

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI GÜVENLİK ANABİLİM DALI**

**HAFİZ ESAD DÖNEMİ
SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yusuf KAYA**

**Danışman
Dr. Oğuzhan YANARIŞIK**

Ankara – 2022

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI GÜVENLİK ANABİLİM DALI

HAFİZ ESAD DÖNEMİ
SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yusuf KAYA

Danışman
Dr. Oğuzhan YANARIŞIK

Ankara – 2022

ONAY

Yusuf KAYA tarafından hazırlanan ‘‘Hafız Esad Dönemi Suriye-Rusya İlişkilerinin Karşılaştırılmalı Analizi’’ başlıklı bu çalışma, 26 Ağustos 2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası Güvenlik Anabilim dalında [Yüksek Lisans] tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Buğra SARI (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YANARIŞIK (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KIYICI

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ

GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyana aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih...../...../.....

İmza

Yusuf KAYA

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda bana yol gösterici olan değerli hocam Doç. Dr. Selim Öztürk'e, anlattıklarıyla hazırlık sürecinde önemli ölçüde yol haritamı belirlememe yardımcı olan Harmoon Çağdaş Araştırmalar Merkezi Başkanı Sn. Samir Seifan'a, tezimi hazırlamamda desteğini esirgemeyen danışmanım Dr. Oğuzhan Yanarışık'a, bu süreçte her türlü yardım ve desteğiyle yanımda olan Sn. Zeynep Karataş ve Sn. Esmâ Saeb Afandi'ye, birlikte bu süreci yürüttüğümüz kıymetli kardeşim Mustafa Kaplan'a ve bu dönemde bana moral ve motivasyon kaynağı olan annem, babam, eşim ve kızıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

T.C.

Polis Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı

Hafız Esad Dönemi Suriye-Rusya İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Hazırlayan: Yusuf KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Oğuzhan YANARIŞIK

2022/92 (Ekler hariç)

Bu çalışmada Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden biri olarak sayılan Suriye Devleti'nin Hafız Esad döneminde 1971-2000 yılları arasında Sovyetler Birliği ve birliğin dağılması sonrasındaki dönemde dış politikada izlenen benzerlikler ve farklılıklar incelenmektedir. 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanması sonrasında Hafız Esad'ın yönetimi ele geçirmesiyle devletin dış politikasında başkanın öncelikleri esas alınmaya başlamıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ile yakınlaşma esas alınarak bölgede kurulan İsrail Devleti'ne karşı diğer Arap devletleriyle birlikte hareket edilmesi koşuluyla bir mücadele girişiminde bulunulmuştur. Esad'ın İsrail karşıtlığı üzerinden yürütmüş olduğu politika ile birlikte Arap milliyetçiliği üzerinden Arap halklarını birleşmeye çağırması, halk nezdinde desteğinin artmasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının son dönemine kadar ekonomik, siyasi ve askeri anlamda yakın ilişkiler içerisinde olmalarına rağmen, 1980li yılların son döneminde ilişki farklılaşmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği, bu dönemde yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle içe kapanık bir politika izlerken, Suriye ise yönünü eskisinden daha çok batıya ve ABD'ye çevirmeye başlamıştır. Bu kapsamda; bu çalışmada dış politikada gözlemlenen bu değişimin önceki dönemlerden farkı ve benzerliklerinin neler olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hafız Esad, Suriye, SSCB, Baas Partisi, Rusya Federasyonu

ABSTRACT

**Turkish National Police Academy
Institute of Security Sciences
Department of International Security
Comparative Analysis of Syria-Russia Relations in the Period of Hafez Assad
Yusuf KAYA
Master's Thesis**

Supervisor: Oğuzhan YANARIŞIK, Ph.D.

2022/92 (Excluding appendices)

In this thesis are examined the similarities and differences observed in the foreign policy of the Syrian State under Hafez al-Assad, who is considered one of the most important actors of the Middle East, between 1971 and 2000 in the period after the collapse of the Soviet Union and the union. After Syria gained its independence in 1946, Hafez Assad took over the administration and the president's priorities began to be taken as a basis in the foreign policy of the state. In this context, on the basis of rapprochement with the Soviet Union, an attempt was made to struggle against the State of Israel established in the region, on the condition of acting together with other Arab states. Assad's policy of opposing Israel, as well as his call on Arab peoples to unite through Arab nationalism, has led to an increase in support for him among the people. Although they were in close economic, political and military relations until the last period of the collapse of the Soviet Union, the relationship began to diverge in the late 1980s. The Soviet Union pursued an introverted policy due to the economic difficulties it experienced during this period, while Syria began to turn its direction more to the west and the United States than before. In this context; in this study, it is aimed to reveal what are the differences and similarities of this change observed in foreign policy from previous periods.

Key Words: Hafez al-Assad, Syria, U.S.S.R., Ba'ath Party, Russian Federation.

HAFİZ ESAD DÖNEMİ SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

İÇİNDEKİLER

ONAY	II
TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SURİYE: ÜLKE YAPISI VE TARİHİ

1.1. ÜLKE YAPISI VE TARİHİ	7
1.2. BAAS PARTİSİ ÖNCESİ SURİYE	9
1.3. SSCB-ARAP DÜNYASI İLİŞKİLERİ	13
1.4. İSRAİL DEVLETİNİN KURULMASININ VE AKABİNDE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMALARININ İLİŞKİLERE ETKİSİ	15

İKİNCİ BÖLÜM BAAS PARTİSİ

2.1. BAAS PARTİSİ TARİHİ	20
2.2. BAAS'IN YAPISI	25
2.3. BAAS VE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SURİYE SİYASETİNDE HAFİZ ESAD'IN YERİ

3.1. SURİYE SİYASETİNDE HAFİZ ESADLI YILLAR	32
3.2. ESAD DOKTRİNİ	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

4.1. BAĞIMSIZLIKTAN BAAS'A SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ	41
4.2. BAAS DÖNEMİNDE SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ	46

4.3. HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ	48
4.4. SURİYE-SSCB VE SSCB SONRASI-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ	55

BEŞİNCİ BÖLÜM ANALİZ

5.1. SOVYETLER BİRLİĞİ VE RUSYA FEDERASYONU DÖNEMİNDE HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA GÖRÜLEN BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR	62
--	----

SONUÇ	79
KAYNAKÇA	86
EKLER	93
ÖZGEÇMİŞ	Hata!
Yer işareti tanımlanmamış.	

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Resim 1: Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan.....	11
Resim 2: Baas Partisi Logosu- Suriye Bölgesi.....	20

GİRİŞ

Suriye, bulunduğu konum, barındırdığı farklı etnik ve dini çeşitlilik sebebiyle tarih boyunca önemli bir ülke olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını yeni kazanan bir devlet olarak Suriye’de, İsrail’in kurulması ve büyük Suriye düşüncesinin hakim olmasıyla Arap milliyetçiliği ve Arap Birliği düşünceleri tırmanışa geçmiştir. Uzun yıllar darbelerle karşı karşıya kalan Suriye devleti 1930 yılında küçük bir köyde dünyaya gelen Hafız Esad’ın iktidara gelişiyle darbe dönemine son vermiş, ancak gün geçtikçe otoriterleşen bir rejim ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970 yılının Kasım ayında kansız gerçekleşen darbeyeyle yönetimi ele alan, böylelikle ülkesinde darbe dönemine son veren ve SSCB ile iyi ilişkiler kurmayı başaran Hafız Esad, Suriye siyasi tarihinde önemli bir figür olarak bilinmektedir. Büyük Suriye düşüncesini esas alarak tüm Arapları kendi şemsiyesi altında birleştirmek için yoğun çaba sarf ettiği bilinen Hafız Esad, ülke içerisinde de birlik ve bütünleşmenin sağlanması için çalışmış ancak iktidarını devam ettirebilmek için bölgesel güçlerle birlikte hareket etmek zorunda kalmıştır. Ancak böylesi bir durumda birlikte hareket etmek zorunda kaldığı bölgesel güçlerle kurulan mecburi ilişkiler aynı zamanda bölgede kendine rakip olacağını düşündüğü odakları ortadan kaldırma iradesiyle birlikte yürütülmüştür.

Hafız Esad, iktidarı ele geçirmesiyle birlikte tam anlamıyla bir ulus kurmaya çalıştığı da görülmektedir. Ülkenin en önemli azınlık gruplarından biri olan Alevi Nusayri tabiiyetinde dünyaya gelen Esad’ın ulusal kimlik oluşturma çabası genel anlamda başarısız bir girişim olarak görülmüştür. Kurduğu otoriter rejim esasında toplumsal birlik ve homojen bir yapı oluşturmaya amaçlarken mutlak iktidarını güce endeksli yürüttüğü için hedeflediği birlik ve beraberliği sağlayamamıştır.

Güç endeksli yürütülen iç politika dış politikaya da yansımıştır. İktidarının ilk yıllarında ideolojik ve ekonomik yakınlığın bir sonucu olarak geliştirilen Suriye-SSCB ilişkileri SSCB’nin dağılması sonrası Batı ile de bozulan ilişkileri önemseyen bir Suriye dikkat çekmekteydi. Bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılan dönemin seyrine yönelik dinamikler gelişen olaylar Suriye’nin dış politika karar alma mekanizmasını daha da anlaşılır kılacaktır.

Suriye'nin Sovyetler Birliği Döneminde kurduğu iyi ilişkiler ve birliğin dağılması sonrasında halefi Rusya Federasyonu ile geliştirilen ilişkiler, benzerlikler ve farklılıklar göstermiştir. Bu tez çalışması; 1971-2000 yılları arasında Suriye Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı yapan Hafız Esad'ın SSCB ve Rusya Federasyonu ile kurduğu ilişkilerin temelleri hangi etmenlere dayanmaktadır? 1991-2000 döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan güç boşluğunda, Rusya Federasyonu ile Suriye ilişkileri nasıl şekillenmiştir? Şeklindeki sorulara cevap aramıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin hem öncesi hem de sonrasındaki dönem içerisinde Suriye Dış Politikasında görülen politika değişimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yazılmıştır. Bu kapsamda; birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılan çalışmada birincil kaynak olarak, Hafız Esad'ın yabancı basına verdiği mülakatlar incelenmiş, Hafız Esad döneminde görev yapan diplomatların soru-cevap yöntemiyle görüşlerine başvurulmuştur. İkincil kaynak olarak ise, dönemi tüm yönleriyle ele almaya çalışan kaynaklara başvurulmuştur. Birincil kaynaklara önemli katkıları olan ve kendilerine çevrimiçi olarak ulaşabildiğim dönemin önemli bürokratları Sayın Dr. Hosam Hafız ve Sayın Ahmad Hariri ile soru cevap yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirerek döneme tanıklık eden isimlerin görüşlerine başvurulmuş, mümkün mertebe söz konusu dönemde görev almış isimlerin fikirleri ve görüşleriyle çalışma zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

2010 yılının sonlarından itibaren Ortadoğu toplumlarını etkisi altına alan ve Arap Baharı olarak adlandırılan, Arap halklarının eşitlik ve özgürlük talepleri doğrultusunda şekillenen süreç sadece Arap halklarının değil tüm dünya tarihinin önemli dönüm noktalarından biri haline gelmiştir. Suriye'deki Baas yönetimi bu süreçten en uzun ve etkileri günümüze kadar uzanacak şekilde etkilenmiştir. Hafız Esad sonrası iktidarda bulunan Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Arap Baharı sonrası iktidarı yeni bir yönetime devretmesi planlanmış ancak süreç düşünüldüğü gibi gerçekleşmemiştir. Dış müdahalelerin de etkisiyle ülke içerisindeki çatışmalar ve anlaşmazlıklar giderek büyümüş, Suriye'deki olaylar iç savaşa evrilerek bölgedeki büyük güçlerinde müdahil olduğu bir sahneye dönüşmüştür. 10 milyona yakın insanın ülkesini terk etmek zorunda kaldığı olaylar gün geçtikçe çözümsüz bir hal almış bunun yanı sıra El-Kaide ve IŞİD gibi radikal grupların güçlenmesi neticesinde hem belli bölgelerde yönetimde söz sahibi oldukları hem de ülke genelinde bir terör

ortamının oluştuğu gözlemlenmiştir. Böylesine çözümsüz kalan bir ortamda büyük güçler de Suriye üzerindeki güç savaşına ya direkt ya da dolaylı yoldan müdahil olmaktadır. Rusya Suriye’de fiilen rejime verdiği destek ile görölmüş, ABD ise IşİD ile mücadele adı altında zaman zaman gerçekleştirdiği bombalı saldırı ve örgütün önemli isimlerini etkisizleştirme operasyonlarıyla kendisini göstermişlerdir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçişte ABD bölgede daha avantajlı bir konum elde etmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği sonrası dünya siyaset sahnesinde etkisiz bir politika izlediği gözlemlenen Rusya Federasyonu’nun zaman zaman kendini göstermesine rağmen Suriye meselesi bunun sürece yayıldığı önemli bir güç göstergesi haline gelmiştir. Küreselleşen dünyada petrolün öneminin artması ABD için Ortadoğu’nun daha anlamlı bir bölge haline gelmesine sebep olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında ABD için iki önemli husus ortaya çıkmıştır. Birincisi; petrolün Ortadoğu’dan uluslararası pazara taşınması ikincisi ise, İsrail’in bölgedeki güvenliğinin sağlanmasıdır. ABD bölgedeki bütün girişimlerini bu hususlarda gerçekleştirmeyi amaç edinmesi neticesinde İsrail ile bölge devletleri arasında kalıcı barışın sağlanması için yoğun çaba sarfetmiştir. Hafız Esad’ın İsrail karşıtlığı üzerinden yürüttüğu dış politika anlayışı Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında destek bulamamasından ötürü yumuşamaya gitmiştir. ABD’nin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak İsrail ile barış görüşmelerine dahi katılmak zorunda kalmıştır.

Rusya Federasyonu’nun Suriye’ye müdahalesinin böylesine hızlı ve sıkı müttefiklik ilişkileri içerisinde gerçekleşmesi elbette ki geçmişle doğrudan bağlantılıdır. İdeolojik ve politik ortaklığın giderek büyüdüğu Hafız Esad’lı yıllar SSCB-Suriye ilişkilerinin temellerinin sağlam şekilde atılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bugün Suriye ile Rusya arasındaki ilişkileri tam anlamıyla anlayabilmek ve kavrayabilmek için Hafız Esad dönemindeki Suriye-SSCB ve SSCB sonrası gelişen ilişkileri iyi irdelemek gerekmektedir.

Çalışmada ortaya çıkarılmak istenen esas konu; Ortadoğu’ya damgasını vuran bir lider olarak Hafız Esad’ın iktidara gelişiyle birlikte değişen Suriye Dış Politikasının, Sovyetler Birliği öncesi ve sonrasında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkların neler olduğuna ilişkin bir değerlendirmeye yöneliktir. Değerlendirme

karşılaştırma yöntemi ile yapılmaya çalışılmıştır. Bu yöntem, bilindiği gibi makro ölçekli sorulara cevap aramada kullanılan bir yöntem olarak bilinmektedir. Örneğin; neden bazı toplumlarda devrimler gerçekleşirken diğer toplumlarda gerçekleşmedi? Kapitalizm neden Çin’de değil de Avrupa’da ortaya çıkmıştır? Görüleceği üzere, cevap aranılan sorular toplumun ciddi şekilde dönüştüğü zamanları incelemek için kullanılmaktadır. Tarihsel gelişim ve dönüşümleri ifade edebilmek için karşılaştırmalı yönetime başvuruyor olmak bu gelişim ve dönüşümleri açıklamayı daha da kolaylaştırmaktadır. Karşılaştırmalı yöntem, belli olayların meydana gelmesinde etkili olan faktörleri sınıflandırmayı ve bunları açıklamayı amaçlayan bir araştırma metodunu ifade etmek için kullanılmaktadır (Aydın & Hanağası, 2017, s. 59). Neuman’ın ifadeleriyle bu yöntem şu şekilde ifade edilmektedir: ‘tarihsel karşılaştırmalı araştırma metodu tarihin herhangi bir döneminde ya da farklı iki kültür arasında toplumsal yaşamın farklı yönlerini inceleyen bir araştırma türü olarak ifade edilmektedir. Karşılaştırmalı tarihsel yöntemi kullanırken çeşitli sosyo-ekonomik ve tarihsel faktörler göz önünde bulundurularak meydana gelen toplumsal bir olay sonucu bu yöntem kullanılabilecek en uygun yöntem olarak kullanılmaktadır. Uzun dönemde meydana gelen toplumsal değişimler incelenirken karşılaştırılan ülkelerde benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğunu anlamak açısından da bu yöntem kullanılmaktadır. Araştırma yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise; tarihsel araştırmaları, üç farklı aşamada incelemek gerektiğiyle ilgilidir. Birincisi, araştırma sadece tek bir ülkeyi mi yoksa birden fazla ülkeyi mi kapsamaktadır? İkincisi, araştırmacı, belli bir zaman diliminde yaşanmış olayları mı yoksa uzun yıllara yayılmış olaylar üzerine mi çalışıyor? Üçüncü aşama ise, araştırmacı verilerini nitel mi, nicel mi kullanıyor. (W. Lawrence, 2013, s. 604-605). Tüm bunları tam anlamıyla masaya yatıran bir araştırmacı bu yöntem ile birlikte hem çalışmasını daha net bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştıracak hem de kullandığı yöntem ile çalışmasını daha kolay gerçekleştirecektir. Tam da bu sebeplerle bu araştırma yöntemiyle konunun daha iyi anlaşılacağını düşünmem sebebiyle karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemine başvurarak çalışmamı gerçekleştirdim. Suriye Arap Cumhuriyeti dış politikasının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde ve SSCB’nin dağılması sonrasında ortaya çıkan

değişim örneklerini ortaya koyarak dönemin anlaşılmasını daha kolay hale getirmeye çalıştım.

Bu çalışmanın sınırlı olmasını sağlayan en önemli husus sadece İngilizce ve Türkçe kaynaklardan faydalanılmış olmasıdır. Konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaktan yararlanılarak döneme dair gelişmelere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Hafız Esad'ın uluslararası basına çok fazla demeç vermemiş olması döneme ilişkin birincil kaynaklara ulaşmayı sınırlı haline getirmiştir.

Suriye'nin genel hatlarıyla anlatılmaya çalışıldığı ilk bölümde Suriye Devleti'nin bölgedeki jeostratejik önemi ifade edilmeye çalışılmıştır. Suriye'deki çeşitliliğe dair kısa bilgi verilmesinin ardından çeşitliliğin fazla olmasının sebeplerine dair birtakım değerlendirmelere yer verilmiştir. Bağımsızlık öncesi Suriye'de emperyalist devletlerin oluşturduğu yönetim şekline değinilmesi akabinde bağımsızlık sonrası oluşturulan yapıya dair fikir edinilmeye çalışılmıştır. Suriye Devletini uzun yıllardır yöneten Baas Partisi'nin yapısına ve kuruluş sürecine değinilerek sürecin önemli kodlarına dair fikir edinilmeye çalışılmıştır. Baas Partisi'nin temel felsefesinin ülkedeki sınıf eşitsizliğinin düzeltilmesine yönelik olması partinin yönetimde güçlenmesiyle SSCB ile ilişkileri daha da yakın hale getirmekteydi. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde kendine ideolojik yakınlığı olan devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış, bu devletlere ekonomik, askeri ve siyasi yönden destek vermişti. Ortadoğu bu anlamda büyük güçlerin mücadelesinin diğer bölgelere göre görece fazla olduğu bir alan olarak bilinmektedir. Bu minvalde; İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Arap Devletlerinden SSCB'ye ideolojik yakınlığı olanlar, birliğin politikalarını bölgede uygulayan ve SSCB'yi emniyet altına alan devletler olarak iyi ilişkilerin tesis edildiği devletler olarak bilinmektedir. İsrail'in kuruluşuyla birlikte dengelerin yeniden kurulmaya çalışıldığı dönemde, Arap Devletleri ABD'nin İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde olması sebebiyle SSCB'ye kendilerini daha yakın hissetmişlerdir. SSCB de Ortadoğu politikalarını İsrail'i karşılarına almadan Arap Devletlerine daha yakın durarak belirlemeye çalışmıştır. Hafız Esad'ın 1970 yılında yönetimi devralmasıyla birlikte ilişkiler daha da iyileştirilmiş, 80li yılların ikinci yarısına dek kurulan güçlü ilişkilerin devamı sağlanmıştır.

Çalışmanın son bölümü ise tezin ana sorusu olarak nitelendirebileceğimiz Hafız Esad dönemi SSCB-Suriye ilişkilerinin birliğin öncesi ve sonrasında ortaya çıkan konjonktürde benzerlikler ve farklılıkların Suriye Dış Politikasında ortaya çıkardığı değişimin analiz edilmesinden meydana gelmektedir. Bu bölümde; öncelikli olarak Hafız Esad öncesi Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin Arap devletlerini yanlarına çekebilmek için ortaya koyduğu doktrinlere değinilmiştir. Ancak, ABD'nin İsrail ile yakın ilişki içerisinde olması Arap Devletlerini ABD'ye yakınlık konusunda çekinceli bırakmıştır. Sovyetler Birliği ise daha çok Arap Devletlerine yakın durarak ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte tesis edilen iyi ilişkiler zirve noktasına ulaşmaya başlamıştı. Dostluk ve İşbirliği anlaşmalarının etkisiyle gün geçtikçe ekonomik, siyasi ve askeri anlamda karşılıklı iyi ilişkilerin kurulduğu görülmüştür. 1980li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin değişen yönetimiyle birlikte daha içe dönük politikalar izlemesi bölgede yakın ilişki kurduğu devletleri kendinden uzaklaştırdığı görülmektedir. Hafız Esad bu dönemde Irak'ı kendine siyasi rakip görmeye başlamış, Kuveyt'i işgali sonrası ortaya çıkan krizde Batılı Devletler ile yakınlaşmaya yönelik adımlar atmıştır. Mevcudiyetini İsrail karşıtlığı üzerinden kurmaya çalışan Hafız Esad rejimi bu yıllarda Madrid Barış Konferansına katılarak İsrail ile barış görüşmelerine başlamıştır. Bu yıllarda Suriye'nin ortaya koymaya çalıştığı dış politika anlayışının hangi parametrelere dayandığı tespit edilerek durum analizi yapılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE: ÜLKE YAPISI VE TARİHİ

1.1. ÜLKE YAPISI VE TARİHİ

Suriye, bulunduğu konum itibarıyla her dönem önemli ve Ortadoğu siyasetinin merkezlerinden biri olmuştur. Rusya'nın güçlü bir devlet olarak her dönem Akdeniz'de hâkimiyet kurma isteği, tarih boyunca Suriye'nin bir takım karışıklıklara sahne olmasına sebep olmuş ve iki devlet arasında iyi ilişki kurulması zorunlu hale gelmiştir. Barındırdığı demografik yapının çok çeşitli olması, farklı din ve mezhepsel kimliğe sahip kişilerin yönetimde söz sahibi olma isteği tam anlamıyla yerini bulamamıştır. Bu durumun getirmiş olduğu hoşnutsuzluk ve büyük devlet olarak tanımlayacağımız Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki emellerini gerçekleştirmek için Suriye'nin bir liman olarak görülmesi bu devletin siyasi ve ekonomik her türlü durumunu doğrudan etkilemiştir. Bağımsızlık sonrası bölgedeki güç dengelerinin değişmesi, İsrail'in kurulmasıyla birlikte oluşan Arap-İsrail çatışmasının getirmiş olduğu Arapların birlik olma düşüncesi, Suriye'yi kilit ülke durumuna getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, soğuk savaş döneminin başlamasıyla beraber ABD ve SSCB'nin Ortadoğu'da müttefik bulma arayışları bölge devletlerini taraf seçmeye zorlamış ve bu durum devletlerin politikalarını doğrudan etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Hafız Esad döneminde Suriye-SSCB ilişkilerinin en iyi düzeyde olduğu bilinmektedir. Askeri, ekonomik ve siyasi düzeyde en iyi ilişkilerin kurulduğu bu dönem ve SSCB sonrası Hafız Esad Rusya ilişkilerinin sebep ve sonuçları bugünü anlamak açısından önemlidir.

Bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan Suriye heterojen yapıya sahip bir ülke olarak bilinmektedir. Arap dünyasının en önemli ülkelerinden biri olarak değerlendirilebilen bir ülke olan Suriye, 185,180 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Suriye nüfusunun %50'sinin Arap, %15'inin Alevi, %10'unun Kürt, %10'nun Levanten ve %15 Diğer (Dürzü, İsmaili, İmami, Nusayri, Asuri, Türkmen, Ermeni) mensubiyetlere sahip olduğu bilinmektedir (Factbook, 2021). Ülkede yaşayan

nüfusun %90'ı Arapça, %9'u Kürtçe, %1'i ise Ermenice, Çerkezce ve Türkmenice dillerini konuştuğu bilinmektedir. Eğitimli insanların konuştuğu dil olarak ise Fransızca ve İngilizce dillerini konuştukları bilinmektedir. Bağımsızlık öncesi okullarda zorunlu olarak okutulan Fransızca ise okuma yazma bilen Suriyeliler arasında oldukça yaygındır. Ülke nüfusun %90'ı ise Müslüman'dır (Ataman, 2012, s. 10).

Yüzdeliklerin bize gösterdiği en önemli husus bu kadar farklılığın ve çeşitliliğin bulunduğu bir ülkede istikrarı sağlamanın çokta kolay olmadığına yöneliktir. Çeşitliliğin fazla olması dolayısıyla devletin başına gelecek kişinin kendini hiçbir gruba yakın hissetmemesi gerektiği, aksi halde diğer grupların ülke içerisinde gerginlik çıkarabilme ihtimallerini arttırmaktadır.

Suriye'de çeşitliliğin fazla olmasına ve bu çeşitliliğin devam etmesine sebep olan etkenlerin neler olduğuna ilişkin özelliklerden bahsedecek olursak; (Van Dam, 2000, s. 18)

- Tek tanrılı dinlerin (Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet'in) temellerinin bu bölgede atılmış olması ve Suriye'nin de bu bölgenin içinde bulunması. Farklı dinler farklı kültürleri beraberinde getirmiş ve çeşitlilik gözle görünür olmuştur.
- Suriye'nin de içinde bulunduğu "Verimli Hilal" isimli bölgenin çoğu zaman istila altında olmuş olması sebebiyle hareketliliğin merkezi haline gelmesine sebep olmuştur.
- Suriye'nin içinde bulunduğu bölge her daim birtakım sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmış ve buralarda barınamayan insanların durağı Suriye olmuştur.
- Bölgenin farklılığı Suriye'nin de çeşitliliğinin artmasına sebep olmuştur.
- Din, aşiret ve dil farklılığı coğrafi yapının bir sonucu olarak korunmuş ve güçlenerek devam etmiştir.
- Coğrafi şartların zor, iletişimin yetersiz, merkezi hükümetin çok güçlü olmamasın bir sonucu olarak devlet denetimi altında bulunmak istemeyen gruplar ulaşımın güç olduğu yerlere yerleşerek kültürlerini, gelenek ve göreneklerini, yaşayış biçimlerini devam ettirmişlerdir.

- İslamiyet'in temellerinin hoşgörü esasına dayanması dini ve etnik çeşitliliğin varlığına ve devamına sebebiyet vermiştir.

Görüleceği üzere, çeşitliliğin varlığı tarihsel bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'nin jeopolitik konumunun bir sonucu olarak verimli toprakların üzerinde bulunması itibariyle tarih boyunca diğer devletlerin sürekli bu bölge üzerinde hakimiyet kurmak istemesi diğer bölgelerle etkileşimin ve çeşitliliğin artmasına neden olmuştur.

1.2. BAAS PARTİSİ ÖNCESİ SURIYE

Osmanlı Devleti egemenliğine Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde giren Suriye, Osmanlı Devleti'nin dağılmasından kısa bir süre önce İngiltere ile Fransa arasında 1916 yılında imzalanan ve gizli bir anlaşma olan Sykes-Picot anlaşması ile Fransa tarafından işgal edilmesi planlanmıştır. Yaklaşık 400 yıl Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunan Suriye'de, Birinci Dünya Savaşında dengelerin değişmesi sonrası Fransız hakimiyeti başlamıştır. Fransızlar her ne kadar Suriye halkına kendi kendilerini yönetmeye yeterli kabiliyete sahip olmadıklarını ifade etseler de Fransız işgali sırasında halkın direnişiyle karşılaşmışlardır (Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 64). 22 Ekim 1918 tarihinde İngilizler ve Fransızlar birlikte hareket ederek Suriye, Filistin ve Lübnan'da '*geçici askeri idare*' kurmuşlar ve Suriye'deki idarenin yönetimine ise Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı atamışlardır (Davulcu, 2007, s. 108).

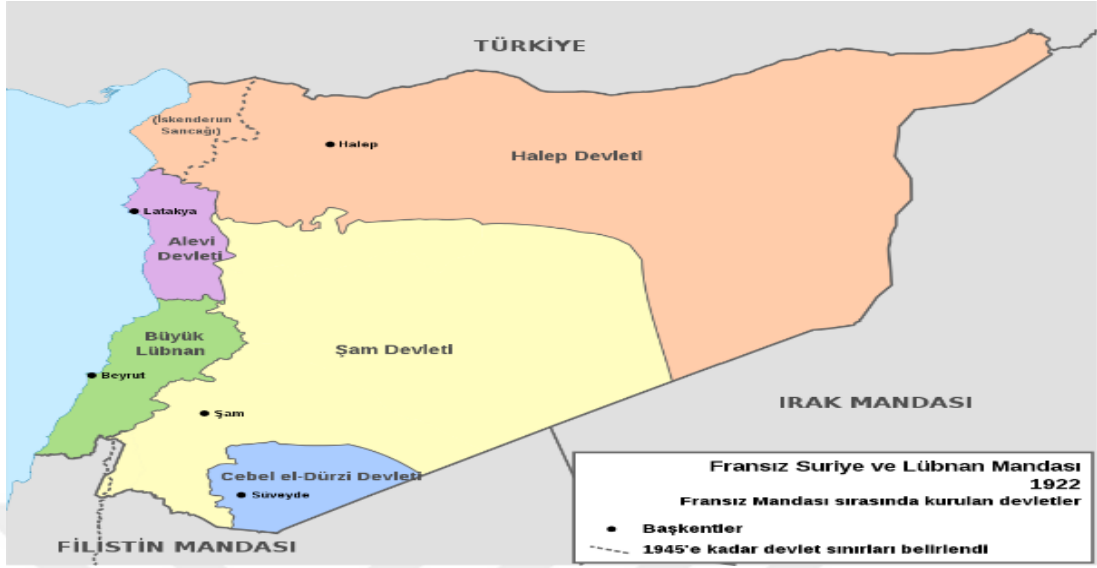
I. Dünya Savaşı sonrası devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek ve uluslararası ilişkilere dair oluşturulacak yeni düzene dair görüşmeler yapmak amacıyla 18 Ocak 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansına 32 devletin temsilcileri katılmıştır. Konferansta ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın siyasi hakimiyeti ağır basmaktaydı. Konferansın tartışmalı konusu olarak değerlendirilebilecek Suriye meselesinde ise Fransa Suriye'deki tek çözümün Fransa kontrolünde Suriye'de oluşturacağı bir manda yönetimine bağlı olduğunu İngiltere'ye ifade etmiştir. Ancak İngiltere, savaş döneminde Arap Devletlerinin desteklerini alabilmek için onlara vadettiği bağımsızlık düşüncesinden ötürü bu öneriye karşı çıkmaktaydı. Geçici askeri idarenin başında bulunan Şerif Hüseyin'in

oğlu Faysal ise Fransa'nın çözümüne karşı çıkıyor, bu konuda fikri olarak İngiltere ile hareket etmekteydi. Bu nedenle, konferansta hangi tarafın düşüncesinin galip geleceği Faysal'ın geleceğini de etkileyecekti. Faysal konferansta Arap Birliği ve Suriye'nin bağımsızlığının şart olduğunu vurgulasa da bu konuda hiçbir irade gösterilmemiştir. Konferansta istediği amacı gerçekleştiremeyen Faysal, 6 Haziran 1919 yılında Suriye Genel Kongresi'ni toplayarak bugünkü sınırlarıyla Suriye, Lübnan Filistin ve Ürdün'ü kapsayacak topraklarda 'Büyük Suriye' devletinin kurulması kararını almış ancak yine İngiliz ve Fransızlardan umduğu desteği bulamamıştır. Faysal, Fransa Başbakanı Clemenceau ile 6 Ocak 1920 yılında imzaladığı gizli anlaşmada kendini Suriye kralı olarak önermiş ve zayıfta olsa Suriye'de oluşturulacak bir manda yönetimini kabul etmiştir (Davulcu, 2007, s. 113-128). Ancak ülke içerisindeki bağımsızlık yanlıları bu durumu tepkiyle karşılamış ve Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmişlerdir (Malatya, 2018, s. 15).

Bağımsızlık ilanı sonrası 18 Nisan 1920 tarihinde gerçekleştirilen San Remo Konferansı'nda ise Suriye'de Fransız egemenliği altında kurulacak manda yönetim şekline kararı verilmiştir. 1920 tarihli San Remo Antlaşması, İngiltere ve Fransa'nın uygulamak istediği böl-yönet stratejisini hayata geçirmesine meşru bir zemin hazırlamıştır. Bu antlaşmaya göre; güneyde Mısır, kuzeyde Anadolu yarımadası, doğuda Irak ve batıda Akdeniz arasında kalan tarihi Suriye toprakları, İslam tarihinde bilindiği şekliyle Şam Vilayeti birkaç devlete bölünmüştür. 25 Temmuz 1920 tarihinde Fransız birlikleri Şam'a girmiş, Faysal ise 28 Temmuz tarihinde Suriye'den ayrılmıştır. Manda yönetiminin Milletler Cemiyeti tarafından resmileşmesi ise 1922 yılını bulmuştur. 1922 yılında manda yönetiminin MC tarafından tanınmasıyla Fransız egemenliği resmi statü kazanmıştır (Ataman, 2012, s. 7).

Fransız manda yönetimi altında Suriye 5 eyalete bölünmüştü. Lazkiye merkezli Alevi eyaleti, Halep merkezli Halep eyaleti, Şam merkezli Şam eyaleti, Süveyde merkezli Dürzi eyaleti, Beyrut merkezli Lübnan eyaleti olmak üzere 5 eyalete bölünen Suriye, her bir eyalete kendi vergisini toplama hakkı, her eyalette ortak bir para birimi kullanmak suretiyle bir merkez tarafından yönetimi sağlanmıştır (Owen & Pamuk, 2002, s. 89).

Resim 1: Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan

Kaynak: Fransız Mandası altında Suriye ve Lübnan, Çevrimiçi, **Wikipedia**, 1 Kasım 2021

1920’li yıllarda Suriye içerisinde başlayan isyanlar sonrası Fransızlar seçimleri kazanan Ulusal Cephe’nin iktidara gelmesine onay vermişlerdir. Böylece Suriye’de ilk siyasal parti 1928 yılında manda yönetiminin onayıyla kurulmuş oldu. Ulusal Cephe’nin iktidara gelişi Suriye’nin bağımsızlık sürecini hızlandırmış ve hemen Suriye’nin bağımsızlığının önemini vurgulayan yeni bir anayasa hazırlığı başlatmışlardır. Başlattıkları bu girişim bağımsızlığa giden yolda Fransızlar ile yapılan bir antlaşma ile kesinleşmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı öncesi, dünyanın hakim olduğu gerginlik bağımsızlığın hayata geçmesini engellemiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar olan süreçte sürekli göç alan Suriye Devleti, siyasi istikrarsızlıkların arttığı bir ülke haline gelmiştir. Kendi içerisinde birçok farklı etnik çeşitliliği barındıran ve göç alarak bu çeşitlilik arttıkça daha da artan siyasi istikrarsızlıklar 1939 yılında Fransa’nın Hatay’ı Türkiye’ye bırakmayı kabul etmesinin ardından daha da artmıştı. Karar sonrası çıkan karışıklar sebebiyle hükümet istifa etmiş ve parlamenter yapı askıya alınmıştır. Fransızlar bu dönemde ülkeyi oluşturdukları konsey aracılığıyla yönetmeye çalışıyordu. Yaşanan olayların üzerinden geçen çok kısa bir zaman sonra İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi bölgedeki dengeleri yeniden değiştirmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda Fransa savaşın bitimiyle

birlikte Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamıştır. 1943 yılında yapılan seçimlerden galip çıkan Ulusal Cephe iktidarında Şükrü Kuvvetli devlet başkanı olarak seçilmiştir. Bir yıl sonra Fransa'nın çekincelerine karşın Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımışlardır. 1945 yılında ise İngiltere Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ilan etmiştir. Büyük devletlerin Suriye bağımsızlığını tanınması Suriye hükümetinin daha rahat hareket etmesine ve hala ülke içerisinde bulunan Fransız askeri birliklerinin ülkeden çıkması yönünde baskı oluşturmaya sebep olmuştur. Bu minvalde; Şubat 1946 yılında bu yönde bir karar alması, Fransız birliklerinin 15 Nisan 1946'da ülkeden tamamen çıkmalarını sağlamıştır. Böylelikle Suriye halkı 17 Nisan 1946 yılında bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Ataman, 2012, s. 7-8). Fransız manda yönetimi süresince mezhepsel aidiyetlerin ön planda olması Arap Milliyetçiliği fikrinin gelişimini fazlasıyla etkilemiştir. Arapların birlikte hareket etmesini engellemek amacıyla Fransız manda yönetimi Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ve Dürzilerin çoğunlukta olduğu Cebel el-Dürüz bölgesinde özerk ve Şam yönetiminden bağımsız bir yönetim tesis edilmiştir (Van Dam, 2000, s. 21).

Fransa böl-yönet politikasını öylesine profesyonelce uyguluyordu ki, ülke içerisindeki diğer azınlık gruplara da gizliden verdiği destekle onların özerklik isteklerine de destek veriliyordu. Böylece, her bölgede oluşturulan farklı güç gruplarının birlikte hareket etmesi engelleniyor, ortak bir kimlik çatısı altında birleşmelerine engel olunuyordu.

Fransa'nın uzun süre Suriye toprakları içerisinde siyasi oluşumlara izin vermemesi mezhepsel ve etnik ayrılıkları körüklemesi bu toprakların siyasi istikrarsızlıklarla yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Manda yönetiminin ülkeyi 5 farklı eyalete ayırması ve bu eyalet ayrımının sadece mezhepsel ve etnik bir ayrıma dayandırılması halkın kendi içerisinde birlik olabilmesini de güçleştirmiştir. Eyaletlerde var olan gruplar çıkarlarını maksimize etmeye çalışmış, uzun süre ulusal çıkarların önemine değinilememiştir. Fransa uygulamış olduğu böl-yönet politikasında tam olarak bunu amaçlamıştır. Ülke içerisinde daha kolay bir yönetim tarzı uygulayabilmek için eyalet sistemini getirmiş bu eyaletleri de mezhep temelli yönetmeye çalışmıştır. Nitekim; Fransa'nın ülkeden çıkmasıyla birlikte Suriyeli liderler arasında bağımsızlık temelli kurulan dayanışma son buldu. Suriye'nin

çıkarlarına hizmet edeceği düşünölen siyasi birlik yara almış etnik ve mezhepsel grupların yerel aidiyetlerinden kopmaları mümkün olmamıştır. Ölkede böylelikle farklı siyasi düşöncelerin çatışması başlamıştır.

Suriye’de bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra siyaset sahnesinde iki güçlü siyasi parti bulunmaktaydı. Mısır ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler kurmanın Suriye’nin ulusal çıkarlarına daha uygun olacağına inanan Ulusal Parti diğeri ise Irak ve Ördün ile birleşerek ulusal çıkarları maksimize edeceğine inanan Halk Partisi’dir. Halk Partisi içerisinde gücü elinde bulunduran Halepli toprak ağaları ve tüccarlar iken Ulusal Parti’de ise Şamlı hukukçu ve sanayiciler etkindi (Ataman, 2012, s. 8).

1948 yılı Suriye’de yeni bir dönemin başlangıcı olarak adlandırılabilir. Arap-İsrail savaşının hemen ardından Suriye’de başlayan Siyasal istikrarsızlıklar ve askeri darbe döneminin başlangıcı bu tarihi işaret etmekteydi. 1949 yılında General Hüsnü Zaim öncülüğünde ilk askeri darbe yaşanmıştır. Darbe sonrası halkın desteğini arkasına alabilmeyi başaran Zaim, siyasetteki gücü kendi çıkarlarını arttırmaya yönelik çalışınca ölkede ağır ekonomik krizlerin eşğine geldi ve halk desteğini kaybetmiştir. Yaklaşık 5 ay sonra Ağustos 1949 tarihinde Sami Hinnavi liderliğindeki bir grup asker, askeri darbe yapmak marifetiyle ölkede yönetimini ele almışlardır.

1.3. SSCB-ARAP DÖNYASI İLİŞKİLERİ

1917 yılında gerçekleşen devrimin ardından dünyada kurulan ilk sosyalist devlet olan SSCB, kuruluşunun ilk yıllarında içe kapalı ve sadece kendi gücünü muhafaza etmeye yönelik politikalar izlemiştir. SSCB’nin kurucusu Lenin, sömürge devletleri emperyalizmin zayıf halkaları olarak görmüş ve bu ölkelerin aslında kendi ideolojilerine daha yakın devrimci potansiyele sahip ölkeler olarak düşünmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen bağımsızlık hareketlerine de bu kapsamda destek verilme fikri ortaya çıkmış ve o dönemde meydana gelen bağımsızlık hareketlerine destek verilmiştir (Malatya, 2018, s. 45).

20. yüzyılın ilk yarısında devletlerin yeni yeni tanışmaya başladığı sosyalizm kavramı ile birlikte, kaynakların hükümet tarafından toplum için denetlenmesi, devlet mülkiyeti gibi ideolojik kavramlar manda yönetimleri sonrası devletlerin

ilgilerini çekmiş ve bu anlamda Ortadoğu’da bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ile SSCB arasında bir düşünsel yaklaşma gerçekleşmiştir. İçe kapalı politikasının ardından ikinci dünya savaşı sonrası dışa açılmaya başlayan SSCB artan bağımsızlık hareketlerinden de aldığı güçle etki alanını genişletmeye ve Ortadoğu’da etkin olmaya başlamıştır.

SSCB’nin Ortadoğu politikası ise belli koşullara bağlı olarak ilerlemekteydi. SSCB’nin Batı’ya karşıtlığı arttıkça Ortadoğu’daki etkinliği aynı oranda artmaktaydı. Ortadoğu Devletlerinde de Batı karşıtlığı yükseldikçe SSCB’ye yaklaşma başlamış, Batıyla yaklaşma olduğunda ise aynı oranda SSCB’den uzaklaşmıştır. Bu durum; Ortadoğu Devletlerinin ulusal çıkarları doğrultusunda ne denli farklı politika izlediklerini de göstermektedir. Bu devletler, Batı ve ABD ile karşı karşıya geldiklerinde Rusya’dan yardım isteyerek kendilerine bir çıkış yolu aramaktadırlar. Ancak Rusya’nın gücünün de zaman zaman bu istekleri karşılamaya yeterli olmadığı görülmüştür (Karabulut, Güz 2007, s. 68).

20. yüzyılın ikinci yarısında büyük devletlerin sömürge politikalarına mecburi son vermeleri sonucu bağımsızlıklarını kazanan birçok devletin, dönemin şartlarından dolayı müttefik arayışına gitmelerine sebep olmuştu. Kamplaşmanın ve ötekileştirmenin fazlasıyla hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde devletler, SSCB ve ABD arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Şartlar böylesine keskin bir şekilde oluşurken ABD’nin İsrail ile yaklaşması ve Arap devletlerinde yükselen İsrail karşıtlığı birçok devleti SSCB ile yakın ilişkiler kurmak zorunda bırakmıştır. Batı ile yakın ilişkilere sahip bölgedeki birçok Arap Devleti söz konusu İsrail ile ilişkiler olduğunda yönlerini kolayca Sovyetler Birliği’ne çevirebiliyorlardı. İdeolojik yakınlık yerini zaman zaman karşıtlığa bırakmış, bu durum bazı ülkelerde önemli sonuçlara yol açmıştı.

Dönem içerisinde Komünizm karşıtlığı Mısır, Suriye ve Sudan’da ortaya çıkmış ancak en kanlısı Irak’ta yaşanmıştı. Sovyetler Birliği ile ilişkiler ilerledikçe komünizm karşıtlığı da etkisini yitirmeye başlamıştı. Bu durum özellikle Arap Devletlerinde bağımsızlık öncesi kurulan komünist grup ya da partilerin enternasyonal komünizm üzerinden ya da direkt olarak Sovyetler Birliği ile ilişki içerisinde olmalarına bağlanmıştır. Hatta Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel

Merkezi'nde dünyada faaliyet gösteren tüm komünist partiler ile temasta bulunan bir çalışma dairesi bulunmaktaydı (Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2010, s. 89-90). Arap Devletleri içerisinde her ne kadar komünizm karşıtlığı güçlü gibi görünse de İsrail düşmanlığı bu devletleri SSCB ile daha yakın hale getirmiştir. SSCB'nin Arap ülkelerinde kurulmuş ve sol düşünce hakimiyetinde olan partileri yakından takip ediyor olması bu partilerin başarılı olduğu ülkelerde ilişkilerin daha hızlı gelişmesine sebep olmuştur.

1.4. İSRAİL DEVLETİNİN KURULMASININ VE AKABİNDE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMALARININ İLİŞKİLERE ETKİSİ

14 Mayıs 1948 tarihinde İngiltere'nin Filistin'den çekileceğini manda yönetiminin sona ereceğini açıklamasından birkaç saat önce Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu bütün dünyaya deklare etti. İngiltere, 14 Mayıs günü Filistin'den çekildiğini açıkladı. Amerika Birleşik Devletleri İsrail'i resmi olarak tanıyan ilk ülke olurken SSCB ve İngiltere ise kısa bir süre sonra İsrail Devleti'ni tanıyan ülkeler arasındaki yerlerini aldılar (Arı, 2012, s. 278-279).

İsrail Devleti'nin kurulması komşu Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılandı ve müdahale kararı alındı. Mısır, Ürdün, Irak, Suriye ve Lübnan orduları ülkenin önemli noktalarına doğru harekete geçtiler. Sınırların kimse tarafından bilinmediği bir koşulda savaşıyan yeni İsrail ordusu galip gelerek daha geniş bir alanını işgal etmeyi başarmıştır. Başlangıçta, tarafların temkinli hareket etmesi İsrail'in bilinçli politikasına bağlı olarak Arap Devletleri tarafında yerini panik ortamına bırakmıştır. Bu durum; Arap nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin evlerini terk etmek zorunda kalmasına sebep olmuştur. 1949 yılının başında İsrail ile Arap komşuları arasında Birleşmiş Milletler'in gözetimi altında yapılan ateşkes anlaşmaları sonucunda sınırlar daha net belirlenmiş ve Filistin topraklarının yaklaşık %75'i İsrail sınırları içerisinde bırakılmıştır (Hourani, Arap Halkları Tarihi, 2013, s. 418). Ateşkes sonrası İsrail; Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye ile mütareke anlaşmaları imzalamıştır. Çatışmasızlık ortamını kısa süreli de olsa kontrol altına alan bu anlaşmalar süreklilik arz etmemektedir.

Yaklaşık 1 milyon Filistinlinin evinden ve yurdundan edilmiş halde komşu ülkelere sığınmış olması, İsrail politikalarının barış ve savunmaya yönelik

olmadığının ve onlar için İsrail'e karşı bir mücadele yürütmenin zorunlu olduğu görüşünü de güçlü çıkarmaktaydı. İsrail ise karar vermesi gereken bir yol ayrımının içerisindeydi. Ya yeni kurduğu devletin sınırları içerisinde yaşayan 1 milyon Arap kökenli vatandaşın varlığına ses çıkarmayacak, ya da tarih boyunca kendisine yapılan haksızlığın aynısını Araplara karşı uygulayacaktı (Sander, Siyasi Tarih (1918-1994), 2013, s. 300). İsrail devleti ikinci yolu seçerek devlet içerisindeki yapıyı daha homojen tutmayı tercih etti.

İsrail'e karşı tekrar harekete geçen Arap devletleri aslında kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinden ve İsrail'e karşı tam anlamıyla birlik olmaktan uzak olmalarından dolayı başlatmış oldukları harekatta başarısız olmuşlardır. Bir Filistin Arap Devleti'nin kurulmasının ötesinde Filistin'de yaşayan 700 binden fazla insan mülteci konumuna düşmüştür. Aslında durumun böyle olması öngörülmemiştir. Savaş sırasında Arapların Filistin sınırlarından kaçışı başlamış ancak bu kaçış geçici olacak, savaş bittiğinde herkesin evine geri döneceği düşünülmüştür. Ancak 1948 yılının bahar aylarında kaçış yerini kitlesel göçe bırakmıştır. İsrail Devleti'nin yürüttüğü devletin sınırlarını belirleme politikası Filistinlilerin korkarak evlerini terk etmelerine sebep oldu. 1949 yılında imzalanan son ateşkes anlaşması ile İsrail'in belirlediği sınırlar içerisinde sadece 160 Arap'ın kaldığı görülmüştür (Cleveland, 2008, s. 297-299). Ayrıca, gerçekleşen bu savaşta Sovyetler Birliği'nin İsrail'e silah yardımı yaptığı da bilinmektedir. Burada amaç Stalin tarafından belirlenmiş ve böyle bir adım atılmıştır. Stalin'e göre, Ortadoğu'da Arapların feodal yapısını bozarak, Batı yani İngiltere'nin etkisini zayıflatmak ve bölgede SSCB'ye bağlı bir devlet oluşturmak istenmiştir. Ancak, İsrail Devleti'nin kuruluşu sonrası gerçekleştirilmesi planlanan bazı Siyonist amaçlar SSCB-İsrail ilişkilerini derinden etkilemiştir. Siyonizmin ana hedefi olarak sayılan diğer ülkelerde yaşayan bütün İsraillilerin İsrail'de toplanması fikri SSCB tarafında kendilerine bir tehdit olarak algılanmıştır (Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2010, s. 310-311).

İsrail Devleti'nin kurulması şüphesiz bölgedeki birçok dengenin değişmesine sebep olmuştur. Büyük güçlerin İsrail'e verdikleri destek Filistin topraklarında daha fazla korku ve endişeye sebep olmuş, insanların evlerini terk etmelerini kolaylaştırmıştır. İsrail'in kurulmasının hemen ardından gerçekleşen Arap-İsrail

Savaşında bölgenin nasıl bir tehlikenin ortasında kaldığı daha net görülmektedir. Arap Devletlerinde savaşın kaybedilmesi kendi kamuoylarında ciddi tepkilere sebep olmuştur. Araplar, savaşın ilk anlarında kazanacaklarını düşündükleri bu savaştan İsrail'in attığı adımlarla mağlubiyetle çıkmışlardır. Savaş sonrası Filistin'de yayılan korku ve endişe iklimi birçok insanın yerinden olmasına, sığınmacı konumuna düşmesine sebep olmuş ve İsrail Devleti olarak belirlenen sınırlar içerisinde sadece 160 Arap'ın kalması İsrail'in yürüttüğü korku politikasının da bir sonucu olarak görülmüştür. ABD, İsrail kurulduğundan beri yanında yer aldığını her fırsatta dile getirmiş ve desteğini esirgememiştir. SSCB ise bu konumlanmada özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında tarafını farklı bir yerde durarak göstermiştir.

ABD, İsrail'i açıktan destekliyor hatta İsrail'in karşısında durarak örneğin Filistin hareketinin bile tamamen bitmesini hedeflemiştir. Ancak; SSCB bu ihtilafta, Arap Devletlerinin yanında durduğunu gösteriyor ancak İsrail Devleti'nin tamamen bitirilmesine yönelik herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Hatta aşırıcılığa karşı olduğunu temas kurduğu tüm Arap yetkililere özellikle belirtmiştir. Böylesi bir ortamda SSCB, İsrail-Arap geriliminde tarafını Arapların yanında durarak göstermiş ancak aşırıcılıktan ve yok etmeye yönelik tutumlardan uzak durduğunu özellikle belirtmiştir. Her iki tarafta, gerilimin artarak küresel boyutlara ulaşmasını engellemek için birlikte hareket ettikleri ülkeleri uyarmaktan da geri kalmıyordu (Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2010, s. 309-310).

1948 Arap-İsrail savaşının bitimiyle beraber Filistin sorununun İngiltere tarafından BM'ye intikal ettirilmesi, konuya uluslararası bir olay statüsü kazandırdı. Sorunun çözümüne yönelik kurulan Soruşturma Komisyonu Filistin Devleti sınırlarını Araplar ve Yahudiler arasında bölmüş ve bu durum Arap Dünyasında ciddi tepkilere sebep olmuştur. Suriye olaya, Baas Partisi aracılığıyla kurucularından biri olan Aflak ile dahil olduğu ve Filistin'i kurtaracak yegane gücün Filistin'in halkı ve bunun da sadece silahla mümkün olduğuna dair bir açıklama yaparak bölge için önemli olan bir konuda müdahil olmuştur. Savaşın kaybedilmesinin hemen ardından Arap Devletlerinin tamamında olduğu gibi Suriye'de de iktidara karşı eleştirilerin boyutu arttı ve bunun liderliği Baas tarafından gerçekleştirildi. Bu durum, Suriye'de askerin gücünün artmasına ve siyasal hayatta kendini daha çok göstermesine sebep oldu. Arap devletleri içerisinde savaşın neden kaybedildiğine yönelik tartışmalarda

aslında savaşın kaybedilmesinin tek sebebinin Arap dünyasının bir birlik ve beraberlik içerisinde olmamasına bağlanmıştır. Böylelikle Birleşik Arap Devleti fikri daha fazla konuşulmaya başladı. Yenilgi sırasında Suriye’de iktidarda bulunan Cemil Merdam h k metine karşı toplumsal bir taban oluşturulmaya yönelik birtakım çalışmalar yapan Baas Partisi, Arap dünyasında ilk defa 30 Mart 1949 yılında Genelkurmay Başkanı H sn  el-Zaim liderliğinde bir darbe gerçekleştirmiştir ( zko , 2008, s. 77-78).

1949 Mart ayında gerçekleşen darbenin arka planında 1948 yılında deneyimsiz Suriye ordusunu İsrail ile savaşa sokan bağımsız Suriye’nin ilk cumhurbaşkanı şükrü El-Kuvvetli’nin başarısız bir politika izlemesi ve durumun yurtsever subaylar tarafında da tepki yaratması bulunmaktaydı. Albay Zaim  nc l ğindeki askeri darbe, bağımsız Suriye’nin ilk cumhurbaşkanı şükrü El-Kuvvetli’yi indirerek, kentli sınıfın siyasal hakimiyetine son verdi. Osmanlı ve Avrupa okullarında eğitim gören kentli siyasetçilerin yerine Suriye askeri okullarında okuyan kırsal kökenli gençler yönetimde söz sahibi olmaya başladılar. Zaim’in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Suriye siyasetinde istikrarsızlıklar dönemi de başlamış oldu. Arkasından iki darbe daha gerçekleşecek ve ikinci darbenin başındaki Albay Edip şişekli 1954 yılına kadar devletin başında olacaktı. (Cleveland, 2008, s. 360) 1952 yılında şişekli bütün siyasal partileri yasaklayınca Baas Partisi ve Arap Sosyalist partisi de bu durumdan etkilenmiş Baas Partisi’nin kurucuları Aflak, Bitar ve Sosyalist Parti’nin önde gelen isimlerinden Ekrem Hurani Lübnan’a sürgüne gönderilmiştir. Sürgün döneminde siyasal konjonktürün de etkisiyle iki parti de birleşme fikri gün yüzüne çıkmıştır. Ekrem Hurani’nin ordu ile yakın bağlarının bulunması, Baas’ın sadece seçmen gücüyle Suriye’de başarılı olunamayacağını görmesi, ordunun ülke siyasetinde fazlasıyla etkin olması ve en önemli sebep olarak değerlendirebileceğimiz Arap Sosyalist Partisi’nin Hama ve Humus’ta güçlü bir örgütlenmeye sahip olması sebeplerinden dolayı 1953 yılında Baas Partisi ve Arap Sosyalist Partisi birleşme kararı almışlardır ( zko , 2008, s. 80).

Baas Partisi Suriye’de gerçekleşen ilk darbeye tarafını H sn  el-Zaim’in yanında durarak göstermiş olsa da Zaim’in sivil hükümet kurma çabalarının sonuçsuz kalması ve bütün yetkileri kendinde toplayan bir düzenlemeye gitmesi, Baas Partisi’nin desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Hatta Zaim ülkedeki bütün siyasal

partileri yasaklamış üyelerini ise tutuklamıştır. Baas Partisi kurucularından Aflak gibi birçok siyasetçi de tutuklanmıştır. Zaim hükümetinin o dönemde Baas Partisinin politikalarına taban tabana zıt olduğu değerlendirilebilecek İngiltere menşei bir petrol şirketiyle anlaşma imzalamıştır. Suriye halkının yükselen Arap milliyetçiliği olgusuyla örtüşmeyen bu durum, sonunda yönetime karşı yeni bir darbe yapılmasına neden olmuştur (Özkoç, 2008, s. 79) . 1948 Arap-İsrail savaşı sonrası Filistin dışındaki diğer devletler İsrail ile anlaşma yoluna ve çatışmasızlık ortamı yaratılması için girişimlerde bulunmuştu. 1949 yılında Hüsnü Zaim de aynı yolda bir takım adımlar atmış ancak İsrail Başbakanı Ben-Gurion bu adımlara hiçbir karşılık vermemiştir. Sonuç olarak; Arap Devletleri İsrail'e karşı askeri güçlerini arttırarak, İsrail'i egemen bir devlet olarak tanımama, ve ona karşı ekonomik yaptırım uygulama yolunu tercih etmişlerdir (Arı, 2012, s. 283-284).

1948 Arap İsrail Savaşı'nın Araplar tarafından kaybedilmesi Arapların birlik ve beraberliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduklarını fark etmelerine sebep olmuştur. Bağımsızlık sonrası ortaya çıkan 'birlik' düşüncesi gün geçtikçe daha fazla konuşulmaya başlamıştı. Yenilgi sonrası savaşa katılan diğer Arap Devletlerinde olduğu gibi Suriye'de de yönetimin sorgulanması ve halk tarafından rejim değişiklik talebinin tartışılmaya başlamasına sebep olmuştu. Böylelikle, Suriye askeri darbelerle başlayan yönetim değişikliği dönemine girmiş bulunmaktaydı. Bu durum halk nezdinde kısa bir süre içerisinde Baas Partisi'nin tabanını genişletmesine sebep olmuş ve Arap devletleri arasında birlik oluşturma fikrini güçlendirmiştir.

Aslında Arap-İsrail Savaşlarının kökenleri 1948 yılına değil çok daha öncesine uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında dönem dönem ortaya çıkan bölgede bir Musevi devleti oluşturma fikrine Arap liderliği karşı çıkmaktaydı. Museviler ve Araplar arasında başlayan mücadelenin kökenleri o döneme dayanmaktadır. İngiliz manda yönetiminin hayata geçirilirken Filistin'de Museviler için bir vatan oluşturma düşüncesinin de olması mücadelenin boyutunu arttırmıştır (Lewis, 2013, s. 452-453).

İKİNCİ BÖLÜM

BAAS PARTİSİ

2.1. BAAS PARTİSİ TARİHİ

Resim 2: Baas Partisi Logosu- Suriye Bölgesi

Kaynak: ARP 404 ÇAĞDAŞ ARAP DÜNYASI: Baas Partisi (ankara.edu.tr)

Milliyetçilik akımı ilk çıkış yeri itibariyle Avrupa’da doğmuş ve dönemin çok uluslu İmparatorluğu olması itibariyle en çok Osmanlı İmparatorluğu’nu etkilemiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Arap halkları da durumdan etkilenmiş, akımın kendileri için de bağımsızlık süreci olabileceğini değerlendirmişlerdi. Böylesi bir ortamda gün geçtikçe etki alanını büyüten Arap milliyetçiliği, düşüncenin ilk dönemlerinde siyasi bir fikir olmanın ötesinde edebi bir içerik taşımaktaydı (Özkoç, 2008, s. 13).

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemde Ortadoğu’nun en hakim ideolojileri arasında sayılabilecek düşüncelerden biri Arap milliyetçiliği idi. Batı’nın, topraklarını sövmeye çalışmasına karşı ulusal bağımsızlıklarını ve sınırlarını garanti altına almaya çalışan coğrafya devletleri, birlikte hareket etmenin zorunluluğunu anlamaya başlamıştır. Kendi kendini sorgulamaya çalışan Arap toplumu, milliyetçilik fikrinden fazlasıyla etkilenerek birlikte hareket etmenin önemini idrak etmeye başlamıştır. Böylesi bir ortamda Pan-Arap düşüncesi doğmuş, tüm Arap devletlerini bir araya getirerek sömürgeci politikalara karşı daha güçlü bir milletin inşası hedeflenmiştir. Yeniden doğuş anlamına gelen ‘Baas’ kavramıyla ortak bir zemin hedeflenmiştir (Ovacıklı, 2020, s. 243-244).

Baas Partisi, Suriye'nin bağımsızlığından hemen önce 1943 yılında, Batı eğitimi alan ve liderliğini Ortodoks Hristiyan Mişel Aflak ve Selahaddin Bitar'ın yaptığı Suriyeli bir grup (Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud) Arap entelektüel tarafından "Arap Yeniden Diriliş Partisi (al-Ba'th al-Arab, Arab Resurrection)" adıyla kuruldu (Caner, 2016, s. 28-29). Arap Birliğini ilke edinen ilk siyasi parti olma özelliğini de Baas taşımaktadır (Ovacıklı, 2020, s. 244). Ancak partinin gerçek anlamda bir siyasi parti haline gelişi 1947 yılında olmuştur. 1947 yılında gerçekleştirilen kongre ile Baas Partisi'nin Genel Sekreteri olarak seçilen Mişel Aflak'ın kongrede yapmış olduğu konuşmanın satır başları partinin gelecek misyonunu da ortaya koymaktadır. Aflak; '*Parti, Arap ulusunun birleşik bir organıdır.*' tanımını ortaya koyması neticesinde hedeflerinin daha büyük olduğu mesajı vererek Arap devletlerinin tamamına göz kırpmıştır. Baas Partisinin en büyük sıkıntılarından biri karizmatik bir lidere sahip olamamaktır. Aflak'ın en büyük dezavantajı olarak değerlendirilebilecek husus ise çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda kendisinin Hristiyan olmasıydı. Kendisinin de göreve talip olmak istememesi Aflak'ın parti içerisindeki gücünü perçinleyecektir (Şen, 2010, s. 119).

Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı kutuplaşmanın etkisiyle Baas, politikalarını Sovyet tecrübesine ve kendi kaderini tayin etme olarak bilinen self-determinasyon inancını benimseyerek uygulamaya başladı. Partinin kurucularından Aflak, Baas Partisi'nin olmazsa olmazlarını üç temel konsepte dayandırarak açıklamaya çalışmıştır. 'Birlik, Hürriyet ve Sosyalizm'' Birlik sözüyle burada ifade edilmek istenen, tek bir Arap Devleti oluşturularak toplumun tamamını tek bir çatı altında toplamaktır. İkinci olarak özgürlük ise, sömürgeci politikalara karşı kendi benliğini ortaya koyan bir kimlik inşası oluşturmaktadır. Son olarak sosyalizm ise, karma ekonomi tarafından devlet desteğiyle bir ekonomik model inşasını gerçekleştirmektir (Ovacıklı, 2020, s. 244). Baasçı düşüncenin temel ilkesi, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi ve sosyalist reformları Marksist çerçeve dışında birleştiren seküler formül arayışı üzerine olmuştur. İsrail Devleti'nin kurulması bölgedeki diğer Arap devletlerinin İsrail'e karşı zafer kazabilmelerinin tek yolunun birlikte hareket etmekten geçtiğini idrak etmelerine sebep olmuştur. Böylelikle Arap milliyetçiliği yükselişe geçmiştir (Özkoç, 2008, s. 47).

Dönemin şartlarının da etkisiyle sömürgecilğe karşı yükselen milliyetçilik düşüncesi Baas'ın temel değerleri arasındadır. Partinin kurucusu Bitar; tarihsel gücünü gösteremeyen Arap toplumunun yeniden dirilmesini acil bir ihtiyaç olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede; partinin kurucuları milliyetçilik perdesi altında kendine has özellikleri bulunan bir Arap sosyalizmi ortaya çıkarmışlardır. Arap sosyalizminin Batılı tarzda bir sosyalizm anlayışı olmamasının en önemli nedeni; batı karşıtı bir çizgide hareket etmiş olmasıydı. Marksizmin milliyetçiliği tümden reddetmesinin yanında Arap sosyalizmi ise birleşik bir Arap Devleti kurmayı hedeflemekteydi (Ovacıklı, 2020, s. 245).

Resmi adı Arap Sosyalist Baas Partisi olan parti, Mart 1963 darbesiyle iktidarı ele almış ve Sosyalizm ile Arap Milliyetçiliği esasında politika üreten seküler bir parti olmasıyla tanınmaktadır. 1966 yılında gerçekleşen darbe ile partinin radikal kanadı yönetimde söz sahibi olarak partinin kurucuları olan eski isimler tasfiye edilmiştir. Suriyeli bir Hristiyan Mişel Aflak ve Suriyeli Sünni Selahaddin Bitar tarafından kurulan Irak başta olmak üzere, Ürdün, Lübnan ve diğer birçok Arap ülkesinde halk tarafından kabul görmüştür (Ulutaş & Bölme, Şubat 2012, s. 40).

Partinin kurucuların Aflak ve El-Bitar, Şam kökenli olmalarının yanında ideolojik ve fikirsel tamamlanmalarını Paris'te Avrupa edebiyatı ve felsefe okurken gerçekleştirmişlerdir. Ancak Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte ülkesinin kentli nüfusunu değil köy kökenli vatandaşlara ülke yönetiminde görev vermeyi tercih etmiştir. Bu durum Baas Partisini kuranların tam tersine bir politika yürüttüğünü göstermekteydi (Cleveland, 2008, s. 445). Baas kurucuları entelektüel bilgi birikimlerini devlet yönetimine tam anlamıyla aktarabilmek ve yönetimi tam anlamıyla bir seçkinler sınıfı haline getirmeyi hedeflerken, Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte bu düzenin tam tersi köy kökenli Suriye vatandaşlarına da yönetimde yer vererek tabanını genişletmeyi amaçlamıştır. Böylesi bir çalışma Suriye yönetimini daha çok tabana yayılan ve temsil gücü yüksek bir yönetim haline getirmiştir.

Altı bölüm ve seksen maddeden meydana gelen Parti Tüzüğü'nün kabul edilmesiyle Baas'ın düşünsel temelleri de net olarak ortaya çıkmıştır. Baas ideolojisi, modern Arap milliyetçiliği, özel mülkiyete dokunulmaksızın hayata geçirilecek millileştirme ve toprak reformuyla sınırlandırılan ve Soğuk Savaş dönemi içerisinde

hiçbir tarafta konumlanmayan tarafsızlık politikası hususları üzerinde temellendirildi. Baas Partisi Tüzüğü incelendiğinde Ana İlkeler başlıklı ilk madde de, Arap anavatanının ‘bölünemez ekonomik ve sosyal bir birlik’ olduğu dile getirilmiştir. İkinci ilke ise ‘Arap ulusunun kültürel bir birlik ile oluştuğu ve Araplar arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların geçici ve önemsiz’ olduğu vurgulanmıştır. Vurgulanan hususlar ile aslında Arap dünyasının birlik ve beraberliğine önem verilmiş, mevcut sorunların emperyalist devletler tarafından oluşturulduğuna işaret edilmiştir (Özkoç, 2008, s. 61-62). Böylelikle Arap dünyasının birlik ve beraberliğini de kendine görev edinmiş bir partiyi görmekteyiz.

Baas Partisi, Tüzüğünün 10. Maddesinde Arap kimliğini şu şekilde tanımlamaktadır: ‘*Arapça konuşan, Arap topraklarında yaşayan ve Arap hayatını benimsedikten sonra Arap ulusundan olduğuna inanan kimseye Arap denir*’ (Özkoç, 2008, s. 62). Baas, tüzüğüne eklediği bu maddeyle sadece dil ve ırk birliğini ön plana çıkararak ülke içerisindeki diğer çeşitliliği tek bir çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Kurucularından birinin farklı bir dine mensup olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Önemli olanın Arap ulusuna mensubiyet olduğu, dini ve mezhepsel farklılıkların Baas için önemli olmadığını vurgulamıştır.

Suriye Anayasasına göre; Baas Partisi ülkenin siyasi yaşantısında farklı ve imtiyazlı bir alanda bulunmaktadır. Anayasa’nın 8. Maddesine göre: ‘*Baas partisi devletin ve toplumun önce partisidir ve kitlelerin gücünü pekiştiren ve bunu Arap ulusunun hedefine hizmet edecek şekilde koruyan Ulusal İlerici Cephe’ye öncülük eder.*’ Baas Partisi mesajının daha kolay yaygınlaştırılmasını sağlamak için şubeler, bölümler ve odalar oluşturulmuştur. Dört yılda bir parti şubeleri, en önemli iki organının üyelerini seçen parti kongresi için delegeleri seçimini gerçekleştirmektedir. Bu iki organ ise; birincisi 90 üyeden oluşan Merkez Komite diğeri ise 21 üyesi bulunan Bölgesel Komutanlıktır. Partinin en önemli karar alma organı olarak bilinen Bölgesel Komutanlık Suriye’nin en güçlü kurumu olarak yerini almaktadır (Zisser, Suriye-Baas Partisi ve Ulusal İlerici Cephe-Sahte Bir Demokratik Tecrübe, 2018, s. 73). Baas Partisi’nin ülkenin her yerinde aktif olarak çalışmasını sağlayan bu şubeler parti ideolojisinin daha kolay yaygınlaştırılmasını ve kabul edilmesine yardımcı olmuştur.

2.2. BAAS'IN YAPISI

Baas öncesi ülkede Fransız manda yönetimi süresince, Suriye'nin dört büyük şehri Şam, Halep, Hama ve Humus'ta toplumsal ve siyasal hayat Sünni toprak sahipleri ve tüccar kesimin hakimiyetinde olmuştur. Bu kesim, Birinci Dünya Savaşından sonra Arap Milliyetçiliği fikriyle tanışmış olsa da, savundukları milliyetçilik düşüncesi, Baas'ın milliyetçilik düşüncesinden çok daha farklıydı. Fransızlarla aralarındaki bağın bozulmamasını ve karşılıklı çıkarların korunmasını temin edecek şekilde tasarlanmış bir milliyetçilik fikrini benimsemişlerdir. Aslında onların düşüncesi bağımsız bir devletin kurulmasından çok çıkarlarını korumaya yönelikti. Bağımsızlık fikrinin yakınından dahi geçmemiş olmaları iki dünya savaşı arası dönemde kendilerinin Fransız Ajanı olarak tanımlanmalarına sebep olmuştur (Özkoç, 2008, s. 67) (Cleveland, 2008, s. 245).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte Sünni toprak sahipleri ve tüccar kesim iktidarda var olan güçlerini korumuşlardır. Ancak savaş sonrası, halk nezdinde yükselen bağımsızlık düşüncesinin etkisiyle kırsalda yaşayan yoksul halkın şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır. Böylelikle ülke içerisinde 1950'li yıllardan itibaren yoksul ve kırsaldan şehre yerleşen kesimin askeri okullara başvuruları artmıştır. Gözle görünmeyen ancak pratikte var olan sınıfsal eşitsizlik, kırsaldan şehre gelen insanların daha rahat bir yaşam ve toplumsal statülerini yükseltme arzusu, gün geçtikçe daha da artış göstermiştir. 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde ise Suriye ordusunda görev yapan astsubayların yüzde 70-80'i Alevi ve Dürzi mezhebine mensup insanlardan oluşmuştur. Ancak üst yönetim gücünü korumuş ve Sünni subayların hakimiyeti devam etmiştir (Van Dam, 2000, s. 58-59).

Baas, kırsal kesimin şehir hayatında güçlenmesiyle toplumsal tabanını daha da genişletmeyi başarmıştır. Baas Partisi'ne ilk üye olanlar kırsal kesimden şehirlere göç ederek askeri eğitim veya üniversite okumak amacıyla başkent Şam'a gelenlerden oluşmuştur. Partinin sosyalist ve laisizm ile sentezlenmiş şekliyle milliyetçiliği savunuyor olması ülkede yaşayan diğer azınlıkları da partinin destekçileri haline getirmiştir. Azınlıkların da partinin destekçisi olmalarının en önemli sebebi önceki dönemlerde Arap milliyetçiliğinin sadece Sünni mezhebine mensup Müslüman Araplara ait olduğu düşüncesi, ülkede yaşayan azınlıkların Arap milliyetçiliği fikrine

uzak durmalarına sebep olmuştur (Van Dam, 2000, s. 40-42). Baas, toplum içerisinde her kesimin birbirine eşit olduğu görüşünü sosyalist düşünce temelinde savunarak Sünni ve kentte yaşayan kesimin ön planda olduğu sisteme son vereceği düşüncesi, yoksul ve ülkede bulunan azınlıklara makul bir fikir olarak gelmekteydi. Böylesi bir sistemin gelecekte uygulanacağını vadederek ülke içerisinde bulunan azınlık gruplarından Alevi, Dürzi, İsmaili ve Hristiyanların da desteğini almış ve bu kesimlerden hızlıca taraftar toplamıştır (Hourani, Arap Halkları Tarihi, 2013, s. 467).

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan dönemde Baas, günden güne siyasetteki ve ordudaki gücünü arttırmıştır. Ancak BAC sürecinin başlamasıyla birlikte Baas bu süreçten olumsuz yönde etkilenmiştir. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır baskı yaparak Baas'ın feshedilmesini sağlamış ve fikri ayrılıklar partinin iki gruba bölünmesine sebep olmuştur. Bir kesim BAC'den çıkılmasının Suriye Devleti için daha hayırlı olacağını savunurken diğer bir kesim çıkmaması görüşünü savunmuştur. Böylesi bir ayrışma Baas'ın toplumsal tabanında da güç kaybına neden olmuş, üye sayısında gözle görülür azalmalar meydana gelmiştir (Malatya, 2018, s. 35).

28 Eylül 1961 tarihinde gerçekleşen darbeyle Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılmıştır. Bu durum Baas partisinin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesine fırsat sağlamıştır. İktidarın kentli elitleri ve tüccarlarının yeniden egemen sınıf haline getirmesi yönünde politikalar izlemesi, Baas'ın kırsal kökenli asker ve sivillerde tekrar gücünü arttırmasına sebep olmuştur. Ülkede gerçekleşen başarısız darbe girişimleri sonrası da ordunun yönetici kadrosunda görevli Sünni subayların sayısının azalmasına ve Baasçı subayların ordu içerisinde yükselmesine sebep olmuştur (Van Dam, 2000, s. 60-62).

1963 yılında General Ziyad Hariri önderliğinde gerçekleştirilen darbede aktif rol alarak darbeye önderlik yapan Baasçı subaylar iktidarı ele geçirmişlerdir. Ancak darbe sırasındaki aktif sivil üye sayısı yaklaşık 600 civarında idi. Bu durum sivil üye sayısının ciddi anlamda düşük olduğunu göstermekteydi. 1958 yılında Baas Partisi'nin dağıtılmasından sonra dahi üyelikler Suriye'nin bazı kentlerinde gizlice devam etmiş ve 1963 darbesinden sonra Suriye iktidarının asıl sahibi Baas'ın askeri yapılanması ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde sivil teşkilatlanma yapısında bu kentlerdeki gizli üyeler önemli görevler aldılar. Gizlice Baas sivil teşkilat yapısının devam ettiği kentler

ise Lazkiye, Deyrizor ve Havran olarak bilinmektedir. Bu bölgelerde görev alan parti üyeleri Kutriyun (bölgeciler) olarak geçmektedir (Van Dam, 2000, s. 50-51). Partinin en güçlü yerel teşkilatının Alevi mezhebine mensup kişilerin oluşturduğu Lazkiye şubesi olduğu bilinmekteydi (Özkoç, 2008, s. 133).

Darbe sonrası Parti'nin sivil üye sayısında artışa gidilmesi kararı alınmıştır. Çıkarılan bir kararname ile bütün üyeler aktif üye haline getirilmiş ve çıkarılan bu kararnamenin adı Kanun el Zahf (ilerici kararname) olmuştur. Çıkarılan bu kararname ile Baas Partisi aktif üye sayısı 1963 darbesini izleyen bir yıl içerisinde beş kat artış göstermiştir. Ancak uygulamanın boşluklar içermesi nedeniyle Parti yöneticileri, liyakat ilkesine ve üye olanların ideolojik ilkelere uyup uymadığına bakmaksızın kendi çıkarları doğrultusunda aile bireylerinin ve çok yakınlarını aktif üye olarak partiye kaydetmiştir. Böylesi bir durum parti içerisinde mezhepsel, bölgesel ve aşiretsel bağların ön planda olduğu farklı grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Van Dam, 2000, s. 51-52). Bu durum, parti içerisinde azınlıkların daha ön planda olduğu ve partinin üst yönetiminde kilit görevleri ele geçirmelerini daha kolay hale getirmiştir. Kırsal kesimden gelerek sınıfsal eşitsizlikten şikayetçi olan azınlıklara, Baasçı düşünce sisteminin içerdiği sosyalizm ve laiklik fikri Suriye toplumsal yapısına müdahil olabilmek adına önemli bir yol olarak görünmekteydi. Baas Partisi'nin kuruluş yıllarında orta sınıftan oluşturduğu tabanı ortaya çıkan gelişmelerle 1950'lerin sonu 1960'larda azınlıklara doğru yönelim gösterdi. Bu durum Parti içerisinde alınan tüm kararların yeniden şekillenmesi ve ideolojik önceliklerin değişmesi anlamına gelmekteydi (Özkoç, 2008, s. 134).

1963 yılında gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrası Nasırcı ve Sünni subayların yerine Baasçı Alevi, Dürzi ve İsmaili mezhebine mensup subayların silahlı kuvvetler içerisinde görev almalarının önü açılmıştır. Bu durum ise Baas'ın üst kademesinde yer alan yöneticiler; mezhepsel, aşiret ve bölgesel bağların gücünü kullanarak alt kesimde görev yapan askerleri kendi saflarında tutmak istemiş ve bunu başarmışlardır (Van Dam, 2000, s. 69). Ordunun üst kademesinde yaşanan gruplaşma ise alt kademenin tam tersine tamamen kişisel çıkarlar üzerine kurulmuş ilişkilere dayanmıştır.

1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelişiyle birlikte Suriye'nin siyasi kadrosunun yapısı da değişmeye başlamıştır. Muhafazakarlar ile ilerici siyasi gruplar, zenginler ile yoksullar, kentte yaşayanlarla kırsal kesimde yaşayanlar arasındaki ilişkiler hızla değişmiş ve bu değişim oluşturulan yeni siyasi kadroların yapısına da yansımıştır. 1942 ile 1963 yılları arasında ülkedeki en üst düzey siyasi kadrolar, kent kökenliler, muhafazakar siyasi partilere mensup kişiler ve üst sınıflardan olan insanların elinde bulunmaktaydı. Bu yıllar arasında ülke içerisinde yaşayan dini azınlıklara mensup kişiler ile kırsal kesimden gelenlere devletin önemli makamlarında hiç rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu gruplar ülke içerisinde birçok devlet hizmetine ulaşırken de sıkıntı yaşamışlardır. Ancak; 8 Mart 1963 yılından itibaren adı geçen gruplar arasındaki ilişkiler de zamanla değişime uğramıştır. Başta Aleviler olmak üzere Dürziler ve İsmaililer önemli bir atılım yaparak devlet kurumlarında üst kademelerde temsil elde edilmeye başlanmıştır. Bunlar özellikle ülkenin yoksul bölgelerinden gelen kişilerden oluşmuştur (Van Dam, 2000, s. 131).

Baas'ın iktidara gelişiyle oluşturulan hükümette Enformasyon Bakanlığı görevine getirilen Sami el Cundi, devletin üst kademelerinde meydana gelen değişimi şu şekilde ifade etmektedir: *'Bakanlığa gelişimin üçüncü gününde (Partili) dostlarım bana gelerek, geniş çaplı bir tasfiye işlemi başlatmamı istediler... Bakanın başarısı işte atılanların listesiyle ölçülüydü. Parti mensuplarıyla birlikte akrabaları ve aynı aşiretten kimseler de akrabalık haklarını istemeye gelirdi. Parti ortaya çıkar çıkmaz, köylüler dağlardaki, ovalardaki köylerinden kervanlar halinde Şam'a doğru yola çıkardı. Bütün sokaklar, kahveler ve bakanlıkların bekleme odalarında endişe verici boyutlara ulaştıncaya, yeni gelenleri göreve almak için işten çıkarmalar görev halini alırdı'* (Van Dam, 2000, s. 131-132).

1963 yılında Baas'ın iktidarından hemen önce Sünni ve Şamlı tüccarlardan oluşan seçkin sınıfın dışında olanlar yönetimde görev alamazken yeni dönemde ülkenin azınlık sınıflarından ve kırsal kesimden gelenlerin de görev aldığı yeni bir dönem başlatılmıştır. Suriye siyasetinde güç büyük oranda kırsal kesimden ve düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelenlerin eline geçmiştir.

1965 yılında yeni Baasçı rejim 100 şirketi millileştirerek büyük toprak sahiplerinin elinde bulunan gücü toplumun diğer kesimlerine dağıtmayı amaçlamıştı.

1966 yılında devletin üst kademelerinde görevlerine devam eden önceki rejimin etkin aileleri görevden alınmıştır. Yeni rejimin gerçekleştirdiği bu değişikliklerle amacı; kırsal kökenli kentte bulunan orta sınıfın (öğretmenler, memurlar vs.) birlikte hareket etmesini sağlamaya çalışmaktır. Böylelikle; devlet kademesinde görev alacak yeni sınıf belirlenmiş olacaktır (Cleveland, 2008, s. 443).

2.3. BAAS VE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

İbn Haldun'un din ve asabiyye arasındaki ilişki hakkındaki teorisinde ifade ettikleri Baas'ı anlayabilmek açısından önemlidir. İbn Haldun'a göre; din tek başına siyasi bir toplumun oluşumunda rol oynamaz, sadece doğal bir ilişki sonucunda elde edilen dayanışmayı güçlendirebilir. Bir ulusun varlığı dini aidiyetlerinden önce geldiğinden, bu onun önce ulus kimliğinin ardından dini kimliğinin geldiğini ifade etmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında Arap ulusunun gelişmesi İslam diniyle yakından ilişkilidir; ancak Araplar temelde Müslüman olmadıklarından Müslüman olmasalar da Arap kimliklerini muhafaza etmektedirler. Tam da bu sebeple Hristiyan Araplar da Müslümanlar gibi Arap kimliğine bağlıdırlar. Bir ulus sahip olduğu bütün farklı kimliklerinden önce konuştuğu dil ile tanımlandığından, dini çeşitlilik düşünülmezsizin o dili konuşan herkes ulus kavramının içine girmektedir (Hourani, Çağdaş Arap Düşüncesi, 1994, s. 337). Tam da bu sebeple; Baas Partisi kurucuları içerisinde Müslüman ve Hristiyan farklı dinlerden de insanların bulunduğu ancak bunları birleştiren unsurun etnisite olduğu daha net ortaya çıkmaktadır.

Suriye ve Irak'ta kendisine bir etki alanı bulan, 1950'li yıllardan itibaren aktif siyasette varlığını gösteren Arap Baas Sosyalist Partisi Suriye milliyetçiliğinden çok Arap milliyetçisi bir parti olarak kurulmuştur. Parti programında Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün'ü tek bir çatı altında birleştirmek ve sonrasında Bereketli Hilal üzerinde 'Büyük Suriye' düşüncesinin hayata geçirilmesi bulunmaktaydı. Baas partisi programında kendini milli, sosyalist, halkçı ve devrimci olarak Arap topraklarının Toros dağlarından Basra Körfezi'ne, Hint Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar uzandığı, ayrıca tek bir Arap ulusu ve tek bir Arap devletinin bulunduğu ve partinin dış politika anlayışının Arap milliyetçiliği üzerinde şekillendiği belirtilmekteydi. Ayrıca sermaye konusunda yabancı sermaye karşıtlığı ve özel mülkiyete sınırlama getirilmiştir. Partiyeye dinamiklik kazandıran unsur ise din değil Arap Milliyetçiliği perspektifinde Arapların

birleşmesini esas alan Pan-Arabizm idi. Baas Partisini şekillendiren temel unsurlar tek bayrak, tek devlet, tek ordu ve tek Arap Dünyası olarak şekillendirilmiştir (Arı, 2012, s. 141). Suriye’deki sosyalist hareketlerin temellerini incelerken dikkat edilmesi gereken en önemli husus Lübnan’ın Suriye ile toprak bütünlüğüdür. Lübnan devleti sınırları içerisinde doğan ilk sol düşünce ve hareketler bu yıllarda aktif olarak Suriye’de gelişimini gerçekleştirmiştir. Bölgenin ilk sosyalist düşünceleri Şam, Halep, Beyrut kentlerinde ve bu kentlerin yakınlarında doğarak bu çevrede olgunluğa erişmiştir. Suriye ve Lübnan’da sosyalist temelli örgütlenmenin temellerinde Yusuf İbrahim Yazbak ismi öne çıkmaktadır (Ovacıklı, 2020, s. 235-236). Yazbak, yazdığı makalelerle ve öncülük ettiği teşkilat yapılanmasıyla bölgede sosyalizmin halk nezdinde fikirsel temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur. Hatta kendisi ‘Suriye ve Lübnan Komünist Partisi’nin de kurucusudur.

Suriye’de 1936 yılında ortaya çıkan ve iki aydan uzun bir süre devam eden grevlerde, sosyalist düşüncenin halk nezdinde destek bulabilmesi için yeni kurulan Suriye ve Lübnan Komünist Partisinin rolü çok büyüktü. Sendikalara üye olan işçilerin tamamı greve katılım sağlamıştır. Grev beraberinde mitingleri de getirmiştir. Grev yapan işçiler aynı zamanda şehirlerin farklı noktalarında mitingler düzenliyor, sosyalist örgütlenmenin bir sonucu olarak seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Mitinglerde, kendilerini sömürge altında tutan Fransa’ya özgürlük taleplerini iletiyorlardı. Gerçekleştirilen grev ve mitingler sonrası Fransız emperyalizmi anayasal düzene dönmüş ve 1936 Anlaşması yürürlüğe konulmuştur. Bu yıllarda Suriye’de bir komünist parti ilk kez büro açma hakkına sahip olmuştur. Komünist partinin dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek olay 1943 yılında Halid Bektaş tarafından gerçekleştirilmiştir. Halid Bektaş’ın darbesi sonrasında tek bir çatı altında bulunan parti Suriye ve Lübnan olmak üzere iki gruba bölündü. Halid Bektaş ise Suriye kolunun başında bulunmaya devam ederken parti içerisinde SSCB politikalarını aynen uygulamıştır. Bektaş’ın dönüm noktası ise İsrail Devleti’nin kurulması esnasında gerçekleşmiştir. Başta Arap halkları ve Ortadoğu’nun ısrarcı karşı duruşuna rağmen İsrail Devleti’nin kurulmasını desteklediğini bildirmiştir. Artık bölgede işçi sınıfı ile irtibatını tamamen koparmış bir komünist parti bulunmaktaydı. 1953 yılında ise partisini Baas Partisi’nin çatısı altında birleştirmiştir (Ovacıklı, 2020, s. 237-238).

Suriye’de komünist düşüncenin temellendirilmesi ve halk desteğini bulması ülkedeki ekonomik şartlarla eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Komünist partinin kurulması sonrası gerçekleştirilen grevler bunun en önemli örneği olarak görülebilir. Ancak, gelişen siyasi şartlar ve bölge devletlerinde bağımsızlık sonrası milliyetçilik düşüncesinin artması tercih önceliklerini değiştirmişti. İsrail Devleti’nin kurulmasının hemen ardından komünist partinin gösterdiği tutum halkın vetosuyla karşılaşmıştır. Ortadoğu’da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin halkları İsrail’e karşı dini ve milliyetçi hassasiyet göstererek topyekün bir tavır ortaya koymuştur. Komünist Parti’nin böylesine hassas bir olayda halkın hassasiyetlerine cevap verememesi sahip olduğu tabanını kaybetmesine sebep olmuştur.

Suriye’de 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen birçok olayın arkasında devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası kendi kimliklerini öne çıkararak milliyetçiliğin sömürgeci devletlere karşı bir korunma mekanizması olması vardır. Suriye bağımsızlık öncesi bölgede işçi sınıfının ortaya koyduğu irade sonrası sömürgeci devlete karşı bir kazanım olarak düşünülebilecek anayasal düzene dönüş, o yıllarda sosyalizme ve sola karşı ilgiyi arttırmıştır. Milliyetçilik ve sosyalizmi tek bir potada eriterek Baas Partisi’nin ortaya çıkması ve halk desteğini alması bu anlamda tesadüf değildir. Emperyalist devletlerin her anlamda gelişimini etkilediği Arap ulusları, özellikle iki savaş arası dönemde tek çıkar yolun Pan-Arabizm olduğu düşüncesi ile Baas Partisi’nin kurulmasına ve güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Suriye’nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Baas da resmi bir siyasal parti olmuştu. Parti’nin düşünce sistemini ortaya koyan Aflak, yazdığı yazılarda Baas’ın Arap dünyasının uzun yıllardır hasret duyduğu yeniden uyanışı gerçekleştireceğini ifade ediyordu. Kendisi Hristiyan olmasına rağmen İslam dinini Baas ideolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak ifade etmekteydi. Aflak’ın yazılarında bahsettiği yeniden diriliş sadece Arap birliğinin sağlanmasına yönelik değildi. Aynı zamanda toplumda var olan sosyal adaletsizliğin, sınıf sömürsünü ve tiranlığı sona erdirerek özgürlük, demokrasi ve sosyalizmi getirecek yegane çözümün Baas Partisinde olduğunu ifade ediyordu (Cleveland, 2008, s. 362).

Aflak, partinin temel parametrelerinin oluşumunda sol düşünce sistemini merkeze alsada, Suriye halkının ideolojik ihtiyaçlarını göz ardı etmeden bir yapı ortaya

koymuştur. Bölgenin ihtiyacı olan siyasi birlik düşüncesinin öncülüğünü yapma fikri istikrarsızlıklara karşı istikrar düşüncesiyle birleştiğinde halkın onayını almaktaydı. Sosyalist temelli kurdukları partinin ideolojik temellerini kendi şartlarına uygun bir şekilde uyarlayarak halk desteğinin alınması noktasında önemli bir hamle yapmıştır.

Partinin kurucuları Aflak ve Bitar Arap milliyetçiliği ile sosyalizm arasında hangi düşüncenin ağır bastığına yönelik bir karşılaştırma yaptıklarında Arap milliyetçiliğinin daha ağır bastığı bilinmektedir. Çünkü Arap milletin gücünü çok hızlı bir şekilde toparlanmaya ihtiyacı vardır. Ortaya koydukları ideolojiyi tanımlamak gerekirse kendine özgü milliyetçi kılığında bir Arap Sosyalizm düşüncesi ortaya koymuşlardır. Bu düşünce sisteminin Batıdaki şekliyle Marksist komünist bir anlayış olmamasının en önemli sebebi hem Batı'ya karşı bir politika üretmek hem de onların ideolojisini uygulanmasının talep edilmemesidir. Aynı zamanda Marksizm düşüncesi milliyetçilik düşüncesini tümüyle reddetmekteydi. Oysa Baas Partisinde Pan-Arabizm etkin bir düşünce sistemi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Arap sosyalizmi laikliği kabul ediyor ancak Marksizm'de olduğu gibi dini reddetmiyordu. Bernard Lewis Arap sosyalizmini, *Marksist ve Sovyet tipi sosyalizmden daha insancıl, daha az katı ve Arap koşullarına daha uygun* olarak tanımlamaktaydı (Ovacıklı, 2020, s. 246).

Arap halklarının koşullarına daha uygun hale getirilen sosyalist düşünce milliyetçilik ve Pan-Arabizm düşüncesiyle sentezlendiğinde halk nezdinde ciddi destek bulmasına sebep olmuştur. Baas Partisi böyle bir ortamda kuruluşunu gerçekleştirmiş ve İsrail Devleti'nin kurulmasıyla gün geçtikçe halk desteğini arttırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE SİYASETİNDE HAFİZ ESAD'IN YERİ

3.1 SURİYE SİYASETİNDE HAFİZ ESADLI YILLAR

Hafız Esad, 1930 yılında Suriye'nin yoksul bir Alevi bölgesinde Lazkiye'ye bağlı Kardaha köyünde dünyaya geldi (Koyuncu, 2018, s. 131). Kardaha köyünde Matavirah adlı Alevi kabilesinin Numaylatiya koluna mensup köylü bir ailenin çocuğu olduğu bilinmektedir (Şen, 2010, s. 269). Suriye nüfusunun en önemli azınlık grubu olarak

bilinen Alevi-Nusayri mezhebine mensup bir aile geleneğinden gelen Esad, altı erkek iki kız olmak üzere toplam sekiz çocuklu bir ailenin en büyük oğludur. Asıl soyadı Vahş (Vahşi Hayvan) olduğu bilinir ancak daha sonra soyismini Esad (Aslan) olarak değiştirmiştir (Koyuncu, 2018, s. 123).

Hafız Esad'ın dünyaya geldiği dönemde Suriye, siyasi ve sosyal hayatta birtakım değişikliklerin başladığı bir döneme denk gelmektedir. Sünni kesim ile karşı karşıya gelinirken diğer taraftan sosyal yabancılaşma, siyasi anlamda özerklik ve kültürel bir değişim kendini göstermeye başlamıştı (Çimen, 2020, s. 27). Ülke nüfusunun, %10'luk bir bölümüne sahip Alevi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Esad, toplumun kimliğini tanımlayan yoksulluk ve ayrışmadan kurtulmaya kararlı bir birey olarak hayatını devam ettirmek istiyordu. Bu konuda attığı ilk adım eğitim hayatıyla ilgili oldu. Lazkiye'de ortaokula gitmeyi başararak bir anlamda hedeflerine doğru ilerlemişti. Dönemin en etkileyici politikalarına sahip Baas partisine girişi on altı yaşlarında gerçekleşmişti. Onu en çok etkileyen Baas partisinin milli canlanma ve sosyal reform doktriniydi. On altı yaşında aktif bir politikacı ve Baas örgütleyicisi olarak siyasi yaşamına başladı. Fransızların Suriye'deki manda politikalarına karşı bir tutum sergileyen Hafız Esad, Baas Partisi'nin seküler ve milliyetçi düşüncelerinden etkilendiği için 1947 yılında Baas'a üye olmuştur (Çimen, 2020, s. 27). Doğduğu günden itibaren sahip olduğu Alevi kimliğin yabancılaşma geleneğine karşı yol çizmesi gerektiğinin bilincinde olarak hareket ediyor ve dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak eğitim hayatına yön veriyordu. Ailesinin maddi durumunun yeterli olmaması nedeniyle parasız eğitimin verildiği askeri akademiye tercih etmiştir. 1951 yılında akademiye girerek havacılık bölümünde uzmanlaştı. Başarılı bir öğrenci olması sebebiyle Sovyetler Birliği'ne savaş pilotu eğitimi almak amacıyla gönderilmiştir (Cleveland, 2008, s. 441-442). Suriye'de asker sınıfının siyasetin bizzat içinde bulunması sebebiyle meslek hayatına başladıktan sonra da Baas Partisi içerisindeki faaliyetlerini devam ettirmiştir (Arı, 2012, s. 144). Hafız Esad, askerlik mesleğini neden seçtiğine dair 13 Mart 1978 yılında The Times gazetesine verdiği röportajda şunları ifade etmiştir: *"Halkıma karşı güç ve şiddetin kullanılması beni, askeri bir görevin ülkeme hizmet etmek için en faydalı yol olduğuna inandırdı"* (Koyuncu, 2018, s. 124).

Kendini bilmeye başladığından beri, Alevi kimliğinin sahip olduğu her türlü yabancılaşmaya karşı rahat bir yaşamın, sadece başarılı olmaktan geçtiğini bilerek hayatına yön vermeye çalışan Hafız Esad 20'li yaşlarda eğitim için gittiği Sovyetler Birliğinde düşüncelerinin de temellerini atmıştır. Ordu içerisinde gün geçtikçe yükselen Hafız Esad 1971 yılında hedefine ulaşarak gerçekleştirilen seçimlerde yedi yıllığına ülkenin Nusayri kökenli ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1966 yılında Baas Partisi'nin askeri kanadında görev yapan üst düzey komutanların ülke yönetimini ele geçirmesiyle birlikte Devlet Başkanı Salah Cedid ve Savunma Bakanı Hafız Esad arasında yaşanan iktidar mücadelesi en ince ayrıntılarına kadar hissedilebilir duruma gelmişti. Dört yıl kıran kırana geçen iktidar mücadelesinin galibi Hafız Esad yıllardır beklediği Cumhurbaşkanı koltuğuna oturmayı başaran taraf olmuştur. Siyasi istikrarsızlığın hakim olduğu ülkesini kısa sürede bölgenin en aktif ülkelerinden biri haline getirecek olan Esad, ülke siyasetinde gerçekleştirdiği dönüşümlerin bir sonucu olarak Modern Suriye'nin kurucusu olarak adlandırılmaktadır. Siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir ülke olarak ifade edilen Suriye, o döneme bakıldığında 1946 yılından 1970 yılına kadar devam eden bu dönem tek bir cümle ile anlatılmak istenirse şu ifade yerinde olacaktır: 'Suriye'de erken kalkan darbe yapar' (Taştekin, 2015, s. 29). Suriye, bağımsızlık sonrası Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidarı ele geçirmesine kadar içeriden ve dışarıdan desteklenen birçok askeri darbe girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunların bir kısmı başarılı bir kısmı ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ta ki Hafız Esad iktidarına kadar.

Yıllarca farklı kesimlerin darbelerle iktidarı ele geçirme mücadelesi bağımsızlık sonrası birçok devleti Suriye devleti üzerinde hüküm sürmesine söz sahibi olmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş şartları içerisinde bağımsızlığını yeni kazanmış bir devletin tam anlamıyla bağımsız olabilmesi mümkün olamazken bunun yanında Suriye'den iki kutuplu bir dünyanın tarafı olması istenmiştir. Hafız Esad'ın iktidarı ele geçirmesiyle yönetim değişikliğine son verilmiş ancak o da iktidarını rejimin varlığına endekslediğinden halkın çıkar ve istekleri göz ardı eden bir yönetim tarzı benimsemiştir.

1971 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi için gerçekleştirilen referandumdan sonra yapılacak her halk oylaması, Hafız Esad'ın uzun süre iktidarda kalmasını

sağlayacak meşruiyet kaynağı haline gelecektir (Sever, 2004, s. 207). 16 Şubat 1971 tarihinde ilan edilen geçici anayasa ile birlikte 173 üyeli bir halk meclisi kurularak 87 sandalye Baas Partisi'ne teslim edilmiştir. Geri kalan sandalyeler ise sadece temsil amaçlı diğer partilere verilmiştir. Kısa bir süre sonra rejimi güçlendirmek ve muhalefetin hareket kabiliyetini azaltmak amaçlı 7 Mart 1972 tarihinde Ulusal Cephe kurulmuştur. Ulusal Cephe, Esad başkanlığında on sekiz üyesi bulunan Suriye'deki en yüksek otorite organı olarak kurulmuştur. On sekiz üyeden dokuzunu Baas mensuplarının oluşturduğu Ulusal Cephe içerisinde farklı dört siyasi partiyi de barındırmaktaydı (Şen, 2010, s. 271).

13 Mart 1971 tarihinde kabul edilen anayasanın en temel özelliği Hafız Esad'ın uzun soluklu iktidar yaşamasına sebep olmasıdır. Yasama, yürütme, yargı ve güvenlik gibi tüm alanları kendi bünyesinde toplayan Esad'ın hazırlamış olduğu anayasa incelendiğinde lider despotizmine dayalı üç özellik göze çarpmaktadır (Aras & Toktaş, 2008, s. 34).

İlk olarak, Esad yönetimi iktidarını yasal bir zemine oturtmuştur. Anayasa'nın 83.-114. Maddeleri devlet başkanının yetkilerini ve görevlerini düzenlemektedir. Anayasanın devlet başkanlığı konumunu bu kadar uzun ve net olarak ortaya koyması iktidarın kanunlarla hem tanımladığını hem de sınırlandığını göstermektedir. Benzer bir şekilde devlet başkanının liderlik edeceği kurumların anayasal tanımı da iktidarın kanunlarla şekillenmiş yasal ve meşru zeminini güçlendirmeye yöneliktir.

İkinci özellik, iktidarın büyük halk çoğunluğuna dayanarak sürdürülmesidir. Anayasa'nın 85. Maddesine göre devlet başkanının yedi yılda bir halk tarafından seçilen Suriyeli bir Arap olması gerekmektedir. Halk desteği bir anlamda yasal zemine ek olarak meşruiyet zemini sağlamaktadır.

Üçüncü özellik ise devlet başkanlığının demokratik denetim mekanizmalarının dışında bırakılmasıdır. Ordu ve güvenlik tamamen tek lider sultanın muhafazası ve sürekliliğini sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Aras & Toktaş, 2008, s. 34).

Hafız Esad, iktidara gelişiyle birlikte Nusayrilik ve Baas partisi üzerinden inşa ettiği otoriter yapı kendisini tek kişilik diktatörlüğe götürmüştür. 1971 yılında

iktidara gelişiyle birlikte sahip olduğu azınlık, siyaseti yönlendiren güç olarak ortaya çıkmıştır. Devlet Başkanı Esad, gücü elinde tutabilmek için devletin önemli kademelerine akrabalarını ve yakın adamlarını yerleştirmiş, kendisine muhalif olabileceğini düşündüğü kişileri ise partiden ve yönetimden uzaklaştırmayı seçmiştir. Bunu yaparken Sünni kesime de görev vererek kendisine yöneltilecek suçlamaların önüne geçmeye çalışmıştır. Bu kapsamda; güvendiği Sünni kökenli subayları ve bürokratları da önemli görevlere atamıştır (Çimen, 2020, s. 31-32).

Hafız Esad iktidarı kendi meşruiyetini sağlamaya çalışırken bir yandan da rejimi güçlendirmeye yönelik bir takım adımlar atmaya başlamıştır. Nusayri kökenli bir devlet başkanı olması sebebiyle ülke içerisinde bu durumun kendisine problem çıkartmamasına yönelik din üzerinden bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır. İktidarının ilk zamanlarında Nusayriliğin de İslam'ın bir kolu olduğuna yönelik aldığı fetva ile ülke içerisindeki Sünni çoğunluk tarafında kabul görmeyi ve kendisine karşı cephe oluşmasına engel olmaya çalışmıştır (Mercan M. , Suriye Rejim ve Dış Politika, 2012, s. 70).

Esad, araştırmacılar tarafından tedbirli, hesapçı ve pragmatik bir kişiliğe sahip biri olarak tanımlanırdı. Pragmatik denilmesinin esas sebebi; Baas Partisinin ilkelerini uygulayarak ılımlı ve rejim için halk desteğini genişletmeye çalışması olarak açıklanmaktaydı. İktidarı ele geçirdikten kısa bir süre sonra 1973 yılında Halk Konseyi isimli seçilmiş bir meclisi oluşturan yeni bir anayasa getirdi. Ancak anayasanın gelişiyle birlikte geniş yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanı, yetkileriyle meclisi sembolik bir kurum haline getirmiştir. Yeni anayasa ile birlikte cumhurbaşkanının Müslüman olma zorunluluğu da kaldırılmıştır. Ülke içerisindeki Sünni çoğunluğun tepkilerine sebep olan bu olay sonucunda halk büyük kentlerde gösteriler düzenleyerek durumu protesto etmiş, Esad bunun üzerine maddeyi değiştirerek cumhurbaşkanının Müslüman olması şeklinde eski haline getirmiştir. Aynı zamanda şii ulemasının ileri gelen birinden almış olduğu fetva ile Alevilerin Müslüman olduğunu belirten bir fetva almıştır (Cleveland, 2008, s. 443-444). Böylelikle kendi başkanlığına anayasal bir dayanak oluşturarak kendisine yöneltilebilecek tepkilerin önüne geçmeye çalışmıştır.

Ortaya çıkan bu durum gösteriyor ki, mezhepsel bölünme ve protestolar Suriye Siyasi Tarihinde uzun zamandır var olan bir durum olduğunu göstermektedir. Anayasa değişikliğine karşı Sünni çoğunluğunun kararı protesto etmesi ve Devlet Başkanının bu karardan geri dönmesi protestoların ülke çapındaki gücünü ve kararın kolay kabul edilebilecek bir durum olmadığını göstermektedir.

1973 yılında kabul edilen Anayasa ile birlikte, iktidarını mutlaklaştırarak cumhuriyet görünümünün altında otoriter başkanlık sistemiyle yönettiği bir rejim inşa ederek bugünde devam eden yönetim tarzıyla ülkeyi aile olarak yönetmeye devam edeceklerdir (Mercan M. H., 2016, s. 239-240). Anayasa'nın 94. Maddesine göre; '*Cumhurbaşkanı devletin genel siyasetini bakanlarla istişare ederek yapar ve yürütmesini denetler*' (Mercan M. H., 2016, s. 240). Anayasanın bu maddesi açıkça gösteriyor ki, devletin atacağı her adımı doğrudan Cumhurbaşkanı belirlemektedir.

Bu kapsamda, kabul edilen yeni anayasa ile inşa ettiği rejimin temellerini meşrulaştırmaya yönelik adımlar atmış ve Esad rejiminin güçlenmesi hızlanarak Baas'ın öne çıkmasından çok Esad'ın ön planda olduğu bir Suriye oluşturulmuştur. Partinin değil kendisinin ön planda olduğu siyaset anlayışıyla kişi merkezli bir rejimin varlığı ülkenin yönetim anlayışı haline gelmiştir. Kendisinin kurduğu bu otoriter yapının zamanla diktatörlüğe dönüştüğü görülmektedir. Anayasa'nın ilk maddesinde sözü edilen 'demokrasi' kelimesinin pratikte hiçbir karşılığı olmamıştır. Hatta ilk olarak demokrasinin olmazsa olmazı seçimleri ortadan kaldırmıştır. Anayasa'ya bakıldığında halkın tüm kesimlerine çeşitli imkanların tanındığı görülse de pratikte durumun böyle olmadığı ve toplumun tüm kesimlerinin yönetim mekanizmasına katılmada güçlük yaşadığı görülmektedir (Mercan M. , Suriye Rejim ve Dış Politika, 2012, s. 71).

Hafız Esad, kendisinden öncekilerin yaptığı gibi gücü bir başkasıyla paylaşmaktansa, kendinde toplamayı tercih eden bir lider olarak göze çarpmaktadır. İktidara geldiği ilk günden itibaren kendisini inancına bağlı bir Müslüman olarak göstermeye çalışırken, bunu destekleyecek birçok davranış ve girişim de arkasından gelecekti. 1969 yılında kendisinden önceki Devlet Başkanı Cedid tarafından anayasaya ve başkanın yemin metnine eklenen 'onurum ve şerefim üzerine yemin ederim' cümlesi 'Ekber olan Allah'ın adına yemin ederim' şeklinde değiştirilerek

düzenlenmiştir. 1973 yılında yürürlüğe giren yeni Anayasa'da Devlet Başkanının Müslüman olma koşulu devam etmiş, Hafız Esad dini kurallara önem veren bir lider olma özelliğini halka dini törenlere katılarak göstermeye çalışmaktaydı. 1971 yılındaki bir röportajında bu duruma ilişkin şu sözleri ifade etmekteydi;

‘Allah’a iman ediyorum ve ulusumuzun manevi mirasına inanıyorum. İslam’ı bir sevgi ve adalet dini, dolayısıyla sosyalist bir din olarak anlıyorum. Namazımı kılarım, oruç tutarım ve bir gün Haccı ifa etmeyi umuyorum’ demiştir (Ma'oz, Esad: Şam'ın Sfenksi, 1991, s. 91).

Esad gücünü pekiştirmek için, akrabalarını ve güvenilir yardımcılarını devlet yönetiminin üst kademelerine getirerek sağlamaya çalışıyordu. Hafız Esad'ın Başkan olması kendi zaferinin olmasının yanında aynı zamanda Alevi toplumunun da bir zaferi olarak adlandırılmaktaydı. Göreve getirilen subayların birçoğunun alevi kökeni olması bu durumu ispatlar nitelikteydi. Bir grubun daha ayrıcalıklı hale gelmesi ve devlet yönetiminde üst kademelerde görev alması ülkede Sünni çoğunluğu rahatsız etmeye başlamıştır. Ancak iktidar yapısının değişmesiyle birlikte yönetimde yer almayı başaran Sünni gruplar da mevcuttu. Hem Sünni grupları hem de Alevi grupların ortak özelliği köy kökenli olmalarıydı (Cleveland, 2008, s. 444).

Devlet Başkanı Hafız Esad, subay kadroları içerisinde kapsamlı bir çalışma yaparak muharip birlikleri kendisiyle yakın veya kan bağları bulunan Alevi bir subayın yönetimi altında olması gerektiğine dair yazılı olmayan bir kural ortaya çıkarmıştır. Ordu içerisinde kırsal kesimlerden gelen birçok Sünni subay da görev yapmaktaydı. Hafız Esad silahlı kuvvetler içerisinde, rejimin savunması görevini ifa eden birimlerde siyasi bağlılık ve aşiret bağlarının da olması gerektiğini vurgulayan bir işbölümü yapılması talimatını vermiştir. Başkent Şam başta olmak üzere Suriye'nin bütün büyük şehirlerinin etrafında bulunan bu muhafız birliklerinin çoğunluğu Alevilerden oluşmakta ve Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin yaklaşık %25'ini oluşturmaktaydı. 1980'li yıllarda bunlar ‘rejimin ordusu’ bilinciyle hareket ederek o dönemde gerçekleşen katliamlarda en ön safta yer almışlardır. 1982 yılında bahsedilen bu grupta en ön safta görev aldığı Hama'daki direniş sırasında yaklaşık 10.000 ile 30.000 arasında insanın yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Sünni kesimin er

ve erbaş kadrolarında etkin olduğu ve yaklaşık %70'ini oluşturduğu bilinmektedir (Vincent, 2013, s. 226).

Hafız Esad, Alevi kökenli olmasına rağmen önceliği sadece kendi mezhebinden olanlara vermemiş aynı zamanda Sünni kökenli politikacılara da görev vererek ülke nüfusunun %50 sini temsil eden Sünnileri de yanında tutmak istemiştir. Politik temsiliyet anlamında önemli bir hamlede bulunan Esad'ın tabanı geniş tutmaya çalıştığı ve ülkesinde kendisine karşı meşruiyet tartışmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Siyasal ve entelektüel anlamdaki özgürlük kısıtlamalarına rağmen Esad rejimi toplumda gerçekleştirdiği reformlara devam etmekteydi. Kadınların toplumsal hayata eşit şekilde katılımlarını sağlayacak şekilde gerçekleştirdiği reformları yasal güvenceye kavuşturmuştur. Gerçekleştirdiği reformlarla kadınlara seçilme hakkı gelmiş, çeşitli mesleklerde çalışmaları sağlanmış ve hakim savcı olabilmelerinin yolu açılmıştır. Ayrıca 1976 yılında Hafız Esad hükümetinin Kültür Bakanı olarak bir kadının atamasının yapıldığı bilinmektedir. Bu durum; muhalifleri tarafından İslami değerlere düşmanlık olarak değerlendirilmiştir (Cleveland, 2008, s. 447). Suriye, Hafız Esad döneminde gecikmeli olarak gerçekleştirdiği kadınların toplumsal hayattaki yerine yönelik modernleşme hareketlerini ülkesindeki muhaliflere rağmen hayata geçirmiştir. Bağımsızlık sonrası Suriye siyaseti askeri darbelerle dolu bir dönem olması sebebiyle kendisi de darbeye başa geçen bir siyasi figür olmasına rağmen ülke içerisinde Hafız Esad dönemi, acaba farklı bir dönemin başlangıcı olabilir mi sorusuyla karşılaşmıştır. Esad ilk dönemlerde halk nezdinde destek bulabilmek amacıyla toplumsal eşitlik ve reform temelli bir takım politikalar üretmeye çalışmıştır. Ancak ülke içerisinde zamanla kendisine karşı da gelişen muhalif hareketler rejim tarafından çok sert tepkiler almıştır.

Hafız Esad, yönetimi ele geçirmesinin ardından yapılan 1977, 1985, 1991 ve 1999 seçimlerinden de galibiyetle çıkmayı başarmıştır. 10 Haziran 2000 tarihinde akciğer kanserine yenik düşerek hayatını kaybetmiştir (Çimen, 2020, s. 33).

3.2. ESAD DOKTRİNİ

Esad, iktidara gelişiyle birlikte yeni bir perspektif ve açılımın olması gerektiğini en iyi bilenlerden biri olarak bazı bölge uzmanları ve gözlemciler tarafından ‘‘Esad Doktrini’’ olarak adlandırılan politika ile yoluna devam etmek istemiştir. Bu politika ile Suriye, Arap devletlerinin tam bir uyum ile birlikte hareket etmeleri durumunda İsrail’i daha fazla taviz veren bir devlet haline getirebileceklerini düşünmektedir. Bu düşünceye göre, Suriye dış politikasının temel sac ayaklarından biri olan Arap Milliyetçiliğı ve bu düşüncenin devamı olarak düşünülebilecek Büyük Suriye fikrinin yakından ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim Suriye’nin Arap-İsrail görüşmelerinde üstlendiğı role bakıldığında Büyük Suriye fikrine yapılan vurgu görölmektedir (Amanov, 2004, s. 204-205).

İsrail’in ebedi ve ezeli düşman algısı bölgede birçok devleti birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Esad, iktidara gelişiyle birlikte bunu fark ederek çalışmalarını ve sistemini bunun üzerine kurmaya çalışmıştır. Bu konuda her ne kadar başarılı girişimleri bulunsa da bölge devletlerinin zaman zaman bu konuda isteksiz oldukları gözlemlenmektedir.

Esad, demokratik rejim inşasından uzaklaşarak diktatörlüğe yakınlaşmış olsa da iki önemli husustan taviz vermemeye çalışmıştır. Bunlardan birincisi Arap Milliyetçiliğı bir diğeri ise pragmatik sebeplere dayanan ve araçsallaştırılan İslam üzerinden siyaset üretmekteydi (Mercan M. , Suriye Rejim ve Dış Politika, 2012, s. 72).

Esad geliştirdiğı birtakım düşünce sistemleriyle bölgede Suriye’nin yalnızlaştırılmasına sebep olacak her türlü faaliyeti ve anlaşmayı engellemeye çalışmıştır. Suriye, Ürdün veya Lübnan’ın İsrail ile anlaşmaya varacak olduğunda bunu engellemeye yönelik tutum içerisinde girdiğı görölmüştür. Doktrin ile bağlantılı gerçekteşen bu tutum ve stratejinin temelinde Arap birliğı vurgusu bulunmaktadır. Nitekim, 17 Mayıs 1983 tarihinde İsrail ve Lübnan arasında varılan ve iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirecek anlaşmaya Suriye ısrarla karşı çıkmıştır. Durumun bu şekilde gelişmesi Suriye’yi Lübnan’da egemen bir güç haline getirmiştir (Amanov, 2004, s. 205-206).

Lübnan’ın ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek İsrail ile normalleşme iradesini ortaya koyması bölge için belki de bambaşka bir sayfanın

açılmasına sebep olacakken Suriye'nin müdahalesi bunu engellemekle kalmamış aynı zamanda Lübnan üzerindeki etkisini daha da perçinlemiştir. Lübnan ve Suriye tarihsel ve kültürel anlamda dahi birbirinden kopabilen iki ülke olarak görülmezken 3. Devletlere karşı tutumların belirlenmesinde de Lübnan'ın Suriye'den tam anlamıyla ayrılmış bir devlet olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Hafız Esad için çözülmesi gereken en önemli sorun, Suriye'nin etrafında kurulmuş olan bir Arap Birliği ve bu yolla tüm Arap devletleri arasında oluşturulmuş bir güç birliğine yönelmektir. Bu amaçla iktidara geldiği ilk günlerde de bu minvalde birtakım adımlar atmıştır (Ma'oz, Esad: Şam'ın Sfenksi, 1991, s. 139).

Esad'ın bu adımları atmasındaki esas amacı, tüm Arap topraklarını ilhak etmeye çalışan İsrail ile stratejik anlamda karşı karşıya gelme ve işgal altındaki Filistin topraklarını esaret altından kurtarmaktır. Esad, Filistin'in işgaline son verilmesinin İsrail'in işgal ettiği Golan Tepelerini kendi ülkesinin toprakları olmasına rağmen Filistin'in esaretten kurtarılmasının Golan'ın kurtarılmasından daha önemli olduğunu vurgulamıştır. İsrail, mevcudiyetinin ötesinde Suriye'nin siyasi bağımsızlığına ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Esad, bölgedeki diğer Arap liderleri de göz önünde bulundurarak kendisinin İsrail karşıtı koalisyonun vazgeçilmez lideri olarak görmekteydi. Çünkü, diğer hiçbir devlet liderinin böyle bir iddiası ve eğilimi bulunmamaktaydı (Ma'oz, Syria Under Hafiz Al-Asad, 1975, s. 13).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

4.1. BAĞIMSIZLIKTAN BAAS'A SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

Uluslararası siyaset analiz edilirken büyük güç ve küçük devlet ilişkileri genellikle patron müşteri ilişkilerine dayanarak ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu analize göre; eşit olmayan güç ve aktörler arasındaki ilişkiler genellikle pazarlık durumu müşterininkinden daha iyi olan patronun lehinedir. Bu düzeyde kurulan ilişkiler tek

tarafı bir sömürü durumuna kadar evrilebilir. Maddi malların değişimine, hizmetlerin korunmasına ve patrona saygıyı temel almaktadır. ‘Kuyruk sallayan köpek’ paradigmasına göre ise eşit güçlerde olmamasına rağmen zayıf olanın kendisinden daha güçlü yapılara karşı güçlü olmasıdır. Bu sistem soğuk savaş döneminde var olan kutuplaşma sonucunda müttefikler için oluşan süper güç rekabeti ile birlikte nükleer silahların ortaya çıkmasıyla küçük aktörlerin büyük güçler karşısındaki pazarlık gücünü önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği ile Suriye ilişkilerini de bu iki taban tabana zıt Sovyet-Arap ilişkileri ve Sovyet- Suriye ilişkilerinin analizine uygulandı. Sovyetler Birliği Suriye ilişkilerini patron-müşteri ilişkisine dayandıran görüşe göre Sovyetler Birliği Suriye’ye bölgesel politikada etkili olabilmesi için gerekli yardımı sağlayarak bunun karşılığında Sovyetler Birliği Suriye’de hareket alanı kazanmış, Suriye’nin de temel çıkarlarına etki etmeyen bölgelerde ise Sovyetler Birliği’nin faaliyetlerine Suriye destek sağlamıştır (Karsh, 1991, s. 11).

Ortadoğu bilindiği üzere her dönem birçok önemli gelişmenin merkezinde bir bölge olma özelliğini korumaktadır. Gelişen her olayda önemli bir aktör olma özelliğini sürdüren Suriye, bu niteliğini koruyarak büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Büyük devletleri politikalarına dahil ederek kendi siyasi geleceğini garanti altına almayı hedeflemiştir. Bu noktada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Suriye dış politikasının en önemli ayaklarından biri olmuştur. Soğuk Savaş döneminin özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda böylesi bir müttefiklik ilişkisinin ne denli önemli olduğu daha net anlaşılacaktır (Kiraz, 2016, s. 291-292).

1920’li yıllara kadar Suriye, devlet olma özelliklerini üzerinde barındıran bir ülke olarak görülmemektedir. Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail’in bulunduğu topraklar Bilad-ı Şam olarak adlandırılmaktaydı. Bu topraklar Osmanlı Devletinin sınırları içerisindeyken Fransa ve İngiltere arasında 1916 yılında imzalanan gizli bir antlaşma olan Sykes-Picot antlaşması ile Suriye ve Lübnan Fransa’nın, geri kalan topraklar ise İngiltere’nin sömürgesi altına girmiştir. 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti bu antlaşmayı tanıyarak gizli antlaşmayı onaylamıştır. Fransa bölge hakimiyetini tam anlamıyla ilan ettikten sonra Suriye’de Şam Devleti, Halep Devleti, Nusayri Devleti, Dürzi merkezli Cebel-i Düriz Emirliği, Lübnan Devleti ve Hatay Cumhuriyeti adıyla

altı parçalı bir yönetim sistemi oluşturmuştur. Oluşturdukları bu sistemi İkinci Dünya Savaşına kadar devam ettirmişlerdir (Yılmaz, Rusya Neden Suriye'de?, 2016, s. 153).

Suriye Devleti bağımsızlığından Baas Partisi'nin iktidara gelişine kadar olan süreçte Suriye-SSCB ilişkilerinin temelleri atılmış ve dış politikada Rusya'nın konumu belirlenmiştir (Kiraz, 2016, s. 292). Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte 1920 yılında Fransa'nın manda yönetimi altına giren Suriye, bağımsızlık ilan tarihi 1946 yılına kadar Fransa hakimiyeti altında varlığını sürdürmüştür. Suriye-SSCB arasında gerçekleşen ilk temas, Suriye'deki 1943 seçimlerinin ardından iktidara gelen Vatan Kitlesi'nin Fransız kontrolündeki bazı yapıların Suriye'nin kontrolüne geçmesiyle Temmuz 1944 tarihinde SSCB'nin Suriye'yi egemen bir devlet olarak tanımasıyla gerçekleşmiştir (Okur, 2004, s. 27).

Bağımsızlık ilanından kısa bir süre önce 1 Şubat 1946 tarihinde iki devlet arasında imzalanan gizli anlaşmaya göre; SSCB, Suriye'ye uluslararası alanda diplomatik ve siyasi destek sağlayacak, Suriye'nin ulusal bir ordu kurması konusunda askeri alanda gerekli desteği sağlamayı taahhüt edecekti (Ginat, Syria and the Doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence, 2010, s. 38). Kısa bir süre sonra bağımsızlığını ilan eden Suriye, iki devlet arasındaki ilişkileri egemen iki devlet statüsüne taşımıştır. 10 Nisan 1950 tarihinde iki devlet arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı ile ilişkiler daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeleri yakından incelediğimizde ilişkilerin her geçen gün daha da geliştiğini görmekteyiz (Aghayev & Katman, 2012, s. 2067).

Elvin Aghayev ve Filiz Katman Hafız Esad dönemi SSCB Suriye yaklaşmasının temellerini dört maddede açıklamaktadırlar;

- İki kutuplu siyasi arenada SSCB dışında alternatif müttefikin olmaması,
- Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte yapılan düzenlemelerin başta ekonomik ve askeri düzenlemeler olmak üzere Sovyetler Birliği modeline göre kurulmuş olması,
- Hafız Esad iktidarının düşünsel temellerinin Sovyet yönetimine yakın olması,

- Doğu blokunun askeri ve ekonomik yardımlarından yararlanma isteği (Aghayev & Katman, 2012, s. 2067).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Suriye ile yakın ilişkiler içerisine girmesinin sebepleri ayrı bir bakış açısı olarak şu şekilde açıklanabilir;

- İsrail'in bölgede müttefik olarak SSCB'yi değil ABD'yi seçmesi, Suriye'nin SSCB ile müttefik olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bölgede var olan İsrail karşıtlığı aslında doğal cepheleşmeyi de beraberinde getirmiştir.
- Suriye siyasetinde aktif olarak faaliyet gösteren Suriye Komünist Partisi'nin bölgedeki en güçlü komünist partiler arasında olması ve ideolojik yakınlığın bir sonucu olarak SSCB'ye karşı bakış açısının olumlu olması.
- Dönemin şartlarına bakıldığında Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Ortadoğu'yu kontrol altına alma çalışmaları Suriye'nin konum itibarıyla önemini daha da arttırmış, SSCB-Suriye ilişkilerinin önemini daha da artmasına sebep olmuştur (Karabulut, Güz 2007, s. 69-70).

Suriye bağımsızlığının hemen arkasından cereyan eden olaylar sebebiyle de devlet bağımsızlık sürecini tam olarak tamamlayamadan bölgedeki birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır. İlk olarak 1948 Arap-İsrail Savaşı, bir diğer önemli gelişme Cemal Abdül Nasır'ın Mısır'da yükselişe geçmesi ve Arap milliyetçiliğinin sembolü haline gelmesi Suriye'yi zor durumda bırakmış, hatta Mısır'ın gölgesinde kaldığına dair tartışmalar körüklenmiştir (Kiraz, 2016, s. 293-294).

Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminde elini güçlendirebilmek amacıyla jeostratejik konumu güçlü ülkelerden Suriye ile yakınlaşma yolunu seçmiştir. Suriye bu anlamda ideolojik yakınlığın hakim olduğu bir ülke olmasının yanında Ortadoğu'da güçlü bir ülke olarak varlık göstermesi SSCB ile daha yakın ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. Bir diğer önemli sebep ise, ABD'nin kendi bloğuna yakın ülkelere yönelik yürüttüğü çevreleme politikasına karşı Suriye, bölgede birlikte hareket edilebilecek en güçlü ülke olma özelliğini taşımaktadır.

1948 Arap- İsrail Savaşı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkan güvenlik odaklı politika üretme ihtiyacı ABD tarafından Suriye'ye para, silah ve sınırların güvenliğini esas alan 1950 tarihli Üçlü Deklarasyon Anlaşması'na dahil olması ve 1951 tarihli Ortadoğu Savunma Örgütü'ne üye olması teklifi götürülmüştür (Dawn, 2004, s. 166).

ABD'nin İsrail'e yakınlığı sebebiyle anlaşma tekliflerine olumlu bakılmamıştır. Giderek artan güvenlik ihtiyacının dönemin şartları düşünüldüğünde biran önce giderilmesi gerekmektedir. O dönemde Dışişleri ve Savunma Bakanlığı gibi kilit görevlerde bulunan Halid El Azm'ın Sovyet yanlısı olması Suriye'nin SSCB ile yaklaşmasını kolaylaştıran ve hızlandıran bir neden olmuştur (Kiraz, 2016, s. 294).

SSCB ile kurulacak iyi ilişkiler diğer devletlerin bölgedeki konumu açısından büyük önem teşkil etmekteydi. İsrail bu anlamda kilit ülke rolünde bir aktör olarak, İsrail-ABD yakınlığı sebebiyle Suriye bu bloktan uzak durmayı tercih ederek dönemin üst düzey yöneticilerinin de etkisiyle SSCB yaklaşmasını kendilerine çok daha avantajlı bir yaklaşma olarak görmüşlerdir.

SSCB- Suriye yaklaşmasını sağlayan bir diğer önemli gelişme 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı'dır. ABD, Sovyet saldırısına maruz kalabileceğini düşündüğü Türkiye, İran, Irak, Pakistan, ve Suriye Devletinin kendi aralarında bir güvenlik paktı oluşturmalarının zorunluğu olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Ancak Arap Milliyetçiliği fikrinin bölgede güçlenmesi ve İsrail'e karşı bakış açısı sebebiyle Suriye pakta mesafeli yaklaşmıştır. 1955 yılında paktın kurulumuyla birlikte Suriye, pakta kendine bir tehdit olarak algılayarak SSCB ile yaklaşma daha etkin bir şekilde başlamıştır (Kiraz, 2016, s. 294-295).

SSCB-Suriye yaklaşmasını pekiştiren bir diğer önemli gelişme Süveyş Krizi meselesine ilişkindir. SSCB'nin millileştirme yanlısı bir politika izlemesi Orta Doğu devletlerini sosyalizmi kapitalizmden çok daha iyi olduğu algısı oluşturmaya başlamıştır. Böylelikle Sovyetler Birliği'nin Batılı devletlerden çok daha iyi bir müttefik olabileceği düşüncesi güçlenmiştir. İki devlet arasındaki ideolojik yaklaşımlar daha net görülmeye başlamıştır (Rubin, 2007, s. 34). İkinci dünya savaşı sonrası emperyalist güçlere karşı beliren anti propaganda kendini Süveyş Krizi meselesinde de göstermiştir. Bu meseleyle, bölge devletleri arasında daha da yükselen milliyetçilik düşüncesi SSCB'nin savunduğu millileştirme politikası bu devletleri SSCB'ye daha da yakınlaştırmıştır.

4.2. BAAS DÖNEMİNDE SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

Suriye devleti kuruluşuyla birlikte bağımsızlığını kazandıktan sonra Batının kendilerine haksızlık yaptığı düşüncesi ve manda yönetimi altında geçen sürede Fransız politikalarının ülkede sebep olduğu kızgınlık hali devleti, batı karşıtlığına yöneltmiş ve bu karşıtlık düşüncesi İsrail devletinin kurulmasıyla en üst düzeyde hissedilir duruma gelmiştir. İlerleyen süreçte meydana gelen 1956 Sina işgali Batı karşıtlığını perçinlemiştir (Amanov, 2004, s. 228). İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Batı ve İsrail arasında kurulan iyi ilişkiler iki cepheyi birbirine daha yakınlaştırmış, diğer bölge devletlerini ise Batı'dan uzaklaştırmıştır. Baas Partisi kuruluşuyla birlikte ideolojik yakınlığını da kullanarak SSCB ile ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya çalışmıştır.

Suriye siyasetinde SSCB ile kurulan ilişkilerin temelleri Baas rejimi ile atılmaya başlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren gücünü ve siyasi ağırlığını arttıran Baas, politikalarını ideolojik bir bakış açısıyla değerlendirerek, Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen kutuplaşma siyasetini Sovyetler Birliği tarafında yer alarak belirlemiştir (Kiraz, 2016, s. 296).

1963 yılında yeni yönetimin iktidara gelişiyle birlikte Suriye Devletinin bölgedeki gücünü arttırmaya yönelik birtakım adımlar atmış ve Arap Devletleriyle ilişkileri düzeltme yoluna gitmiştir. Fakat aynı yıl İsrail'in Ürdün Nehri'nin yatağını değiştirmeye yönelik hamlesinin ardından Mısır'dan yardım isteyen Suriye, beklediği desteği alamayınca bu düşünce etkisini yitirmiş oldu. Parti Tüzüğünde yer alan dış politikada tarafsızlık ilkesine rağmen düşünsel ve politik olarak Doğu Bloku'na Batı'dan çok daha yakındılar. Baas, iktidarının ilk yıllarında Suriye- Sovyetler Birliği ilişkileri geçmiş tecrübelerle dayanarak karşılıklı güvensizlik üzerine kuruluydu. Fakat Baas'ın Altıncı Kongresi'nde radikal sosyal reformlara ağırlık vermesiyle birlikte parti düşünsel olarak da sol düşünce sistemine yakınlaşmaktaydı. Durumun bu şekilde gelişmesi Sovyetler Birliği'ni fazlasıyla memnun etmekteydi. Ardından devam eden kamulaştırma adımları bu durumun en önemli göstergelerindendir. 10 Ocak 1965 yılında Sovyetler Birliği'nde yayınlanan bir makalede Suriye'nin yeni sosyalist politikalarına ilişkin şu ifadeler yer almaktaydı: *'Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ülke ekonomisinin önemli alanlarında gerçekleştirdiği kamulaştırmalar Suriye halkı*

tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bu tutum, Arap ülkelerindeki diğer 'radikal' hükümetlerce de onaylanıyor. Sovyetler Birliği, emperyalizme ve neo-kolonyalizme karşı çıkan ve ilerici toplumsal ve ekonomik dönüşümü destekleyen Arap halkının mücadelesini ilgiyle ve takdirle izlemektedir' (Özkoç, 2008, s. 121-122-123).

Baas Partisi'nin içerisinde sol tandanslı grup güç kazandıkça ve ülkede gerçekleştirilen ekonomik reformlar hayat buldukça, Sovyetler Birliği Suriye yaklaşması hızlanmıştır. Baas Partisi'nin komünizme ideolojik yakınlığı ve emperyalizm karşıtı söylemlerde bulunması Suriye'nin SSCB ile birlikte hareket etmesini kolaylaştırmıştır. SSCB, Ortadoğu ile ilgili planlarını ABD'nin yaptığı gibi maddi çıkar (petrol, vb.) kaygısı ile değil, ABD'nin bölgede müttefik sayısını arttırarak çevreleme politikasına karşı SSCB hem ABD'nin bölgede tek güç olmasını engellemek istiyordu hem de çevreleme politikasını etkisizleştirmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle, bölgede cereyan eden her gelişme SSCB tarafından dikkatle takip ediliyor ve süreci kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyordu. Aslında buradan bakıldığında bölgede meydana gelen her gelişme Suriye ve SSCB'yi birbirlerine daha da yakınlaştırmıştır. 1956 yılında Süveyş Krizi yaşandığında iki ülke arasında önce askeri iş birliği anlaşmaları imzalanmış sonrasında ise SSCB tarafından Suriye'ye 60 milyon dolarlık yardım gönderilmiştir. 28 Ekim 1957 yılında ise Suriye'nin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmesi amacıyla 168 milyon dolarlık daha yardım SSCB tarafından gönderilmiştir (Yazıcı, Haziran 2012, s. 41).

SSCB'nin özellikle yürütmekte olduğu Üçüncü Dünyacı söylemler Baas'ı etkilemiş ve bölgede SSCB'nin etkinliğini arttırmıştır. 1950'li yıllarda Batılı devletlerin bölgeye müdahale ihtimalinin ortaya çıkmasıyla yükselen Arap milliyetçiliği fikri ve arkasından devlet mülkiyetini ön planda tutan güçlü bir sosyalizm vurgusu Baas içerisinde belli bir kesimin sol düşüncelere kaymasıyla sonuçlanmıştır (Özkoç, 2008, s. 110). Bütün bu gelişmelere rağmen belirtilen yıllar içerisinde ulusalcı bir çizgiyi takip etmek isteyen Baas Partisi, SSCB'ye mesafeli yaklaşmıştır. Baas Partisi, 1963 yılında iktidara gelişiyle birlikte politikayı devam ettirmiştir (Kiraz, 2016, s. 296-297).

1965 yılı ilişkilerin bir üst noktaya taşınmasını sağlayan önemli bir yıl olmuştu. 1965 yılında SSCB gazetelerinde yapılan haberlerin Baas iktidarını öven haberler

olması iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaşma sürecinin başlamasına sebep olmuştur. Bütün bu iyi ilişkileri başlatma iradesini kabul etmeyen Arap Milliyetçiliği yanlısı bir takım çevrelerin varlığı yakınlaşmanın bu yıllarda değil ileri tarihlerde gerçekleşmesine sebep olacaktı (Ginat, The Soviet Union and the Syrian Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement, 2000, s. 155).

İlişkilerin gün geçtikçe daha da gelişmesine sebep olan en önemli yıl 1966 yılı olmuştur. Suriye'nin yeni rejiminin tecrübelerini dikkatle izleyen SSCB hükümeti, yakın ilişkilerin tesisi için 18 Nisan 1966'da Suriye'ye bir heyet göndermiş ve ilişkilerin karşılıklı eşitlik ve egemenlik haklarına saygı çerçevesinde geliştirilmesi amacıyla siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri alanlarda iş birliğine yönelik birçok anlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasındaki yakın ilişkilerin tesisine büyük katkı sunan bu anlaşmalar ile başta ekonomik ve askeri yardımlar Suriye'ye gelmeye başlamıştır. Yardımlar hem Baas rejimini güçlendirmiş hem de Suriye- SSCB ilişkilerinde ilişkileri daha yakın ve stratejik bir hale getirmiştir (Özkoç, 2008, s. 144-145). 1967 Arap- İsrail Savaşı bütün bu iyiye giden ilişkilerin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan istikrarsızlık ve parti içi çekişmeler iki devlet arasında yakın zamanda kurulan iyi ilişkilerin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Ancak aradan geçen kısa bir süre sonra iktidara gelen Hafız Esad ile birlikte ilişkiler yeniden kurulmuştur (Kiraz, 2016, s. 297).

4.3. HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE-SSCB İLİŞKİLERİ

Hafız Esad dönemi Suriye'nin dış politikası incelendiğinde dış politikaya dair en önemli hususun, rejimin çıkarları doğrultusunda hareket edilmesinin yanında güvenliğin ve sürekliliğin sağlanmasına yönelik politikaların izlenmesi olmuştur. Nitekim Müslüman Kardeşler'e karşı izlenilen tutum göz önünde bulundurulduğunda rejimin ayakta kalabilmesi ve zarar görmemesi adına neler yapabileceği açıkça görülmüştür. Dikkat edilecek en önemli husus İsrail karşıtlığı üzerinden ülke içerisinde bir toplumsal taban oluşturarak İslamcı muhalefeti etkisiz hale getirmek Esad'ın kullandığı bir argüman olarak görülmektedir. Dış politikanın önemli parametreleri arasında sayılabilecek bir diğer husus ise Arap milliyetçiliğidir. Ancak bu iki parametrenin uygulanması halkın çıkar ve isteklerine göre değil rejimin çıkar ve isteklerine göre şekil almaktadır (Mercan M. H., 2016, s. 248).

1967 yenilgisinden etkilenen Baas iktidarının ardından, 1970 yılında iktidara gelen ve yine aynı partiye mensup Hafız Esad daha tedbirli ve pragmatist kişiliğiyle yönetimi devraldı (Hourani, Arap Halkları Tarihi, 2013, s. 480). 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte yeni bir dönemin başlangıç temelleri atılarak dış politika belirleme süreci realist bakış açısıyla işlemeye başlamıştır. Bu dönemde etkili olan bir diğer önemli gelişme ise Baas'ın kadrolarının Arap olmayan (Fakat sonradan Araplaşmış) Kürtler, Çerkezler ve Ermeniler de dahil olmak üzere bütün Suriyelilere açılmasıdır. Partinin kuruluş temelleri itibariyle Arap milliyetçiliğini savunması, Arap olmayanların parti içerisinde söz sahibi olabilmesini zorlaştıran önemli bir unsurdur. Nitekim, Baas'ın siyasi düşünce temellerine göre Arap olmayanlar Araplarla eşit değildiler. Kültürel olarak tanıdığını siyasi açıdan ayrımcılıkla karşı karşıya bırakan bir durum söz konusuydu. Ancak 1990'lı yıllarda farklı etnik gruptan kişilerin parlamentoda görev aldıklarını da ayrıca belirtmek gerekir (Van Dam, 2000, s. 44).

Baas kuruluş felsefesine bakılarak Arap Milliyetçiliğini ön plana çıkaran bir parti olması itibariyle Hafız Esad, bu konuda başlattığı reform hareketiyle partiyi sadece Arapların söz sahibi olduğu bir hareket olmaktan çıkarma isteği başarılı olamamıştır. Görünürde dahi olsa Arap olmayanların parlamentodaki katılımı çeşitlendirmelerini onların da söz sahibi olmalarını sağlamak dönemin şartlarına göre önemli bir gelişme sayılabilir.

Suriye'nin İsrail karşıtlığı üzerinden yürüttüğü politikaya 1973 yaz aylarında bir yenisi daha eklenmişti. Sedat ve Esad'ın birlikte aldıkları İsrail'e karşı savaş kararı, bünyesinde büyük bir askeri ve siyasi risk barındırmaktaydı. Operasyona rağmen İsrail'in askeri birliklerini çekmemesi ve böylelikle var olan sorunların çözüme kavuşturulamaması her iki devlet başkanını da iç siyasette zor durumda bırakmıştır. 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı sonrası ders çıkardıkları görülen Suriye ve Mısır silahlı kuvvetleri Sovyetler Birliği'nin yardımı ile savaş etkinliklerini geri kazanmış olarak görünüyordular. Moralleri yüksek orduların çıktıkları bu yolda emin oldukları en önemli husus Sovyetler Birliği'nin dostlarının yenilmesine müsaade etmemesine yönelikti. Suriye'nin amacı İsrail'in Golan Tepelerindeki hakimiyetine son vermeye yönelikti. Suriye birlikleri buraya saldırdı. İsrail'de misliyle karşılık vererek Suriye tanklarının neredeyse tamamını imha etti ve Şam'a yöneldi. Sovyetler

Birliği'nin yardımıyla kurulan hava savunma sistemi İsrail'in hava üstünlüğünü elde edememesiyle sonuçlandı (Vasiliev, 2018, s. 87).

Savaşın kazananı değişmemiştir ancak Hafız Esad iktidara gelişinin ilk yıllarında Sovyetler Birliğinden ciddi bir destek görmüştü. 1967 yılında Suriye'nin aldığı ağır darbe sonrası silahlı kuvvetlerinin hızlı bir şekilde toparlanması Sovyetler Birliği'nin desteğiyle gerçekleşmişti.

Hafız Esad iktidarını sağlamlaştırmanın yolunu toplumu ve rejimi bütünleştirmekten geçtiğine inanmaktaydı. Baas partisi bu konuda önemli bir görev görmekteydi. Bu hedefe ulaşabilmek için Baas partisinin ayrıcalığı artmış, parti mensubu olmak iktisadi güce ulaşmanın en kolay yolu haline gelmişti. Bu durum kısa süreli de olsa toplumda bütünlüğü sağlamış ancak uzun ömürlü olmamıştır. 1980'li yıllarda artan ekonomik sıkıntılar rejimi reform yapmaya zorlamıştır. Reform hareketleriyle ekonomik liberalleşme sürecini başlatan Suriye'de, ekonomik liberalleşme süreci rejime zarar vermeden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum beraberinde dünya sistemiyle entegre olamayan bir Suriye karşımıza çıkarmış rejimin ekonomik sermayesi güçlenirken, özel sermaye de rejime bağımlı hale gelmiştir (Demirtaş, 2017, s. 161-162-163). Hafız Esad'ın yeniden yapılandırığı Baas rejimi bölgede 'Totaliter-Bürokratik Diktatörlük' adıyla ifade edilmekteydi. Hafız Esad iktidara geldiği 1970 yılında itibaren ülkedeki güç odaklarını kontrol altına almaya çalışmış ve kendisi her ne kadar bu ifadeden hoşnut olmasa da ülkedeki bir dini azınlığın temsilcisi olarak ülkesini aralıksız 30 yıl boyunca yönetmiştir (Atlıoğlu, Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi, 2007, s. 31). Patrick Seale'in ifade ettiği ve Hafız Esad'ı öfkelenndiren Modern Suriye tanımı şu şekildedir:

Azınlıktaki bir mezhep olan ve uzun zaman baskı altında tutulan Aleviler, derin etnik ve dinsel çizgilerle bölünmüş bir Yakın Doğu toplumunda rakiplerini altederek zafere ulaştı...Aslında Hafız Esad yaşamının büyük bölümünde, azınlık kökenli olarak tanımlanmaktan kaçındı. Ama lideri olduğu rejimin genelde hala bu kavramlarla algılanması, başarıya ulaşamadığını gösteriyor (aktaran Van Dam, 2000, s. 224).

Esad, ilk dış ziyaretini göreve gelişinin üzerinden altı ay bile geçmeden Şubat 1971 tarihinde Moskova'ya gerçekleştirerek bu döneme dair önemli ipuçları vermeye

başlamıştır. SSCB, Esad politikalarında merkezi bir konumda bulunurken bunun altında yatan bazı nedenlerde bulunmaktaydı. Bunlar; Suriye'nin askeri ve ekonomik yapılanmasını Sovyet modeline göre kurmuş olması, SSCB'nin istihbarat alanındaki desteğinin Esad'ı ülke içerisindeki muhalif cepheye karşı koruma kalkanı oluşturması, Esad'ı destekleyen taban ile SSCB'nin düşünsel temelde yakınlığı ve ekonominin kötü olmasından kaynaklanan Doğu blokunun vereceği ekonomik yardımlardan yoksun kalınmak istenmemesi olarak ifade edilebilir (Kiraz, 2016, s. 298). Sovyetler Birliği'nden ekonomik yardımın yanı sıra askeri yardım talebinde de bulunan Esad, talebinin hangi şartlarda kabul edilebileceğini de çok iyi biliyordu. SSCB, Suriye'nin jeopolitik konumunu kullanarak Ortadoğu'nun kalbinde sürekli bir dinleme alanı ve gerek deniz üssü gerekse hava üssü konularında kolaylık sağlanması. Karşısındakinin durumunu bilen bir lider olarak Moskova'nın desteğini almayı başararak ülkesine geri dönen Esad, 1970 yılından itibaren Suriye dış politikasını tutarlı ve istikrarlı bir çizgide tutmuştur (Şen, 2010, s. 282). Dış politikanın temel unsurlarının karar alma mekanizmasının başında görev alanların mezhep yapısı ile ilgisi bulunmamaktadır (Van Dam, 2000, s. 223).

Hafız Esad döneminde SSCB'nin Suriye desteğinin arkasında ise; iki ana sebep bulunmaktaydı; birincisi, emperyalizm ve batı karşıtlığı üzerinden bölgede yürütülen politikaları daha fazla yayılmasını sağlayarak batılı devletlerin bölge hakimiyetlerini zayıflatmak. İkincisi ise, SSCB'nin bölgedeki nükleer dengeyi korumak amacıyla Doğu Akdeniz'de bir konum sahibi olmayı istemek. Bu sebeple, SSCB için Suriye'nin stratejik konumu hayati derecede bir öneme sahipti (Karabulut, Güz 2007, s. 73).

Suriye'nin bu dönemde bölgede oluşan boşlukları doldurarak yerinde ve zamanında konum alabilmesi, ülkenin dış politikadaki başarısını göstermektedir. Dönemin şartlarına bakıldığında zorlu şartlar altında ülke yönetimini ele geçiren Hafız Esad yönetimi, izlemiş olduğu dış politika neticesinde ülkesinin bölgede önemli bir konum almasını sağlamıştır.

Bölgede meydana gelen birçok gelişme Suriye-SSCB ilişkilerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Bunların en önemlisi, 1970 yılında Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın hayatını kaybederek yerine Enver Sedat'ın gelmesi olmuştur. Enver Sedat Mısır devlet başkanı olmasıyla birlikte ülkesinin SSCB ile izlemiş olduğu yakın

ilişkiler yerini ABD ile yakın ilişkilere bırakmıştır. Güç dengesinin böylesine değişmiş olması Suriye'yi bölgede SSCB için daha da önemli bir hale getirmiştir. SSCB-Suriye ilişkileri bu gelişmeler ışığında çok daha yakın bir şekilde ilerlemiş ve iş birliği birçok alanda artarak devam etmiştir (Kiraz, 2016, s. 298).

5 Haziran 1974 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilen konferansta Suriye ve İsrail ordularının çekilmelerinin planlamasını ve işgal edilen Suriye topraklarının bir bölümünden İsrail ordusunun çıkartılmasını ifade eden sonuç bildirgelerini SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko imzalamıştı. Hafız Esad bu durum üzerine gönderdiği mesajda Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin desteğine önem verdiklerini özellikle vurgulamıştı (Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2010, s. 205-206).

Geliştirilen iyi ilişkiler, 8 Ekim 1980 tarihinde SSCB- Suriye arasında imzalanan 15 maddelik Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile zirve noktasına ulaşmıştır. Bu antlaşmada belirtilen gizli bir maddeye göre Suriye, İsrail'in saldırısına uğradığı takdirde SSCB Suriye'yi korumakla yükümlü olacaktır. Soğuk Savaş döneminde büyük devletlerin birbirlerine karşı yürüttükleri politikanın bir sonucu olarak SSCB Doğu Akdeniz'de önemli bir güce sahip olabilmek için anlaşmada belirtilen Suriye'nin endişelerini kullanmış ve burada askeri üs dahi kurmuştur (Yılmaz, Rusya'nın Suriye Politikası, 2020, s. 98). İmzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile birlikte iki ülke arasında özellikle askeri alanda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunların en önemlisi 1991 yılına kadar toplam 30 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirilmiştir. Suriye, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle düzenli orduda görev yapan askerlerinin sayısını %80, füze sistemlerini %200, savaş helikopterini %150, savaş uçaklarının sayısını ise %40 oranında arttırdığı görülmektedir. Yardımların miktarına ve ordunun gelişimine bakıldığında Suriye, bölgesinde Sovyetler Birliği'nin müttefikleri içerisinde en çok askeri yardım alan ülke olmuştur (Samoylov, 2018, s. 46-47). Yapılan bu yardımlar ile birlikte SSCB-Suriye yakınlaşması tam anlamıyla sağlanmaya çalışılmış hem dönemin şartları doğrultusunda bölgede güçlü bir müttefikin varlığı sağlanmış hem de askeri anlamda güçlü bir Suriye bölgesinde her zaman SSCB'nin çıkarları için hareket etmesi planlanmıştır.

İdeoloji temelli yürütülen politikanın yerini uluslararası konjonktüre uygun dış politika almıştır. Dış politikanın iki temel noktaya odaklandığı ifade edilebilir:

Birincisi; Ulusal güvenlik, ikincisi ise; bölgede güç ve saygınlığın artırılması. Suriye dış politikası, genel itibariyle aynı çizgi üzerinde seyreden tutarlı bir seyir halinde ilerledi. Dış politika karar alma mekanizmasında etkili olan kesim mezhep yapısından bağımsız olarak şekillenmişti. Kendilerini mezhep kimlikleriyle değil devletin çıkarlarıyla ön plana çıkarmaya çalışan bir kesim bulunmaktaydı. Esad ile birlikte Suriye önemli bir bölgesel güç haline gelerek bölgede ortaya çıkan ihtilaflarda (Örneğin; Arap- İsrail barış görüşmelerinde) masanın olmazsa olmaz ülkesi konumunda olmuştur. Bölgesel olarak sözü geçen bir ülke olmanın beraberinde getireceği birtakım maliyetlerin de olacağı aşıkardır. Bu kapsamda, Suriye 1987 yılında İran- Irak savaşında İran'a verdiği destekten dolayı diğer Arap devletleri tarafından dışlanmış, ekonomi ciddi anlamda etkilenmiştir. Yaşanılan ekonomik darboğaz dışa bağımlılığı da beraberinde getirmiş ve bu dönemde ülkenin askeri teknolojisi de Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale gelmiştir (Amanov, 2004, s. 202-203).

1970'li yıllardan itibaren Suriye dış politikasının seyrini dikkatli bir şekilde incelediğimizde bu dönemin çok daha tutarlı ve istikrarlı bir çizgide seyreden dış politika tutumunu görmekteyiz. Bu konuda dikkat edilecek en önemli husus Hafız Esad'ın mezhep yapısının yürütülmekte olan siyaset ile hiçbir ilgisi ve bağlantısı olmadan yürütülmekte olmasıdır. Esad, ülkesini bölgenin olmazsa olmaz ülkelerinden biri haline getirmiş, daha önceki dönemlerin aksine diğer Arap ülkelerinin arasındaki geleneksel güç mücadelesine bağımlı olarak hareket etmemiştir. Suriye, bölgesel bir güç haline gelmiş olmanın bir sonucu olarak olası bir Arap-İsrail görüşmesinde kilit rol oynayarak varlığını perçinlemiştir.

Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğunu gösteren 1996 yılında gerçekleştiği bilinen bir olaya dair dönemin Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov şunları ifade etmiştir: *"İsrail'in askeri istihbaratı Suriye'nin güya Golan Tepeleri'ne saldırı hazırladığını bildirmişti. Bir süre sonra istihbaratının yanlış olduğu anlaşıldı ama Suriyelilerin savaş çatışmasını istemediklerini ilk Rusya duyurdu"* (Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2010, s. 105). Bu durum gösteriyor ki; kurulan sıkı ilişkiler Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber devam etmiştir. Bölgenin en önemli aktörlerinden İsrail ile dahi çatışma istenmediği Rusya tarafından açıklanmaktadır. Bir devletin başka bir devletin

uluslararası ilişkilerine dair açıklamayı yapıyor olması iki ülke arasındaki yakın bağların durumunu gözler önüne sermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından gerçekleştirilen bir röportajda Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerin hatırlatılmasına ilişkin bir soruya Hafız Esad'ın şu şekilde cevap verdiği görülmüştür; *'Biz Sovyet yörüngesinde değildik. Biz sadece arkadaşık. Karşılıklı çıkarlara sahiptik. Bizim onlara onların da bize bir yükü olmadı sistemimiz içeride ya da dışarıda onlarınkinin tam anlamıyla bir kopyası da olmadı. Kendi kararlarımızı kendimiz aldık. Ve bu durum 1970 yılından beri devam eden durumdur. Ben, Sovyet kanadının gücünü kendi namımıza değerlendirdim ama asla Suriye olarak Sovyet dünya sisteminin bir parçası haline gelmedik'* (Seale, 1993, s. 121).

Önceki dönemin şartlarına ve yakın ilişkilere bakıldığında böylesi ifadelerin kuruluyor olması şaşırtıcı gelse de Hafız Esad, iktidarını dönemin şartlarının gerektirdiği reel politik esaslarına göre yönettiğinden bu ifadeler yönetim tarzını anlamak açısından önemlidir. Yeri geldiğinde SSCB ile yakınlaşan devletin çıkarlarını göz önünde bulundurarak zaman zaman mesafe koyan ancak bu mesafenin uzun sürmediği bir ilişki grafiği görülmektedir.

Hafız Esadlı Suriye yıllarına baktığımızda uluslararası sistemin güç dengelerinin ve diplomasinin ustalıklı kullanıldığı görülmektedir. Böylesi bir ustalığı sergileyebilen Hafız Esad kendisinden önce ülkesinin sürekli dış müdahaleler altında bulunmasını minimize etmeyi başarmıştır. Ülke içerisinde halkına karşı otoriter ve baskıcı bir tarzı benimsemiş olsa da kısa sürede gerçekleşen darbelere son vermeyi başarmıştır. Esad siyaseti tamamen pragmatizme dayalı bir dış siyaset anlayışı olarak göze çarpmaktadır. Politikalarında ahlaki değerlerin ötesinde gücün ön plana çıktığı bir durum söz konusudur. Bu anlamda bakıldığında Hafız Esad 20. Yüzyılın en önemli realist liderlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Esad, 3 temel sac ayağı üzerinden yürüttüğü dış politikada şu hususlara dikkat etmekteydi; Güçlü bir Suriye Ordusu, Büyük Suriye Düşüncesi ve Pragmatik bir diplomasi anlayışı (Atlıoğlu, Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi, Güz 2009, s. 74). İsraili akademisyen ve Suriye konusunda birçok araştırma ortaya koyan Eyal Zisser, Hafız Esad'ı Suriye Devleti'nin bağımsızlığından yani 17 Nisan 1946 tarihinden bugüne kadar görev yapan

başkanlar içerisinde en etkin başkan olarak tanımlamaktadır (Zisser, Bashar al-Asad and his Regime- Between Continuity and Change, June 2004). Dönem içerisinde Hafız Esad'ın izlediği politikalara bakıldığında Sorunları minimize etmeye çalışan, dış müdahalelere ülkesini olabildiğince kapatan bir strateji izleyen Hafız Esad, dönem içerisinde amaçlarına kısmen de olsa ulaşabildiği görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ilk yıllarda kendi iç sorunlarıyla uğraşan Rusya, sonraki dönemde eski gücüne geri dönebilme çalışmalarını başlatmıştır. Ancak Rusya'nın kendi iç sorunlarıyla boğuştuğu dönemde ABD bölgedeki gücünü sağlamlaştırmıştır. Rusya'da gerçekleşen değişim rüzgârı kısa zamanda yeniden yerini almasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte stratejilerini bu devlete göre gerçekleştiren birçok bölge devleti bu durumdan nasibini almıştır. Bu sebeple Suriye'de de ekonomik, siyasi ve askeri kriz durumu gözlenmiştir. SSCB ile geliştirdiği iyi ilişkilere rağmen dağılma sonrası zor durumda olan Suriye Devleti ABD'nin yardım teklifini geri çevirememiş, 1991 yılında gerçekleşen Birinci Körfez Savaşında Amerika'nın öncüsü olduğu koalisyon güçlerine katılmayı kabul etmiştir. 2000'li yıllara kadar devam eden bu sürecin sonunda Rusya'nın tekrar toparlanmasıyla birlikte Rusya-Suriye ilişkileri de yeniden gelişmeye başlamıştır (Yılmaz, Rusya Neden Suriye'de?, 2016, s. 155-156).

4.4. SURİYE-SSCB VE SSCB SONRASI-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dengelerin yeniden kurulmaya başladığı bir dönemde SSCB, Ortadoğu ile ilgilenmeye başladığını açıkça göstermeye başlamıştı. 1946 yılında ABD ile birlikte Suriye'nin bağımsız bir devlet olması gerektiğini ifade etmiştir. SSCB, Batılı devletleri yani Fransa ve İngiltere'nin bölgeden çekilmesini sağlayarak bölgede oluşan boşluğu kendisi doldurmayı planlıyordu. Ancak İsrail Devleti'nin kurulması ve bu devletin ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmesi Sovyetler Birliği'nin başka müttefik arayışına girmesine sebep olmuştur. Aynı dönem içerisinde Suriye Baas rejiminin düşünsel temelde iki dayanak noktası bulunmaktaydı; Pan-Arabizm ve Sosyalizm. Tam da bu sebeple Baas-SSCB arası kurulan iyi ilişkiler Baas Partisi'nin meşruiyetini arttıran bir durum olarak görülmekteydi (Sander, Siyasi Tarih (1918-1994), 2001, s. 366-367). Suriye'de gücü elinde tutanın sürekliliğini

sağlaması için tek koşul SSCB desteği olarak görülmekteydi. Arap Birliği fikri ve sosyalizm arasında bir seçim yapılması istenildiğinde kendi birlik ve beraberliğini ideolojik yaklaşımlardan çok daha önde görmekteydi. Sosyalizm aslında halkın ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş, aslına pek de benzemeyen bir düşünce biçimi halini almıştı.

1985 yılında, iktidara gelişiyle reform politikalarını hayata geçiren Komünist Parti Lideri Mikail Gorbachev, ülkesinde siyasi ve ekonomik sistem üzerinde ciddi değişiklikler yapmaya başladı. ‘Yeni Düşünce’ doktriniyle hayata geçirdiği bu yeni reform politikası ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki tansiyonu düşürmenin yanı sıra Sovyet politikasını ideolojik bakış açısından arındırmak ve Soğuk Savaş’ı bitirmek gibi hedefleri barındırmaktaydı (Lund, 2019, s. 10).

Soğuk Savaş sonrası Suriye-Rusya ilişkileri, Soğuk Savaş dönemi ilişkilere oranla oldukça farklı bir seyrinde ilerlemiştir. Değişen dengelerin bir sonucu olarak ilişkilerde farklılaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde Araplar ve İsraililer arasında ortaya çıkan gerginlikler ve savaş ortamı her iki devleti de birbirleriyle iyi geçinmeye mecbur bırakmıştır. SSCB, İsrail’in bölgedeki varlığını fazlasıyla önemsiyor ve bu ülkenin varlığını kendisinin Ortadoğu’daki varlığına bağlıyordu. Sovyetler Birliği bölgede ne çok güçlü İsrail Devleti’nin oluşmasına izin vermiş ne de tamamen yok olmasına müsaade etmiştir. Böylesi bir durum güçlü SSCB’yi daha da güçlü bir konuma getirmiş olmasının yanında bölgede sorunu ve problemi olan her devletin SSCB’nin kapısını çalacak olması, onu aynı zamanda bölgenin hamisi konumunda kalmasını sağlayacaktı. SSCB hem amaçlarına ulaşarak güçlenecek hem de bölgedeki dengeleri gözeterek çıkarlarını maksimize etmeyi sağlayacaktı. Suriye, tam da bu amaçla İsrail ile devam eden kötü ilişkilerin ve diğer faktörlerin etkisiyle SSCB’nin müttefiki olmanın ulusal çıkarlarını korumanın tek yolu olarak görmekteydi. Soğuk Savaş’ın bitişiyle beraber ise Suriye-SSCB ilişkileri gerileme dönemine girerek, Suriye’nin yürütmekte olduğu politikaları değiştirmesine sebep olmuştur.

1990lı yıllar Suriye için mutsuz bir on yıl olarak ifade edilmektedir. Suriye’nin kötü giden ekonomik şartlarında Sovyet ekonomik desteğinin geri çekilmesi ve Devlet Başkanı Esad’ın sağlığının kötüye gitmesi, tek bir kişi tarafından yönetilen merkezileşmiş devletin reform yapma ve buna uyum sağlama gibi hiçbir yeteneğinin

kalmaması 1990lı yılları ‘mutsuz’ olarak adlandırılmasının sebeplerinden sadece birkaç tanesi olarak görülmektedir. Başkanın giderek azalan enerjisi dış politikaya yönlendirilmekte, İsrail ve Lübnan’da meydana gelen krizler sonrası başlatılan barış süreçlerinin kontrolü Suriye eliyle sağlanmaktaydı. Rusya’nın ise İsrail ve Lübnan üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktaydı. Hafız Esad ise dış politikada düzenlemeye giderek odağını Rusya’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne ve Avrupa’ya doğru kaydırdı. Moskova’ya Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirilen sık ziyaretler ve siyasi temaslar ciddi şekilde azaldı. Rusya kendi içine dönerek içeride bozulan siyasi tabloyu ve yakın coğrafyasındaki ilişkileri düzeltmeye yönelmiştir. Kremlin’in Ortadoğu’ya gösterdiği ilgi de ekonomik boyut kazanmaya başlamıştı. Soğuk Savaş döneminde ideolojik bakış açısıyla gerçekleştirilen yardımlar yerini inşa edilen yeni ekonomik ilişkilere bırakmıştı. Körfez Arap Krallıkları, Türkiye, İsrail ve BM yaptırımlarının gevşetilmesi üzerine Irak ile yakın ekonomik ilişkiler kurmaya çalışan bir Rusya ile karşı karşıya kalınmıştı. Ciddi ekonomik sıkıntılar çeken Şam rejimi ise Soğuk Savaş günlerinin aksine Rusya’dan talep edecekleri hiçbir şeyi bedavadan elde edemeyeceklerdi. Hatta 1956 ile 1991 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin Suriye’ye sağladığı askeri yardımların bedeli istenmiş, Hafız Esad ise bu borcu reddetmiştir. 1990lı yılların sonlarına kadar devam eden bu gerginlik 1990lı yılların sonlarında yerini yeniden siyasi bağlantıların kurulmaya çalışıldığı özellikle işgal altındaki Golan Tepeleri üzerinden barış görüşmelerinin başladığı bir dönemin varlığından bahsedebiliriz. Temmuz 1999’da Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad Soğuk Savaş bittiğinden beri ilk defa Moskova’ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Rusya’dan eski bir arkadaş olarak bahsetmiştir (Lund, 2019, s. 12).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının hemen arkasından 1991 yılında meydana gelen Birinci Körfez Savaşı’nda Suriye ABD’nin yanında yer alarak Irak’a saldırmıştır. Geliştirilen iyi ilişkilerin bozulması, Suriye’nin silah temininde dahi sıkıntı yaşamasını sağlamıştı. Ancak SSCB’nin dağılması Suriye’ye kısa bir süre sonra silah temininde sıkıntı yaşatacaktı. Rusya, Devlet Başkanı Boris Yeltsin döneminde birliğin dağılması sonrası yaşanan ekonomik ve siyasi çöküntüyü derinleştirmemek amaçlı ülkeye yük getirecek her hamleden kaçınmaya çalışıyordu. Sadece kendi etrafındaki devletlere özellikle Sovyetler birliği içerisinde bulunanlara yönelik ayrı bir politika yürütmeye çalışıyordu. Bölgedeki konumunu bu şekilde muhafaza etmeye

alışan Rusya, 1990'ların sonuna kadar politikalarını bu minvalde devam ettirmiştir. 1999 yılında Vladimir Putin'in göreve gelmesi ise 90'ların yakın evre politikasını izleyen devleti Rusya'yı 90 öncesi dönemdeki gibi daha aktif bir konuma getirme politikalarını başlatmıştı. Bölgede kendine yakın gördüğü yönetimleri destekleyen ve onlara gerektiğinde silah satan Rusya Federasyonu Putin ile beraber eski gücüne geri dönmeye çalışmaktaydı (Yazıcı, Haziran 2012, s. 42).

1985 yılında Hafız Esad'ın Sovyetler Birliğine gerekleştirdiğ ziyaret sırasında Rusya Devlet Başkanı Gorbaçov; *'Suriye'nin Irak ve Filistinlilere karşı düşmanca tutumundan vazgeçmesi gerektiğini zira SSCB'nin Ortadoğudaki tek müttefikinin Suriye olmadığın'* ifade etmiştir. Bu görüşmeden sonra Sovyetler Birliğı lke içerisinde bulunan askeri uzmanlarını hızla çekmeye başlamış ve Sovyetlerin içinde bulunduğ ekonomik sıkıntılarda gz önünde bulundurularak 'Glasnost ve Prestroyka' politikaları sebebiyle askeri harcamaları kısmak amaçlanıyordu. Gorbaçov'un Suriye politikasında değışikliğe gitmesini  çok önemli nedene dayandırılmaktaydı:

1. Sovyetler Birliğı'nin içinde bulunduğ ekonomik sıkıntılar sebebiyle Ortadoğ bölgesine yönelebilecek durumda olmaması,
2. Bölgede tekrar meydana gelebilecek bir Arap-İsrail Savaşı'nda SSCB'nin sıkıntıya düşecek olması ve bölgede bir daha böyle bir gerginliğın çıkmasını istenmemesi,
3. Sovyetler Birliğı'nin 1960'lı yıllarda bu bölgelerde kendi düşüncelerini taşıyan rejimlerin varlığını istemiş olması ancak zamanla buralarda monarşi tipi yönetimlerin oluşması artık bölgede herhangi bir hedef belirlemenin doğru olmayacağı sonucunu çıkarmıştır (Karabulut, Gz 2007, s. 79-80).

Gorbaçov, ülkesinin içinde bulunduğ ekonomik sıkıntılar da göz önünde bulundurularak yeni bir politika üretme ihtiyacı hissetmiştir. Aynı zamanda devlet başkanı İsrail ile geliştirmek istediğ ilişkilere Suriye'yi engel olarak görüyordu. İsrail ile yakın ilişkiler kurma hedefinin de arkasında ekonomik kazanımların elde edilebileceğ düşüncesiydi. 1950 ve 1960lı yıllarda bölgede kendi ideolojisine yakın rejimlerin bulunması devletin hedefleri arasındayken, ortaya çıkan ekonomik kaygılar ideolojik kaygıların önüne geçmeye başlamıştı.

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad 18/03/1974 tarihinde Amerikalı bir gazeteciye verdiği ilk röportaj olarak tarihe geçen ve Time Dergisinde yayınlanan röportajında İsrail ile barışın gelecek zamanlarda olası bir durum olup olmadığına ilişkin bir soruya ise bu konuda karamsar olmadığını belirtmiştir. İsrail'in kuruluşuyla birlikte bölgenin en önemli sorunu olarak değerlendirilebilecek İsrail ile Arap Devletlerinin ilişkilerine yönelik açık bir kapı olduğunu ifade etmiştir (Hafez, 1974).

2/4/1984 tarihinde İsrail'in Lübnan'ı işgalinden yaklaşık iki yıl önce Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Time Dergisine vermiş olduğu röportajda; *“ABD'nin Orta Doğu'da etkin bir rolü olduğunu düşünüyor musunuz şeklindeki soruya evet ABD'nin bir rolü var aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin de süper güç olarak bölgede etkin rolü olduğunu söyleyebiliriz. Ancak her ikisinin de bölgedeki rollerini yerine getirirken adil ve sorumluluklarını bilen süper güçler olarak görmeyi umduklarını söylemiştir.”* Özellikle ABD'nin İsrail'in yanında olduğunu gösteren politikalara ilişkin mesajlar veren Esad, ABD ve İsrail arasındaki sıkı ilişkinin kaynağını ekonomik olduğunu belirtmiştir. ABD halkına da mesaj vererek ABD'nin İsrail'e verdiği 3 milyar dolarlık maddi yardımın ABD vatandaşlarının cebinden çıktığını özellikle vurgulamıştır. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini bir kez daha ısrarla vurgulayan Esad, Arap devletlerinin sahip oldukları ortak tarih bilinci sebebiyle kendi sorunlarını kendilerinin çözebileceğini ifade etmiştir (Assad, An Interview with President Assad, 1984).

Hafız Esad'ın 20/10/1986 tarihinde Şam'da TIME dergisine vermiş olduğu röportajda genel itibarıyla İsrail ile ilişkiler, Suriye'nin terörist grupları destekleyen ve terör aktivitelerine katılan bir ülke olma suçlamalarına cevap vermiştir. O dönemde Suriye'ye yöneltilen en önemli suçlamalar arasında değerlendirilebilecek terör eylemlerine destek ve terörist gruplara yardım suçlamalarına karşılık şunları ifade etmiştir: *‘Suçlamalar bizi endişelendirmiyor çünkü hakikati yansıtmıyor. ABD'deki bazı kişiler bu kampanyayı yönetiyor. Suçlamaların kaynağı Amerikan iradesini değil, İsrail-Siyonist iradesini yansıttığına inanıyoruz.* İsrail'in gerçekleştirdiği eylemleri sayan Esad, ABD'nin İsrail'i terörü destekleyen devletler listesine alıp almadığını sormaktadır. Bunlara ek olarak Suriye'nin terör ile hiçbir bağlantısının olmadığını altını çizerek vurgulamıştır. Dönemin önemli bir gelişmesi olan İran-İrak savaşına ilişkin soruya ise savaşın başından beri bu savaşı kınadıklarını, savaşı durdurmaya

çalıştıklarını ancak başarılı olamadıklarını ifade etmiştir. Sovyetler Birliği dağılmasından kısa süre önce başlattığı İsrail ile kontak kurma girişimleri konusunda röportajda Esad'a yeni ilişki arayışının sebebi sorulmuş ve bölgede sağlanabilecek barış sürecinde etkili olup olamayacağı sorulmuştur. Esad yöneltilen bu soruya şu şekilde cevap vermiştir; *'Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz iyi. Sovyetler Birliği'nin adil bir duruş sergileyeceğini ve adil bir barış arayışında olduğunu hissediyoruz. İsrail ile gerçekleştirilen bu girişimlerin barış sürecinde Sovyetler Birliği'nin rolünü arttıracığına inanmıyorum* (Assad, An Interview with Hafez Assad, 1986).

Dönem içerisinde gelişen bazı olayların dengeleri nasıl değiştiğini gözler önüne seren Esad, 1986 yılında Sovyetler Birliği ve İsrail ile ilişkilerinin seyrini açıkça ifade etmiştir. Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin iyi olduğunu İsrail ile barış sürecinde son dönemdeki girişimlerin etkili olamayacağını belirtmiştir.

Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın 05/08/1991 tarihinde Newsweek ve The Washington Post'a vermiş olduğu röportajda İsrail ile ilişkilere yönelik önemli açıklamalarda bulunmuştur. ABD tarafından düzenlenecek Barış Konferansına katılmayı kabul eden Suriye böylelikle İsrail'e uluslararası baskı uygulama yolunu seçmişti. İsrail'in işgal ettiği toprakları sahiplerine geri verilmesini isteyen Esad, bölgede barışın ancak bu şekilde sağlanabileceğini ifade etmiştir. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde totaliterliğin son bulmasının ve bu durumun Suriye'ye ne gibi etkilerinin olacağına ilişkin soruya ise, ortaya çıkan bu değişikliklerin bir karışıklığa sebep olduğunu ancak bunun geçici bir durum olarak Suriye'nin yeni oluşumun üstesinden geldiğini ifade etmiştir. ABD'nin Suriye'yi uluslararası terörizmi destekleyen devletler listesinde yer almasına ilişkin bir soruya ise, burada önemli olan hususun terörizmin tanımıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kendi ülkelerinin özgürlüğü ve bağımsızlığı için hareket edenlerin terörist değil vatansever olduklarını ifade etmiştir. Suriye'nin terörü destekleyen bir devlet olduğuna dair ABD'nin elinde herhangi bir kanıt olmadığını belirtmiştir. Kendilerinin barış konferansına katılmayı kabul ettiklerini ve bölgede sağlanacak barışın İsrail'e bağlı olduğunu ifade etmiştir (Assad, 'It's Now Up To The Israelis', 1991).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANALİZ

5.1. SOVYETLER BİRLİĞİ VE RUSYA FEDERASYONU DÖNEMİNDE HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE DIŞ POLİTİKASINDA GÖRÜLEN BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu ABD-SSCB müttefik arayışının önemli merkezi haline gelmiştir. Ortadoğu'ya hakim olabilmek bu anlamda önemli bir üstünlük olarak değerlendiriliyordu. 1957 yılında Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu ile uzun köprüler ve bağlar inşa etmeye başladı. Sovyetler Birliği ise 1956 yılında Süveyş Krizi sırasında aldığı tutum ile Suriye ve Mısır ile yakın ilişki içerisine girmeye başladı (Samoylov, 2018, s. 33).

Ortadoğu'nun böylesine bir güç merkezi mücadelesinin odağı haline gelmesi elbette ki tesadüf değildi. ABD ve SSCB burada sağlayacakları üstünlüğü tüm dünyaya uygulayabileceklerini düşündüklerinden bölgedeki devletlere ekstra ekonomik ve gerek görürlerse askeri yardımlarda dahi bulunabilecekleri paketler açıklamışlardır. Bağımsızlık sonrası dönemin ilk yılları olarak adlandırabileceğimiz dönemde Suriye'de kurulan ve güçlenmeye başlayan Baas Partisi sol eğilimlerin güçlü olduğu bir siyasal oluşum olarak görülmektedir. Bu minvalde, toplumdaki sosyal eşitsizliğin ve azınlıkların hak kayıplarına karşı ciddi söylem politikasıyla halktan ciddi destek görmekteydi. Bu minvalde, ortaya çıkan gelişmeler sonucu gün geçtikçe artan sol düşünce yapısı gün geçtikçe bölge devletlerini SSCB'ye daha yakın hale getirmekteydi.

1952 yılında Cemal Abdülnasır'ı iktidara taşıyan Mısır Devrimi ile 1979 yılına kadar ciddi şekilde gözlemlenebilen İran-Arap gerginlikleri Araplar arası çatışmayı tutarak İran Devrimi'nin neden olduğu siyasi rekabet Arap Soğuk Savaşı olarak adlandırılmaktaydı. Bir tarafta yeni kurulan Arap Cumhuriyetlerini temsil eden Mısır var iken diğer tarafta Suudi Arabistan önderliğindeki geleneksel krallıklar bulunmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin taraf olmayı zorunluluk

gördükleri bir ortamda kendi aralarında da karşı karşıya gelmişlerdi. Soğuk Savaşın hızlı bir şekilde taraf belirlemeye mecbur bırakması sonucu dünyanın süper güçlerinin 1950'lerin ortalarında olduğu gibi, Ortadoğu'daki muhalif taraflara verdikleri taahhütlerle birbirleriyle doğrudan bir çatışmaya sürüklenme olasılığı bulunmaktaydı. 1966 yılında, Arap Soğuk Savaşı'nın yenilenmesini hızlandırmak için planlarını gerçekleştirmiş görünüyordular. ABD ve İngiltere, Suudi Arabistan ve Ürdün'le yaptıkları provokatif silah anlaşmalarıyla, Sovyetler Birliği ise hem Abd El Nasır'a hem de Suriyeli Baasçılara rekabetlerini ve birleşik bir devrimci cephe oluşturmak için uyguladıkları baskıyla bölgede hem kendilerine müttefik hem de kendi aralarında her zaman çözilemeyen sorunlar yaratmaktaydılar. (Kerr, 1967, s. 168)

SSCB uygulamış olduğu bu politika ile hem kendi tarafına müttefik çekmekte hem de Arap devletleri arasındaki birliğe engel olmaktaydı. ABD ve SSCB'nin aralarında devam eden düşük seviyeli savaş ortamı dünyadaki devletlerin tamamını hem teyakkuzda olmaya hem de güvensizlik bir dış politika ortamında bulunmaya zorlamıştır. SSCB'nin birlikte hareket ettiği devletlerin tamamı bunu fazlasıyla yaşamış devletler olarak görülmekteydiler.

Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte Suriye, hem iç hem de dış politikada köklü denilebilecek birtakım değişikliklere gitmiştir. Üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirebileceğimiz ülkeler bu dönemde öncelikle dışarıda bir düşman tanımlıyor ardından kurmuş oldukları rejimi sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Suriye'nin geliştirmiş olduğu dış politika çizgisinin de bu minvalde olduğu ifade edilebilir. Hafız Esad'ın dönemi de bu anlamda rejimin devamlılığını esas alan ve demokrasinin ikinci plana atıldığı bir dönem olarak görülmektedir (Mercan M. , Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010, 2011, s. 35-36).

Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren darbelerle kısa sürede yönetim değişikliğiyle karşılaşan Suriye Devleti'nin dış politikasındaki dönüm noktası Hafız Esad dönemiyle başlamıştır. Realist politikaların etkinliğini arttırdığı bu dönem, dış politikanın temel paradigması pragmatizm ile sentezlenmiştir. Realist bilim insanlarına göre egemen devletten daha büyük bir otorite bulunmadığından uluslararası politika bir '*doğa durumu*'nda gerçekleştiği ve bu nedenle uyum ile değil anarşi ile karakterize edildiği savunulmaktadır. Anarşik bir sistemde, her devletin

kendi başının çaresine baktığı düşünüldüğünde, devletler ulusal çıkarlarını ön planda tutarak hareket etmektedirler. Realist düşünceyi benimseyen teorisyenlerin de gücün siyasetteki konumuna bu kadar önem vermelerinin sebebi budur (Heywood, 2007, s. 185-186). Hafız Esad, rejimin çıkarları göz ardı edilmeksizin Suriye'nin bölgede etkinliğinin arttırılmasına yönelik birtakım adımlar atmaya çalışmış, özellikle İsrail işgali altında bulunan Golan Tepeleri'ni geri alma hedefi de dış politikanın uzun vadeli hedefleri arasına almıştı.

Suriye'nin Sovyetler Birliği için önemli bir ülke haline gelmesi Mısır'da Enver Sedat iktidarı ile başlamıştır. Enver Sedat iktidara gelişiyle, Sovyetler Birliği'nin ekseninden uzaklaşmaya başlamış ve Suriye Mısır'ın yerine SSCB'nin bölgedeki en önemli müttefik devleti haline gelmiştir. Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle ise 1970li yıllarda Suriye, Ortadoğu bölgesinde Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kuran devletler arasında en çok askeri yardım alan ülke olarak bilinmektedir. Bunun esas sebebi, Suriye'nin bölgede izlediği dış politika anlayışı sonucunda SSCB-Suriye ikili ilişkilerini hızla daha iyi bir noktaya götürüyordu. Hatta bu durum 1980 yılında imzalanan ve halen yürürlükte olan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasına kadar gitmiştir. SSCB bu dönem içerisinde bölge devletleri üzerindeki nüfuzunu arttırmanın yolunu silah transferinde görmekteydi. Ortadoğu ise bu transferin baş alıcısı konumundaydı. Suriye, Sovyetler Birliği dağılana dek buradan silah temin etmeye devam etti. Sovyetler Birliği'nin silah transferinden faydalanan alıcı ülkelere baktığımızda birtakım ortak özellikleri gözümüze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, emperyalizm karşıtlığı üzerinden yürütülen çatışmalara müdahil olmaları. İkincisi, dış politika çıkarlarının SSCB dış politika çıkarları ile birebir örtüşmesi. Üçüncüsü ise transferden faydalanan ülkeler, silah karşılığında petrol ile ödeme yapabilmekteydiler. (Samoylov, 2018, s. 46-47).

Böylesi bir ortamda sadece kendine müttefik bulmayan SSCB, aynı zamanda geliştirdiği ticari ilişkiler ile ülkesinden gönderdiği silah karşılığında Ortadoğu ülkelerinin petrol ve üslerini kullanabiliyordu. Tesis edilen işbirliğinden Suriye, fazlasıyla faydalanan SSCB yakınlığı ile askeri anlamda bölgedeki siyasi kırılganlıklara karşı kendini daha güvende hissediyordu.

1980li yılların ortalarından itibaren içeride ve dışarıda ciddi bir reform sürecinin başlangıcını yapmıştır. Gorbaçov geliştirdiği yeni dış politika anlayışıyla birlikte kapitalist ve sosyalist devletlerin birbirlerine karşı tehdit oluşturdıklarına yönelik Leninist doktrinin geçerliliğini yitirdiğini savunmaktadır. Yeni dış politika anlayışına göre; olası bir nükleer savaşı engellemenin tek yolu ortak insani çıkarları sınıf temelli çıkarlardan üstün tutarak mümkün olabilirdi. Küreselliğin bir sonucu olarak devletlerin birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları, devletlerin siyasi rejimlerini seçme serbestisi ve silahsızlanma gibi ilkelerde Gorbaçov'un yeni dış politika anlayışının öğeleri arasında sayılmaktadır. Gorbaçov sonrası Batıya daha fazla yakınlaşmaya yönelik adımlar atan Yeltsin yönetimi, Irak ve Libya'ya yönelik uygulanan BM yaptırımlarına da sessiz kalmıştı. Ayrıca bu dönemde batının ve özellikle ABD'nin yaklaşımlarına destek veren yeni bir yönetim olduğunu görmekteyiz (Örmeci & Kısacak, 2018, s. 114). Değişen dış politika anlayışı ile Batıya daha fazla yakınlaşan ancak eski müttefiklerinden uzaklaşmaya başlayan bir Rusya Federasyonu görmekteyiz.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte çift kutuplu siyasal yapı tamamen değişime uğramış, özellikle üçüncü dünya ülkelerinden Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içerisinde bulunanlar yeni sisteme ayak uydurabilmek için yeni müttefik arayışları içerisine girmişti. Suriye de bu ülkelerden biri olarak dış ve iç politikasında mecburi birtakım değişikliklere gitmek zorunda kaldı.

18-22 Nisan 1977 tarihlerinde Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştiren Hafız Esad, 9 Mayıs tarihinde Cenevre'ye ziyaretinde dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jimmy Carter ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde süper güç olarak adlandırılan SSCB ve ABD'ye yönelik ziyaretler aslında ciddi mesajlar içermektedir. O dönem içerisinde SSCB ile sıkı ilişki içerisinde olan Hafız Esad dış politikaya bakışını net bir şekilde ortaya koyarak realist bakış açısıyla ebedi dostluk ve düşmanlık olmadığını göstermiştir (Ma'oz, Esad: Şam'ın Sfenksi, 1991, s. 215). Gelişen olaylara ve duruma göre realist bakış açısıyla hiçbir kapıyı tam anlamıyla kapatmadan dış politika sürecini yöneten Esad'ın Soğuk Savaş döneminde SSCB ile yakın ancak ABD'ye çokta uzak olmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Birliğin dağılmasından kısa bir süre önce SSCB’de yönetimi ele geçiren Gorbaçov, ülkesinin dış politikasında önemli değişikliklere gitmişti. Glasnost (açıklık) ve perestroika (yeniden yapılanma) ilkeleriyle ülkesinde ekonomik ve siyasi anlamda daha çok içe dönük bir politika izlemeye çalışmıştı. Suriye’nin uzun yıllar sıkı müttefiklik içerisinde bulunduğu SSCB’nin bu dönüşümüne ayak uydurabilmesi çokta kolay olmadı.

1993 yılında Rusya Federasyonu tarafından yayımlanan dış politika konsept belgelerinde, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında dış politikada ortaya çıkan sorunlar, devletin algıladığı tehdit unsurları, dış politikada öncelik verilen konular, küresel sistemin algılanma biçimi gibi başlıklar özelinde değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu belgeler ışığında Rusya’nın dış politika yapım sürecine etki eden faktörler incelenerek Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen tutumun Rusya Federasyonu açısından sebeplerine değinilmeye çalışılacaktır (Güler & Teke, 2021, s. 15).

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte çift kutuplu olarak şekil alan dünya düzeni tek kutuplu bir düzene doğru evrilmeye başlamıştı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte başlayan geçiş dönemi, yeni adıyla Rusya Federasyonu için demokratikleşme süreci dış politika alanında ‘yeni siyasi düşünce’ kavramıyla gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Bu kavram içerisinde yeniden yapılandırma amacını taşımaktaydı. Komünist düşünce sisteminden demokratik sisteme geçiş sağlanarak eski Sovyetler Birliği ülkelerini ve bu ülkelerde yaşayan Rusların korunmasını ve ekonomik kalkınmanın sağlanması hedeflenmekteydi. 1993 yılındaki konsept belgesinde devletin temel tehdit olarak algıladığı unsurlar ise; üçüncü dünya ülkeleri ve bu ülkelerde var olan silahlı çatışmalar tehdit olarak görülmekteydi (Güler & Teke, 2021, s. 17-18-19).

Ülkesinde ciddi ekonomik sıkıntıların olduğu bir dönemde yönetimi ele geçiren Gorbaçev’in savunma harcamalarını acilen keserek bu bütçeyi halkın ihtiyaçlarına yönlendirmesi gerekiyordu. Gorbaçev bu kapsamda üçüncü dünya ülkelerine yapılan yardımları kesmeye başlamıştı. Aslına bakılırsa yardımların kesilmesinin asıl sebebi ABD-SSCB arasındaki ilişkinin de değişime uğramasıydı. Sovyetler Birliği geliştirdiği siyaset ile artık ABD ile aralarındaki sorunların çözümünde askeri yöntemler değil siyasi yöntemlerin olmasını istemekteydi. Bir diğer sebep ise, sadece

kendi ideolojisi benimsyen Üçüncü Dünya ülkeleri ile değil aynı zamanda kapitalist görüşü benimsyen üçüncü dünya ülkeleri ile de ilişki kurulmaya başlanılacaktı. Daha çok pragmatik temelli izlenen dış politikadaki değişim özellikle Suriye ile izlenen politikada önceki döneme göre ciddi farklılıklar yaşanmasına neden olmuştur. Ortadoğu'daki birçok devletin SSCB ile daha rahat ilişki kurabilmesinin esas sebebi Altı Gün Savaşları sonrası İsrail ile tıpkı Arap Devletleri gibi onların da diplomatik ilişkileri kesmesiyle doğrudan ilgiliydi. Ancak 1985 sonrası dönemde ABD ile çatışmanın değil işbirliği yapmanın SSCB'ye daha çok kazandıracağı fikrinin ön plana çıkmasıyla Moskova ve İsrail arasında yakınlaşma başlamış sadece kendilerine ideolojik yakınlık gösterenleri değil tüm devletlerle ilişki kurmaya yönelik çalışma yapmaya başlamışlardı. Bu dönem Sovyetler Birliği için tek bir hedef amaçlamaktaydı, Ortadoğu'da ABD'nin askeri ve siyasi etkinliğini zayıflatmak (Samoylov, 2018, s. 38-40).

Rusya Federasyonu'nun 1993 yılı Dış Politika konsept belgesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında sarsılan uluslararası otoritesinin geri kazanılması maksadıyla iyi komşuluk ilişkilerine önem verilmiş diplomasi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Anlaşmazlıklarda ise çözüm sadece siyasi yollarla sağlanmaya çalışılacağı ifade edilmiştir. Aynı yılda yayımlanan belgelerde büyük güç olarak kalabilmesinin tek yolunun kötü giden ekonomik gidişatın düzeltilmesiyle mümkün olabileceği ifade edilmekteydi (Güler & Teke, 2021, s. 19-29).

Bu politikanın bir sonucu olarak Gorbaçov'un iktidara gelişiyle birlikte Sovyetler Birliği Suriye'ye yönelik uyguladığı yardım ve diplomatik desteğini kesmeye başlamıştır. 1989lu yıllarda Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yönelik gerçekleştirdiği silah sevkiyatlarında 1985li yıllarda %50 den fazla düşüş olduğu görülmüştür. Hafız Esad, koruduğu bağımsızlık havasını ve Sovyetler Birliği ilişkilerinde koruduğu iyi havayı kaybetmeye başlamıştı.

1990 yılının Ağustos ayında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte ABD ile ilişkileri hiçbir zaman kopma noktasına getirmeyen ancak Sovyetler Birliği kadar da sıkı ilişkilerin olmadığı ABD-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönem başlamaktaydı. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in askerlerini Kuveyt'te konuşlandırması ve Kuveyt'i Irak topraklarına kattığını açıklaması uluslararası toplumda büyük bir

tepkisiyle karşılındı. Birleşmiş Milletlerin devreye girmesiyle birlikte Saddam Huseyin'e askerlerini Kuveyt'ten çekmesi istenmiş ancak Irak Devlet Başkanı bu çağrılara rağmen uluslararası toplumun tepkilerine rağmen geri adım atmamıştır. 1991 yılının Ocak ayında Irak'a karşı başlatılan Çöl Fırtınası adlı operasyonda Suriye'de yerini almıştır. Böylelikle değişen bölge şartlarında dış politikada yeni konumlar arayan Suriye, yeni dış politika sürecinde konumlanmayı başarabilmiştir. Kuveyt'in işgaliyle başlayan süreçte Suriye yeniden eski gücüne kavuşmak için çabalamaya başlamış, Irak'ı bu yolda kendisine rakip olarak görmüştür. Bu kapsamda Irak Devlet Başkanı Saddam Huseyin'e bir mektup yazarak başlatmış olduğu bu girişimden kendisini vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak gönderdiği mektuba olumsuz cevap alan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, bölgedeki dengeleri korumak adına Irak problemine yönelik İran ile de sürekli irtibat halinde olmuştur (Mercan M. , Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010, 2011, s. 51-52).

Hafız Esad, Birinci Körfez Savaşında Amerika liderliğindeki Irak karşı koalisyonu katılmış olması Batı'ya da bir mesaj olarak algılanmıştı. Moskova'nın Ortadoğu'daki politik çıkarlarının azalmaya başladığını fark ederek yönünü Batıya çevirebileceğini gösteren Suriye hükümeti, şartların ve ulusal çıkarlarının gerektirdiği gibi davranabileceğini tüm dünyaya göstermiştir.

1980li yılların sonlarında Suriye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişki düşüşe geçmeye başlamıştır. ABD ve SSCB arasındaki ilişkiler aynı yıllarda yakınlışmaya doğru evrilmiş, Sovyetler Birliği'nin sosyalist Arap Devletlerine verdiği destek ise azalmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği, İsrail'i tanımaya yönelik birtakım adımlar atmış ve diplomatik kanalların açılması noktasında İsrail'de diplomatik temsilcilik açılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Suriye Dış Politikasının dönüşümüne sebep olmaktaydı. Körfez Savaşı'nın çıkmasından 1 sene önce yani 1989 yılında Suriye, Mısır ile full diplomatik ilişkileri yeniden kurduğunu ve İsrail karşısındaki politikalarını yumuşattığını tüm dünyaya duyurdu (Shad, Boucher, & Reddish, 1995, s. 78).

Böyle bir yumuşama aslında İsrail'in kuruluşundan beri Suriye'nin yürütmüş olduğu mücadeleye taban tabana zıttı. Ancak Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu

devletlerine ilişkin değişen politikası Suriye'nin de politikalarında değişikliğe gitmesine sebep olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin son devlet başkanı Gorbaçov'un 1985 yılında iktidara gelişıyle Suriye Dış Politikasında başlayan değişikliklerin belki de en önemlisi olarak değerlendirilebilecek gelişme İsrail'e karşı takınılan tavırda yumuşamaya gidilmesi idi. Gorbaçov yönetimi altında Sovyetler Birliği politikalarının revize edilmesiyle birlikte önceki yönetimlerde ekonomik ve siyasi yardım alabilen Suriye, bu yardımın kesilmesiyle ciddi sıkıntılar yaşayacağını öngörerek hareket etmeye planlamıştır.

Soğuk Savaş ile birlikte Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikası esas itibariyle İsrail'e ve emperyalist devletlere karşı mücadele eden Arap halklarına destek vermekten ibaretti. Strateji ve taktik bu kapsamda genişletilerek SSCB'nin bölgede etkinliğini daha da arttırmak amaçlanmaktaydı. Karşılıklı olarak çatışmaya girmeyen ABD ve SSCB Ortadoğu'daki uydu devletler üzerindeki etkinlikleri vasıtasıyla yarışıyor mücadele onların üzerinden yürütülüyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Ortadoğu politikası köklü değişiklere gitmiştir. Ekonomik krizin etkisini arttırması, silahlı kuvvetlerin gücünü fazlasıyla kaybetmesi, iç politikada görülen istikrarsızlıklar dış politikada etkisizlik gibi sorunların baş göstermesi ile Rusya'nın kısa süre içerisinde, Sovyetler Birliği gibi dünya çapında bir aktör olamayacağı düşünölmekteydi. Böylelikle dış politikadaki öncelikler yeniden belirlenmeye başlamıştı. Bu kapsamda, 1990lı yıllarda SSCB'nin Batıya öncelik vererek Arap Dünyası ile ilişkilere öncelik vermemesi bu anlamda sürecin yeniden yazıldığına önemli bir göstergesidir. Rusya Federasyonu önceki yıllarda fazlasıyla destek verdiği Arap devletlerindeki kurtuluş hareketlerine destek vermemeye başlayarak, ABD ile siyasi mücadele politikasını ise rafa kaldırmıştır (Samoylov, 2018, s. 55). Önceki yıllarda Batılı devletleri göz ardı ederek Arap devletlerinin çıkarlarını ön planda tutan SSCB 90lı yılların başında itibaren bu tutumunu tam anlamıyla tersine çevirmiştir. Tabi ki Suriye'de bu durumdan etkilenecek dış politika yönelimlerini değiştirmiştir.

2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesiyle başlayan Körfez Krizi Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad pragmatizm temelli yürüttüğü dış politika

anlayışının bir devamı olarak Sovyetler Birliği ile yürütülen ilişkinin kendisine fayda sağlamadığını ve Irak'a karşı ABD'nin yanında durması gerektiği kararını vermiştir. Irak'ı kendine rakip gören Hafız Esad İran-Irak savaşı boyunca da desteğini İran'dan yana durarak göstermişti (Erhan, 2015, s. 163).

Suriye, İran-Irak savaşında Irak tarafında yer almasının bir diğer sebebi de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının ulusal çıkarlarına daha uygun olarak değerlendirmesidir. Irak topraklarında olası bir bölünmenin ya da farklı nüfuz alanlarının oluşması olasılıkları Suriye'nin ulusal çıkarlarına ters düşeceği düşünülmüştür (Oytun, Sonbahar 2000, s. 193).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dengelerin yeniden kurulmaya başladığı bir dönemde, kendi ağırlığını sekteye uğratmadan batıyla nasıl yakınlaşabileceğini düşündüğü sırada meydana gelen Körfez Savaşı tabir-i caizse Hafız Esad için can simidi niteliğinde olmuştur. Bu savaş, Esad'ın Suriye halkı ve dış devletler nezdindeki Batı karşıtı politikadan Batı yanlısı bir politikaya geçişini kolaylaştırmıştır. Körfez Savaşı Suriye için Batı karşıtı politikanın yerini batı ile iyi ilişkilerin kurmasına fırsat vermiştir. Suriye'nin savaş sırasında yer aldığı cephe sebebiyle savaş sonrası Batının ciddi maddi desteğini almıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan sosyalist politikalardan vazgeçme süreci Suriye'de de görülmeye başlamış, sosyalist politikalar yerini liberal politikalara bırakmaya başlamıştır. Bu kapsamda; Mayıs 1992'de kabul edilen özel yatırım yasası ile liberal politikalara geçiş Suriye'de de başlamıştır. Pragmatist kişiliğiyle hiçbir zaman tek bir tarafa güvenilmemesi gerektiğini attığı adımlarla gösteren Esad, Batı ile ilişkileri iyileştirirken Rusya ile de ilişkileri sıcak tutmaya çalışmaktaydı. 1991 ve 1992 yıllarında imzalanan askeri işbirliği anlaşmalarıyla da Rusya ile ilişkileri tamamen koparmadığını göstermekteydi. Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik bunalım sebebiyle bölgede ağırlığı azalmış, Rusya ve Suriye arasındaki ilişkinin düzeyi ise geçmişe oranla daha sınırlı olarak nitelendirilmekteydi. 1997 ve 1998 yıllarına kadar bu şekilde devam eden Rusya-Suriye ilişkileri, Rusya'nın bölgede tekrar etkinliğini arttırma kararıyla yükselme eğilimine girmişti (Dağ, 1999, s. 61-62).

Hafız Esad'ın Batı karşıtı politikalarının değişmesine sebep olan önemli olaylardan bir tanesi de 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesidir.

Esad, Batılı devletlerle birlikte Irak Koalisyonu'nda yer alarak devamında 1991 yılında ise 'Oslo Barış Süreci' ne dahil olmuş ve İsrail ile barış görüşmelerine katılmıştır (Atlıoğlu, Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi, Güz 2009, s. 75).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Ortadoğu ile ilişkiler belirleyen en önemli faktörler aşağıdaki ilkeler doğrultusunda şekillenmiştir:

1. Sovyetler Birliği zamanında belirleyici faktör ideolojik yakınlıktan birliğin dağılması sonrası bu faktörden vazgeçilerek ilişkilerde yeni etmenlerin aranması,
2. Arap ülkeleri ve İsrail ile ilişkilerde kurulan denge politikasının oluşturulması ve ilişkileri yeniden düzenlenmesi,
3. ABD ile Soğuk Savaş döneminde yürütülen rekabet politikasının iş birliğine dönüştürülerek, sorunların bu şekilde çözüme kavuşturulmasının sağlanması,
4. Rusya'nın ideolojik yakınlık politikasından vazgeçerek Soğuk Savaş döneminde Batı ile yakın ilişkiler kuran devletler ile de ilişki içerisine girerek bölgedeki siyasi varlığını genişletme,
5. Bölgede bulunan tüm ülkelerle ekonomik alanda temasları artırma (Samoylov, 2018, s. 56-57).

Bahsedilen bu ilkelerle Ortadoğu'da etkin olabilmenin mümkün olmadığı bir ortamda Arap ülkelerinin gözünde Rusya itibar kaybı ile karşı karşıya kalmaya başlamıştı. ABD ise bu durumu fırsat bilerek bölgede etkinliğini artırma çalışmasını başlatmıştır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliğinin desteğini çektiği bir ortamda dahi bölgedeki tek egemen güç olabilmeyi başaramamıştır. Dönemin Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Kozirev, Batı ile demokratik ortaklık kurmanın ülkeleri için hayati derecede önemli olduğunu ve dünyaya açık bir Rusya Federasyonu'nun varlığı ise ancak bu şekilde inşa edilebilirdi şeklinde dönemi tanımlamıştır. Rusya Federasyonu'nun o dönemde kamuoyuna açıkladığı herhangi bir açıklama olmamasına rağmen dönemin bürokratları yapmış olduğu açıklamalardan çıkarım yapabilmekteyiz (Samoylov, 2018, s. 57).

Geliştirilmeye çalışılan Batı ile ekonomik alanda iş birliği prensibi, 1990'lı yılların ilk yarısında beklendiği etkiyi yaratamadığı fark edilmeye başlanmıştır. Ekonomik iş birliği noktasında Batı ile aynı noktada olmadıklarını gören Rusya Federasyonu, Soğuk Savaş döneminde ülkesindeki gerekli sanayileşme hamlesini gerçekleştirememiş olmasından dolayı iş birliği hamlesinin kendilerine faydası olmadığını anlamaya başlamışlardır. Bu sebeple, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren tekrar Doğuya yönelmenin Rusya için kazanımları tartışılmaya başlanmıştır. Batıyla çatışma ortamından uzak durarak sadece Doğu'nun, Batı'nın bir alternatifi olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Rusya'nın mirasını bu bölgede kullanabilmesi kolay olacağından politika değişikliği bu anlamda önemli olmuştur (Samoylov, 2018, s. 58).

Gorbaçov, Suriye'nin Lübnan'daki etkinliği ve İsrail karşıtlığı sebebiyle Suriye ile ilişkilerin kendisinden önceki dönemde olduğu gibi devam etmesine sıcak bakmamaktaydı. Özellikle İsrail ile ilişkilerin iyileştirilmesinin kendilerine ekonomik kazanım elde edeceği düşüncesiyle Suriye ile iyi ilişkiler tercih edilmemekteydi. Görüleceği üzere Gorbaçov sonrası SSCB, bölgede siyasi müttefik yerine ekonomik iş birliğine yönelik partner bulmayı tercih etmeye başlamıştı (Karabulut, Güz 2007, s. 80).

1996 yılına kadar devam eden Rusya'nın dış politika anlayışı Dışişleri Bakanlığına Evgeniy Primakov'un gelişiyle değişime uğramıştır. Primakov göreve gelmesiyle birlikte ülkenin dış politikasında ciddi bir dönüşüm başlatmıştır. Primakov'a göre Sovyetler sonrası alan Batı ile Rusya Federasyonu arasında bir mücadele alanı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Rusya'nın çıkarlarıyla Batı'nın çıkarları birbiriyle örtüşmemekteydi. Batılı devletlerin yöneticileri bu dönemde özellikle Sovyet mirasının devam etmesine mesafeli yaklaşarak Rusya Federasyonu'nun eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde etkin olmasını engellemeye çalışmaktaydılar. 1996 yılı dış politikada Sovyet sonrası dönemin yeni bir başlangıcı sayılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ABD'nin etki alanını genişletme çabalarına karşı Fransa, Almanya ve Çin ile ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde birtakım adımlar atılması gerektiği düşünülmekteydi. Bir diğer önemli konu; 1996 yılı itibarıyla Arap ülkelerine verilen desteğin yeniden sağlanmasıyla ilgiliydi. Sovyetler'in dağılması sonrasında İsrail ile ilişkilerin kurulmaya başlamasıyla Arap Devletlerinden uzaklaşan Rusya Federasyonu 1996 yılında Primakov ile ilişkileri yeniden yakınlaşma yoluna götürmüştür (Samoylov, 2018, s. 58-60).

1970li yıllarda Sovyetler Birliği'nin müttefiklerine kıyasla Ortadoğu'da en fazla askeri yardım alan ülke Suriye'dir. Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve teknik destekleriyle 80'in üzerinde büyük tesis, 2.000 km'lik demiryolu ve 3.700 km'lik elektrik hattı inşa edildiği bilinmektedir. 1990lı yılların sonunda Suriye ordusunun silah envanterine bakıldığında silahların %90'ından fazlasının Sovyetler Birliğinden geldiği görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ise askeri ve teknik anlamda sağlanan iş birliği neredeyse bitme noktasına gelmişti. Gorbaçov'un yönetimi ele almasıyla geliştirilen yeni politikaların etkisiyle Suriye ve Rusya arasında kurulan ekonomik işbirliği de hızla gerilemeye başlamıştı. Ayrıca silah transferinde de azalmalar görülmeye başlamış Moskova- İsrail ilişkilerinde iyileşmeye gidilmesi Rusya-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya Federasyonu'nun bu dönemde izlediği politika hem İsrail hem de Suriye ile ilişkilerini iyi yönde devam ettirmek yönündeydi (Samoylov, 2018, s. 102).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ilk defa 5 Temmuz 1999 tarihinde Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirdiği bilinmektedir (Yeni Şafak, 1999). Bu ziyaret ile, uzun zamandır gerileme kaydeden ekonomik ve askeri ilişkilerde ilerleme kaydedilmeye başlanmıştır. 1999 yılında Suriye, askeri anlamda Rusya ile imzaladığı anlaşmalarla askeri teçhizat anlamında yeni alımlar gerçekleştirmiştir (Samoylov, 2018, s. 103-104).

Suriye Devleti'nin Rusya Federasyonu ile gerçekleştirdiği askeri anlaşmalar hem Suriye'nin Sovyetler Birliği zamanında kurduğu iyi ilişkilerin devam ettirilmesi anlamında önemli olurken hem de Suriye'nin bölgede kendisine yöneltilen tehditlere karşı güç dengesini korumaya yönelik attığı önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

1990'lı yıllarda Suriye Dış Politikasında izlenen en önemli değişiklik İsrail'e yönelik izlenen politika ile ilgiliydi. Hafız Esad iktidara gelişiyle birlikte İsrail'e karşı takındığı tutum karşıtlık üzerinden yürütülmekteyken bu yıllarda ortaya çıkan yeni dengelerin etkisiyle ABD ile yakınlaşan Suriye, yine aynı devletin yönlendirmesi sonucunda İsrail ile masaya oturmayı kabul etmiş ve iki devlet için barış eskisi kadar uzak olmamaya başlamıştı. ABD, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki boşluğunu bir fırsat bilerek Arap-İsrail çatışmasına son vermek için Suriye ve İsrail'i Madrid Barış

Konferansı'na katılmalarını sağlamaya çalışmış ve başarılı olmuştur. 31 Ekim 1991 tarihinde Madrid'te toplanan konferans bölgede yeni bir dönemin başlamasına sebep oldu (Mercan M. , Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010, 2011, s. 58). Rusya, sürecin başlamasıyla birlikte şu vurguyu net bir şekilde yapmaktaydı: 'Filistin sorunu önemliydi ancak Suriye sorunu çözülmeden Orta Doğu'da barıştan bahsetmek mümkün olmayacaktı.' Hafız Esad İsrail ile barışa ilişkin barışı tesis eden ilk ülke olmak istemediklerini ve her iki tarafında burada son olmak istediğini belirtmiştir. Bölgeye tek başlarına barışı getiremeyeceklerini, Suriye'nin de masada İsrail'i tek başına bırakmayacağını ifade etmiştir (Yevgeny, 2004, s. 38-39).

Süreç başarıyla sonuçlanmamasına rağmen Suriye'nin başlatmış olduğu bu yeni girişim Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Suriye'nin değişime uğrayan dış politika anlayışına örnek vermek açısından önemlidir. ABD ile Soğuk Savaş döneminde de tam anlamıyla ilişkileri bitirmeyen Hafız Esad yönetimi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgeden uzaklaşmasıyla ABD'ye daha yakın hale gelmiştir. Mevcudiyetini ve bölgedeki gücünü İsrail karşıtlığı üzerinden yürüten Suriye'nin İsrail ile masaya oturması dönemin değişen en önemli dış politika argümanı olarak görülebilir.

Amerika Birleşik Devletleri ile Suriye ilişkileri kapsamlı şekilde incelendiğinde Bill Clinton'ın başkan seçilmesiyle ilişkiler balayı dönemini yaşamıştı. Suriyeli seçkinler de Clinton yönetiminin gerçek ve sürdürülebilir barışı ancak bu dönemde gelebileceğine inanmaktaydılar. Savaştan bıkmış bir ülke olan Suriye Ortadoğu'da adil ve kapsamlı barışa ulaşabilmek için can atıyor cümlesi ülke içerisinde gerçekçi bir şekilde ifade ediliyordu. 1948 yılından beri can kayıplarına sebep olan savaş durumuna son vermek için Suriye Devleti, Golan Tepeleri'ni, devam eden ihtilafın son bulmasını ve topraklarını geri istiyordu (Shaaban, 2013, s. 79).

Sovyetler öncesi ve sonrasının Suriye Dış politikasında değişmeyen yegane unsuru ise Hafız Esad'ın her dönemde aynen uyguladığı pragmatist politika anlayışıydı. Suriye'nin, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası Irak'a karşı takındığı tutum ve sonrasında yine Irak'a karşı ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyona katılım sağlaması ve Lübnan'da bulundurduğu askerlerini hiçbir direniş göstermeden geri

çekmesi SSCB'nin değişen politikalarının Suriye Dış Politikasına olan etkisi olarak değerlendirilebilecektir (Karabulut, Güz 2007, s. 84).

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu İstihbarat sorumlusu A. S. Kulik'in açıklamaları da iki devlet arasındaki yakınlığı gözler önüne sermektedir: *'Gayri resmi olarak Hafız Esad ile yoğun bir şekilde çalıştım. 1985 yılında Lübnan'da Sovyet Diplomatlarının rehine olarak alındığı olayda onların kurtarılmasında Hafız Esad çok önemli bir rol oynadı. 27 Ekim tarihinde Hafız Esad ile bir görüşme gerçekleştirdim. Görüşmede Esad'a, rehinelerimizin nerede olduğuna dair birtakım bilgileri edindiğimizi ifade ettim ve dedim ki iki ülke arasındaki eski dostluğa binaen lütfen bize yardım edin. Biz biliyorduk ki, bu konuya müdahil olmak istemiyordu. O sırada kendisi Amerikalılar ile Lübnan'daki durumun düzelmesi için görüşmelere başladı. Ve hemen ertesi gün Filistinliler rehineleri serbest bıraktı. Hafız Esad bizi bilgilendirerek şunları söyledi: Arafat ile birlikte tüm Filistinlilere bir ültimatoluk gönderdiklerini, Sovyet rehineleri bırakmazlarsa geniş çaplı operasyon başlatacaklarını ifade etmişti. Böylesi bir durum elbette Filistinlilerin ciddi şekilde korkmalarına sebep olmuş ve rehineleri serbest bırakmışlardır. Hafız Esad ile ilişkiler iyi bir şekilde kurulmuştu. Özellikle 90'lı yıllarda. Suriyeliler bize uygun politika izlediler. Bu sebeple Hafız Esad'ı desteklemek için her şeyin yapılması gerektiğini düşündüm. Ancak, maalesef kendisi 2000 yılında öldü'* (Vasiliev, 2018, s. 116-117).

1998-2012 yılları arasında Suriye Dışışleri Bakanlığında diplomatik görevlerde bulunan dolayısıyla Hafız Esad dönemini yakından bilen ve karar alma mekanizmasında aktif rol alan Dr. Muhamad Hosam Hafez, Suriye'nin Tahran, Londra ve Erivan büyükelçiliklerinde çalışan Hosam Hafez, Suriye krizinin çıkışıyla birlikte ülkeyi terk edenlerdendir. Hatta kendisi, 2014-2015 yıllarında Suriye Geçici Hükümeti Dışışleri ve Diplomasi Dairesi Başkanı olarak görev almıştır. Döneme ilişkin kendisiyle gerçekleştirdiğim görüşmede Suriye-Sovyetler Birliği/Rusya Federasyonu ilişkilerini şu ifadelerle açıklıyor:

'Sovyetler Birliği ve Suriye Arap Cumhuriyeti ilişkileri Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesinden bile önce 1944 yılında başladı. Birleşmiş Milletler'in kurulmasını sağlayan San Francisco Konferansına Suriye'nin de katılabilmesi için Sovyetler Birliği konferansın taraflarını ikna etmede bile rol oynadı. Suriyeli bir

Hristiyan olan Faris El-Huri başkanlığındaki Suriye Heyeti konferansa katılım sağlayarak Sovyetler Birliği ile koordine halinde görüşmeleri yürüttü.

Suriye, bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerin yürütülmesi amacıyla bir kuruluş oluşturulmuştu. Özellikle Sovyetler Birliği ve Suriye arasında ekonomik işbirliğine ve teknik desteğe yönelik birçok anlaşma imzalanmıştı. 1948 yılında Sovyetler Birliği'nin İsrail'i tanımasıyla birlikte ilişkilerde gerileme ve duraklama gözlemlenmiştir. Sadece Suriye değil bütün Arap Dünyası bu durum karşısında derin hayal kırıklığı yaşamıştı. Ruslar, o dönemde Sovyetler Filistin'e göç eden ve İsrail'in kuruluşuna katkıda bulunan Sovyetler Birliği Yahudileri aracılığıyla Ortadoğu'ya giriş noktasına sahip olabileceklerine inanıyorlardı. ABD'den bile önce yapılan bu hamlenin asıl gerekçesi buydu. Sonrasında, Şükrü El-Kuvvetli'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde ise ilişkilerde birtakım olumlu gelişmeler gözlemlenmeye başlamıştı. Sonrasında ise 1958 yılında Suriye ve Mısır tarafından Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu ve Sovyetler Birliği birliğin varlığından başlangıçta memnun değildi. Çünkü; Sovyetler Birliği kurulacak yeni bir oluşumun bölgede Marksizmi ideoloji olarak benimsemeyen güçlü bir oluşum olabileceğini ve bölgede Marksist ideolojinin yayılmasına engel oluşturabileceğini düşünmekteydi.

1961 yılında çokta uzun sürmeyen bu birlik dağılarak Suriye tam bağımsızlığını geri aldı. Ancak sonrasında 8 Mart 1963'te Suriye'de bir darbe oldu. Darbeyle birlikte iktidara gelen Baas Partisi, Sovyetler Birliği ile ilişkileri tamamen canlandırarak, yeni Suriye rejiminin çok büyük bir destekçisi haline geldi. Sovyetler Birliği'nin desteği ile alakalı sadece rejimi değil devletin temellerini de destekleyerek bu minvalde önemli bir rol oynadığını söylemek daha doğru olacaktır. Sovyet uzmanlığı Suriye'de birçok sektörün güçlendirilmesine yardımcı oldu. Ancak aynı zamanda Baas Partisi'nde vücut bulan yönetici elitin ve güvenlik aygıtlarının güçlenmesine de katıldı. Bu durum Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle daha da konsolide edildi. Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki bu güçlü ilişki, Hafız Esad'ın ülkeyi yönetmedeki temel direklerinden biri haline geldi. Sovyetler Birliği Suriye'ye birçok konuda yardımcı oldu ve iki ülke arasında sanayi, altyapı ve başta askeri alanda yapılan işbirliği olmak üzere birçok anlaşma imzalandı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ise Suriye rejimine ve Hafız Esad'a bir darbeydi. Çünkü; çöküş tümüyle komünist

ideolojinin ve bilindiği kadarıyla sosyalist tüm içeriklerin düşünsel olarak başarısızlığı anlamına geliyordu. Ayrıca bu başarısızlık beraberinde birçok devletin de dağılmasına sebep olmuştu. Daha da önemlisi Baas Partisi'nin de esas aldığı sosyalizme dayalı ideolojisinin uluslararası ilişkiler alanında başarısızlığının işareti olarak görüldü. Gorbaçov yönetime gelişiyle birlikte önceki dönemden farklı olarak Rusya'yı yeniden kurmaya ve dizayn etmeye çalıştı. Sovyetler Birliği sonrası kurulan Rusya Federasyonu Vladimir Putin iktidara gelene kadar Suriye rejimini ve bölgeyi destekleyecek herhangi bir vaatte bulunamadı. Bölgedeki rejimlerin birçoğu Ruslardan yardım aldı. Ancak en fazla yardım alan Suriye rejimi oldu. Hafız Esad Kasım 1970'te iktidara geldi. 1963 yılında Hava Kuvvetleri Komutanı, 1966 yılında ise Savunma Bakanı oldu. İktidara gelirken dava arkadaşlarını tabir-i caizse devirerek yönetimi ele aldı. Hafız Esad dönemi bir diktatörlük ve dış savaşlar dönemi olarak tanımlanabilir. İsrail'e karşı 6 Ekim 1973 yılında yapılan Mısır ve Suriye'nin batıda Sües Kanalı tarafından doğuda ise Golan tepeleri tarafından sürpriz bir şekilde başlattığı savaş Arapların yenilgisiyle sonuçlandı. Bu savaş, çok popüler bir savaştı. Çünkü; bu savaş dış düşmana karşı verilmiş ulusal bir savaş olarak adlandırılmaktaydı. Ayrıca bu savaş Hafız Esad'ın içinde bulunduğumuz benzersiz konuma yükseltilmesine sebep oldu. Bir taraf onu diktatör olarak tanımlarken diğer taraf ise destek veriyordu. Hafız Esad böylelikle halkın desteğini almayı başardı. Dönemin diğer karakteristik özelliği Lübnan Savaşı ile ortaya çıkmıştı. 1977 yılındaki istikrarı sağlamak amaçlı gerçekleşen Lübnan Savaşına müdahale etmek için bir Arap inisiyatifi oluşturuldu. Durum stabilize edildikten sonra diğer Arap ülkeleri Lübnan'dan çekilirken Suriye orada kalmaya ve sınırda İsrail-Suriye çatışmaları devam etmişti. Ayrıca Hafız Esad Saddam Hüseyin ve Irak ile rekabet halindeydi. Ancak Irak'ta da aynı yönetim ve ideolojinin varlığı yönetimde esas olmasına rağmen yani Arap Sosyalist Baas Partisinin varlığının olması aslında bir tezatlık teşkil ediyordu.

Esad, kendisini Sosyalist Milliyetçi tarafın temsilcisi olarak görmesi rekabeti anlamlandırmaktaydı. Ancak Esad Suriye'yi demir yumrukla acımasız bir baskıyla yönetmeye devam etti. Özellikle Şubat 1982'de Suriye rejimi Müslüman Kardeşler Partisi liderliğindeki ayaklanmalarda Hama kentinde binlerce insana gösterdiği tutum baskıyı ve acımasızlığı gözler önüne sermekteydi. Rejim, bu ayaklanmayı

doğrudan askeri müdahale ile bastırdı ve binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve on binlerce insanın yaralanmasına sebep oldu. Binlercesi tutuklandı ve gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar ise işkence gördüler.

Eski bir Suriyeli Diplomat ve 2016 Müzakere Heyeti Üyesi Ahmad Alhariri de döneme ilişkin gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

Hafız Esad'ın göreve ilk geldiği dönemde dürüst olmak gerekirse istikrarı yakalamış bir ülke görünümünde olduğu söylenebilir. Suriye'nin tamamında yükselen standart ve refah seviyesi ilk yıllarda umut kaynağı olmuştu. Ancak durum böylesine uzun sürmedi. Hafız Esad gücü eline geçirmesiyle birlikte pragmatist kişiliğini ön plana çıkararak diktatör bir rejimin kurulmasını sağlamıştı. Böylelikle halkın isteklerini arka planda tutan kapalı bir rejimin oluşması sağlanmıştı. Büyük güçlerle kurulan ilişkiler de tamamen kendi rejimini sağlama almaya yönelik gerçekleşmekteydi.

SONUÇ

20. yüzyılın başında büyük imparatorlukların çöküş sürecine girmesi, Ortadoğu’da Arap milliyetçiliği fikrinin öne çıkmasına sebep olmuştu. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla birlikte Arap milliyetçiliği fikri bağımsızlık yanlısı hareketlere dönüşmüş, bu doğrultuda hareket eden Arap Devletleri tek bir devlet çatısı altında birleşme iradesini öne çıkarmışlardı. Bölgede siyasi varlığını gösteren sömürgeci devletler böylesi bir birlikteliğin kendilerine zarar vereceği düşüncesiyle bu amacın gerçekleşmesine engel olmuşlardır. Tek bir Arap Devleti fikrinin hayata geçirilememesi sonrası gerçekçi olmayan sınırlarla bölgede kurulan küçük devletlerin bağımsızlık kazanmasına destek veren Arapların, ilerleyen süreçte de bu amaçlarından vazgeçemedikleri görülmüştür.

II. Dünya Savaşı ile birlikte fikri temellendirmenin yanında tabi oldukları halkın da desteğini almaya başlayan Arap milliyetçiliği savunucuları bağımsızlık kazanımının ardından Batı karşıtı, tam bağımsızlık ve ekonomik kalkınmanın politik ilke haline getirilmesiyle siyasi iktidarları da ele geçirmeyi başarmışlardır. Dönemin bu anlamda en önemli partilerinden biri olarak değerlendirilebilecek Baas Partisi de bu süreç içerisinde Suriye’de iktidara sahip olmayı başaramışlardır. Partinin kuruluş amacı, gerçekçi olmayan sınırlar ile birbirinden ayrılan Arap devletlerini tek bir çatı altında toplayarak Arap ulusunu birlik ve beraberlik içerisinde daha güçlü hale getirmektir. Baas Partisi 1950’li yıllarda iktidar ortağı olabilmeyi başarmış, 1963 yılında ise mutlak iktidar olarak Arap milliyetçiliği fikrinin çok daha fazla hakim olabilmesi için mücadele etmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar Sovyetler Birliği ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler daha sınırlı ve kontrollü seyreden bir düzeyde iken savaş sonrası gelişen şartlar ve bölgede dengelerin ve müttefiklik ilişkilerin değişmesine sebep olmuştur. Batı karşıtı ve tam bağımsız ve ülkenin kalkınmasına yönelik hamlelerde bulunacağını ifade eden siyasi partilerden biri olan Baas Partisi de iktidara gelişiyle birlikte SSCB ile sıkı müttefiklik ilişkisi kurmuştur. Daha önce de bahsettiğim batı karşıtlığı müttefiklik ilişkisinin temelini oluşturmaktaydı. Bölgenin ve dünyanın içinde bulunduğu durumun da etkisiyle gelişen ve kapsamı genişleyen

ittifak ilişkisi Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte ise en yüksek noktaya ulaşmasına sebep olmuştur. Hafız Esad pragmatist kişiliğinin yanında devletini askeri anlamda güçlü olması gerektiğine inanan bir kişiliğe sahipti. Arap Birliği fikri de bu minvalde gelişen ve büyüyen bir fikir olarak kendini göstermektedir. Kendisinin liderliğinde bölgede ortaya çıkacak Arap Birliği ile büyük devletler için vazgeçilmez müttefik olma özelliğini sürdürmeyi amaçlamaktaydı. Dönemin şartlarına ve bölgedeki dengelere bakıldığında düşündüğü bu askeri güce sahip olabilmenin tek yolu SSCB'den geçmekteydi. Tam da bu sebeple Hafız Esad ilk dış gezisini Moskova'ya yaparak SSCB ile askeri yardım anlaşmaları imzalamayı hedeflemekteydi. SSCB ve bölge devletlerinin de desteğiyle iktidara gelişinden kısa bir süre geçmeden bölgenin en güçlü ülkelerinden biri haline gelmiştir.

1948 yılında İsrail'in kuruluşundan yaklaşık iki yıl önce bağımsızlığını ilan eden Suriye devletinde dış politika dengeleri İsrail üzerine şekillenmişti. Suriye'nin İsrail'i kendisine yönelik bir tehdit olarak görmesi İsrail'e ve onun destekçilerine karşı tutumu belirler nitelikte olmuştur. Suriye ve İsrail'in coğrafi olarak da birbirlerine yakın olması Suriye'nin düşmana karşı her daim teyakkuz halinde olmasına sebep olmuştur. İsrail'e karşı sergilenen bu tutum, Suriye siyasetinde başarılı olan siyasetçileri de bu minvalde politika üretmelerine mecbur kılmıştır. Aksi halde bölgede ve halk nezdinde popülerliğini kaybetmeye mahkûm olabilme korkusu söz konusu olmuştur. Hafız Esad'ın da Arap coğrafyasında güçlü bir konumda olmasının esas sebebi İsrail karşıtlığına dayanmaktaydı. Arap milliyetçiliği fikrinin temelinde kendi problemlerimizi çözebiliriz ancak İsrail'e karşı tek vücut olmalıyız yer almaktadır.

Esad dönemi dış politikayı kategorize edecek olursak yaklaşık 30 yıl süren bu dönemi üç ayrı bölüme ayırmamız mümkün olabilecektir. İlk olarak 1970-1980 dönemi Hafız Esad için Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerin hakim olduğu önemli bir dönemi ifade etmekteydi. İsrail'e karşı meydan okuyabilecek bölgesel bir güç olarak görünen Suriye, İsrail karşıtlığı üzerinden gücüne güç katmaktaydı. Bu dönemin kırılma noktası ise, İran-Irak savaşıyla gerçekleşmiştir. Arap Devletlerinin Irak'ın yanında yer almasına rağmen Suriye, kendisini İran'ın yanında konumlandırmıştır. Bu durum, Arap Devletleri ile Suriye'nin arasını açmış 1982 den itibaren ilişkiler sıkıntılı bir hal almaya başlamıştır. 1982 yılında ABD'nin

Suriye’yi teröre destek veren ülkeler listesine alması Suriye için zorlu yılların başlangıcı haline gelmişti.

Soğuk Savaş dönemi süresince Sovyetler Birliği’ne yakın bir profil izleyen Suriye, hiçbir zaman tam anlamıyla Sovyet Bloğunun koşulsuz şartsız bir üyesi haline gelmemişti. Pragmatist kişiliğe sahip olmasıyla bilinen Hafız Esad’ın SSCB ile kurduğu ilişki karşılıklı ulusal çıkarların üzerine inşa edilmiş bir ilişki olarak göze çarpmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu bir dünya düzeninde yaşıyor olmayı avantaja çevirebilen Esad yönetimi, ABD ile yakın ilişkiler kurmakta zorlandığı hatta ilişkide zaman zaman uç noktalara gittiği de bilindiğinden Suriye iki süper güç arasında denge politikası izlemeye çalışmaktaydı. İsrail karşıtlığının da vermiş olduğu rahatlıkla Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kuran Hafız Esad, ABD ile de ilişkilerin tamamen kopma noktasına gelmemesi için yoğun çaba sarfetmekteydi. Hafız Esad, Sovyetler Birliği’nin çöküşüne kadar olan dönemde farklı uluslararası ilişkilerdeki dengelerin yeniden belirlendiği Soğuk Savaş sonrası dönemde ise çok daha başka bir politika izleyecekti. 1990lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte tek güçlü müttefikini de kaybeden Suriye, dış politikada ciddi anlamda yalnızlaşmaya başlamıştı. 1991 Körfez Savaşı Hafız Esad için bir dönüm noktası olmuş Batı karşıtlığını zaman zaman Batı yanlısı bir politikaya çevirmeye çalışmıştır.

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgal etmesiyle başlayan yeni süreç, tarafların da belirlenmesine sebep olmuştu. ABD’nin Irak’a yönelik başlattığı operasyonda ABD’nin yanında yer alan Hafız Esad, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası yalnızlaşmamak adına ABD ile iyi ilişkiler kurmak istediğini atmış olduğu adım ile göstermişti. Uzun yıllar ABD’nin karşısında yürüttüğü politik mücadeleyi oluşturan güç boşluğuyla birlikte ABD ile ortak hareket etme iradesini görmekteyiz. Hemen ardından ABD’nin Suriye’ye yönelik ısrar ve desteğiyle birlikte Madrid Barış Konferansı’na katılım sağlamayı kabul eden Hafız Esad yıllardır mevcudiyetini İsrail karşıtlığına bağladığı durumun tam tersi yönde sinyaller verdiği görülmüştü. Esad’ın böylesi önemli bir konuda kendini ve ülkesini garanti altına alabilmek için İsrail ile dahi barış sinyali verebileceğini göstermesi mühim olanın çıkarlar olduğu hiçbir kırmızı çizginin vazgeçilmez olmadığını ve geçmiş politikalara ters dahi olsa onları uygulayabileceğini göstermiştir.

Hafız Esad dönemi düşünüldüğünde iktidara gelişinden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen süreçte Sovyetler Birliği odaklı bir dış politika izlenirken, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası 1990lı yıllarda Batının göz ardı edilmediği dış politika çerçevesine geçiş yapılmıştır. İçeride kendisine karşı oluşabilecek her türlü muhalif hareketi bastırabilmek amaçlı sert önlemler almış aynı zamanda kendisine karşı politika yürüten Batılı devletlere ise kendisiyle müttefiklik ilişkisi kurmanın bir zorunluluk olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Suriye dış politikasında özgüveni yüksek böylesi bir anlayış ulusal çıkarlar merkeze alındığında sonsuza dek düşmanlık sonsuza dek müttefiklik ilişkisi olmadığını göstermektedir.

Mihail Gorbaçov'un göreve gelmesiyle birlikte Moskova'nın geleneksel Ortadoğu politikası bir uçtan bir başka uca uzanarak değişime uğramıştı. Bölgeselcilikten küreselciliğe kadar uzanan bu değişim, önceleri bünyesinde bölgesel risklere ilişkin dar bir algıyı barındırırken, Orta Doğu'daki Sovyet güvenlik gereksinimlerinin yeniden tanımlanmasına ve bunları küresel koşullara tabi kılınmasına sebep olmuştu. Sovyetler Birliği'nin yanı başında istikrarsız bir bölgenin bulunduğu gerçeği Ortadoğu sorununa bakışının değişmesine sebep olmuştur. Bu tutum değişikliği Gorbaçov'un uluslararası ilişkiler de yeni siyasi düşünce tarzını benimsemesiyle olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde bölgede gerçekleşen olaylar sonucunda birçok düşüncenin gerçekleşme ihtimalinin de kalmadığı görülmüştür. Bunlardan belki de en önemlisi Arap milliyetçiliği düşüncesiyle Arap devletlerinin tamamını Büyük Suriye devleti çatısı altında birleştirmeyi amaçlayan Esad, İran-Irak savaşında İran tarafında yer alarak bu düşüncenin ciddi şekilde yara almasına sebep olmuştur. Bunun yanında Mısır'da Enver Sedat'ın yönetimi ele geçirmesiyle birlikte gerçekleşen İsrail ile barış görüşmeleri de Arap Birliği fikrinin gerçekleşme ihtimalini zayıflatmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçişte ABD bölgede daha avantajlı bir konum elde etmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği sonrası dünya siyaset sahnesinde etkisiz bir politika izlediği gözlemlenen Rusya Federasyonu'nun zaman zaman kendini göstermesine rağmen Suriye meselesi bunun sürece yayıldığı önemli bir güç

göstergesi haline gelmiştir. Küreselleşen dünyada petrolün öneminin artması ABD için Ortadoğu'nun daha anlamlı bir bölge haline gelmesine sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ABD için iki önemli husus ortaya çıkmıştır. Birincisi; petrolün Ortadoğu'dan uluslararası pazara taşınması ikincisi ise, İsrail'in bölgedeki güvenliğinin sağlanmasıdır. ABD bölgedeki bütün girişimlerini bu hususlarda gerçekleştirmeyi amaç edinmesi neticesinde İsrail ile bölge devletleri arasında kalıcı barışın sağlanması için yoğun çaba sarfetmiştir. Hafız Esad'ın İsrail karşıtlığı üzerinden yürüttüğü dış politika anlayışı Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında destek bulamamasından ötürü yumuşamaya gitmiştir. ABD'nin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak İsrail ile barış görüşmelerine dahi katılmak zorunda kalmıştır.

Çalışmada ortaya çıkarılmak istenen ve önemli ölçüde cevap bulabildiğime inandığım, Ortadoğu'ya damgasını vuran bir lider olarak Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte değişen Suriye Dış Politikasının, Sovyetler Birliği öncesi ve sonrasında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkların neler olduğuna ilişkin bir değerlendirmeye yöneliktir.

Bu çalışmanın sınırlı olmasını sağlayan en önemli husus sadece İngilizce ve Türkçe kaynaklardan faydalanılmış olmasıdır. Konuyla ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaktan yararlanılarak döneme dair gelişmelere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Hafız Esad'ın uluslararası basına çok fazla demeç vermemiş olması döneme ilişkin birincil kaynaklara ulaşmayı sınırlı haline getirmiştir.

Suriye'nin genel hatlarıyla anlatılmaya çalışıldığı ilk bölümde Suriye Devleti'nin bölgedeki jeostratejik önemi ifade edilmeye çalışılmıştır. Suriye'deki çeşitliliğe dair kısa bilgi verilmesinin ardından çeşitliliğin fazla olmasının sebeplerine dair birtakım değerlendirmelere yer verilmiştir. Bağımsızlık öncesi Suriye'de emperyalist devletlerin oluşturduğu yönetim şekline değinilmesi akabinde bağımsızlık sonrası oluşturulan yapıya dair fikir edinilmeye çalışılmıştır. Suriye Devletini uzun yıllardır yöneten Baas Partisi'nin yapısına ve kuruluş sürecine değinilerek sürecin önemli kodlarına dair fikir edinilmeye çalışılmıştır. Baas Partisi'nin temel felsefesinin ülkedeki sınıf eşitsizliğinin düzeltilmesine yönelik olması partinin yönetimde güçlenmesiyle SSCB ile ilişkileri daha da yakın hale

getirmekteydi. Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde kendine ideolojik yakınlığı olan devletlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış, bu devletlere ekonomik, askeri ve siyasi yönden destek vermişti. Ortadoğu bu anlamda büyük güçlerin mücadelesinin diğer bölgelere göre görece fazla olduğu bir alan olarak bilinmektedir. Bu minvalde; İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Arap Devletlerinden SSCB'ye ideolojik yakınlığı olanlar, birliğin politikalarını bölgede uygulayan ve SSCB'yi emniyet altına alan devletler olarak iyi ilişkilerin tesis edildiği devletler olarak bilinmektedir. İsrail'in kuruluşuyla birlikte dengelerin yeniden kurulmaya çalışıldığı dönemde, Arap Devletleri ABD'nin İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde olması sebebiyle SSCB'ye kendilerini daha yakın hissetmişlerdir. SSCB de Ortadoğu politikalarını İsrail'i karşılarına almadan Arap Devletlerine daha yakın durarak belirlemeye çalışmıştır. Hafız Esad'ın 1970 yılında yönetimi devralmasıyla birlikte ilişkiler daha da iyileştirilmiş, 80li yılların ikinci yarısına dek kurulan güçlü ilişkilerin devamı sağlanmıştır.

Çalışmanın son bölümü ise tezin ana sorusu olarak nitelendirebileceğimiz Hafız Esad dönemi SSCB-Suriye ilişkilerinin birliğin öncesi ve sonrasında ortaya çıkan konjonktürde benzerlikler ve farklılıkların Suriye Dış Politikasında ortaya çıkardığı değişimin analiz edilmesinden meydana gelmektedir. Bu bölümde; öncelikli olarak Hafız Esad öncesi Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin Arap devletlerini yanlarına çekebilmek için ortaya koyduğu doktrinlere değinilmiştir. Ancak, ABD'nin İsrail ile yakın ilişki içerisinde olması Arap Devletlerini ABD'ye yakınlık konusunda çekinceli bırakmıştır. Sovyetler Birliği ise daha çok Arap Devletlerine yakın durarak ilişkilerini düzenlemeye çalışmıştır. Hafız Esad'ın iktidara gelişiyle birlikte tesis edilen iyi ilişkiler zirve noktasına ulaşmaya başlamıştı. Dostluk ve İşbirliği anlaşmalarının etkisiyle gün geçtikçe ekonomik, siyasi ve askeri anlamda karşılıklı iyi ilişkilerin kurulduğu görölmüştür. 1980li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin değişen yönetimiyle birlikte daha içe dönük politikalar izlemesi bölgede yakın ilişki kurduğu devletleri kendinden uzaklaştırdığı görölmektedir. Hafız Esad bu dönemde Irak'ı kendine siyasi rakip görmeye başlamış, Kuveyt'i işgali sonrası ortaya çıkan krizde Batılı Devletler ile yakınlışmaya yönelik adımlar atmıştır. Mevcudiyetini İsrail karşıtlığı üzerinden kurmaya alışan Hafız Esad rejimi bu yıllarda Madrid Barış Konferansına katılarak İsrail ile barış

görüşmelerine başlamıştır. Bu yıllarda Suriye'nin ortaya koymaya çalıştığı dış politika anlayışının hangi parametrelere dayandığı tespit edilerek durum analizi yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aghayev, Elvin, ve Katman, Filiz (2012), Historical Background and the Present State of the Russian-Syrian Relations. *European Researcher*, C.35, S.11-3, s.2066-2070.
- Amanov, Şatlık, (2004), "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası". Türel Yılmaz, ve Mehmet Şahin (ed.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin, (s. 189-240).
- Aras, Bülent ve Toktaş, Şule, (2008), "*Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*", SETA Yayınları, Ankara.
- Arı, Tayyar, (2012), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi* (Cilt 1), Bursa: MKM Yayınları.
- Assad, Hafez, (1984, Nisan 2), An Interview with President Assad, (Henry Grunwald, Ray Cave ve Richard Duncan, Röportajı Yapanlar)
- Assad, Hafez, (1986, Ekim 20), An Interview with Hafez Assad. *TIME Magazine*. (Henry Grunwald, Richard Duncan, Karsten Prager ve Dean Fischer, Röportajı Yapanlar) Şam: TIME Magazine. 11 2021, 17 tarihinde alındı
- Assad, Hafez, (1991, Ağustos 5), 'It's Now Up To The Israelis'. (Lally Weymouth, Röportaj Yapan) The Washington Post.
- Ataman, Muhittin, (2012). "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara.
- Atlıoğlu, Yasin, (2007), *Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Atlıoğlu, Yasin, (Güz 2009), "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi", *Bilge Strateji*, C.1, S.1, s.71-87.

- Aydın, Kemal, Hanağası, Uğur Baran, (2017), "Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem" *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*, S.33, 57-86.
- Caner, Dr. Cantürk, (2016), Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar, Barış Adıbelli (ed), *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.22-51.
- Cleveland, William L., (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çimen, Mehmet, (2020), *Milli Güvenlik Stratejisi Açısından Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri 1970-2000 Yılları Arası*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Dağ, Ahmet Emin, (1999), Hafız Esad'ın Dış Politikası ve Soğuk Savaş Sonrası Suriye-İsrail Barış Süreci, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Davulcu, Mehmet, (2007), Faysal Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1920), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Dawn, Ernest, (2004), The Foreign Policy of Syria. C. Brown içinde, *Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers*, Londra: I. B. Tauris.
- Demirtaş, Erdem, (2017), *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*. İstanbul: Metis.
- Erhan, Dr. Çağrı, (2015), Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 55, S. 2, 161-170.
- Factbook, CIA, (2021, 4 27). *Syria: CIA Factbook*. 5 1, 2021 tarihinde CIA Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/#geography> adresinden alındı

- Ginat, Rami, (2000), "The Soviet Union and the Syrian Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement" , *Middle Eastern Studies*, C. 36, S.2, s. 150-171.
- Ginat, Rami, (2010), *Syria and the Doctrin of Arab Neutralism: From Independence to Dependence*, Sussex Academic Press.
- Güler, Mehmet Çağatay. ve Teke, Mehmet Akif, (2021), "*Resmi Belgeler Işığında Rusya'nın Dış Politika Eğilimi*", İstanbul: Seta Yayınları.
- Hafez, Assad. (1974, Mart 3). Assad: "I am not Pessimistic". (Hedley. Donovan, Röportaj Yapan) Time Magazine.
- Heywood, Andrew, (2007), *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- Hourani, Albert, (1994), *Çağdaş Arap Düşüncesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hourani, Albert, (2013), *Arap Halkları Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabulut, Bilal, (Güz 2007), "Karadeniz'den Ortadoğuya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri" *Karadeniz Araştırmaları*, S.15, 67-88.
- Karsh, Efraim, (1991), *Soviet Policy towards Syria since 1970*, New York: Routledge.
- Kerr, Malcolm, (1967), *The Arab Cold War 1958-1967*, London: Oxford University Press
- Kiraz, Sami, (2016). Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri. Mehmet Akif Okur, ve Nuri Salık (ed.), *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*, Ankara: Nobel, (s. 291-312).
- Koyuncu, Ahmet Ayhan, (2018), *Hafız Esad Dönemi, Suriye ve Milliyetçilik*. İstanbul: Sude Yayınları.
- Lewis, Bernard, (2013), *Ortadoğu*, (Çev. S. Kölay,) Ankara: Arkadaş Yayınları.

Lund, Aron, (2019), *From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations*. Stocholm: Swedish Institute of International Affairs.

Malatya, Göksal Caner, (2018), Hafız Esad Döneminde Suriye-SSCB İlişkileri (1971-1991), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bil .

Ma'oz, Moshe, (1975), *Syria Under Hafız Al-Asad*, Jarusalem, Israel: The Hebrew University of Jerusalem.

Ma'oz, Moshe, (1991), *Esad: Şam'ın Sfenksi*, (Çev. Hakan Gündüz), İstanbul: Akademi.

Mercan, M. (2011). Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Mercan, Hüseyin, (2012), *Suriye Rejim ve Dış Politika*, İstanbul: Açılım Kitap.

Mercan, Muhammed Hüseyin, (2016), 1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri. M. A. Okur ve N. Salık içinde, *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* (s. 239-262). Ankara: Nobel Yayınları.

Neuman, W. Lawrence (2013), Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, 6. Baskı. (Çev. Özge Sedef), Ankara: Yayın Odası.

Okur, Mehmet Akif, (2004), Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye. T. Yılmaz ve M. Şahin içinde, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* (s. 27). Ankara: Platin.

Ovacıklı, Uğur, (2020), Ortadoğu'da Sol Hareketler: Baas, Nasırcılık ve Diğerleri, Ed. Zekeriya Kurşun, *Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler* (s. 233-289). İstanbul: Vadi Yayınları.

Owen, Roger, ve Pamuk, Şevket, (2002), *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. (A. Edirne, Çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Oytun, Orhan, (Sonbahar 2000), Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak. *Avrasya Dosyası*, C.6, S.3.

Örmeci, Dr. Ozan, ve Kısacak, Dr. Sina, (2018), *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Özkoç, Özge, (2008), *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

Primakov, Yevgeni, (2010), *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Rubin, Barry, (2007), *The Truth About Syria*, New York: Palgrave Macmillan.

Samoylov, Yaroslav, (2018), *Rusya'nın Suriye Politikası*, Ankara: Hitabevi Yayınları.

Sander, Oral, (2001), *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, Oral, (2013), *Siyasi Tarih (1918-1994)* (22 b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Seale, Patrick, (1993, Nisan 27), Interview with Syrian President Hafiz Al-Asad. *Journal of Palestinian Studies*, C.22, S.4, 111-121.

Sever, Ayşegül, (2004), Değişen Toplumlarda Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu. F. Atacan içinde, *Bağımsızlıktan Bugüne Suriye: Baas Partisi, Esad Dönemi ve Sonrası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Shaaban, Bouthaina, (2013), *Damascus Diary 'An Inside Account of Hafez al-Assad's Peace Diplomacy, 1990-2000*. United States of America: Lynne Rienner Publishers.

Shad, Tahir, Boucher, Steven, ve Reddish, Jennifer, Gray, (1995), Syrian Foreign Policy in the Post-Soviet Era. *Pluto Journals*, C.17, S.1/2, 77-94.

Şahinoğlu, Abdullah, (2018), Sykes-Picot Düzeninin Oluşturduğu Başarısız Devletler: Irak ve Suriye Örnekleri Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Şen, Sabahattin, (2010), *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım -Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi-*, İstanbul: Sis Yayıncılık.

Taştekin, Fehim, (2015), *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!*, İstanbul: İletişim

Ulutaş, Ufuk, ve Bölme, Selin M. (Şubat 2012). Baas Partisi. (Ufuk Ulutaş, ve Selin Bölme, Düzenleyen) *Seta Kim Kimdir? Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*(3), 40-42.

Van Dam, Nikolaos, (2000), *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, (Çev. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık), İstanbul: İletişim Yayınları.

Vasiliev, Alexey, (2018), *Russia's Middle East Policy From Lenin to Putin*, New York: Routledge.

Vincent, Philippe Droz, (2013), Arap Dünyasında Ayaklanmalar ve Geçiş Döneminin Ortasında Ordu. F. A. Gerges içinde, *Yeni Ortadoğu -Arap Dünyasında Protesto ve Devrim-* (s. 211-241). İstanbul: İyidüşün Yayınları.

Yazıcı, Amine, (Haziran 2012), Rusya'nın Suriye Politikası. P. Akgün (Dü.) içinde, *Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)* (s. 40-43). Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz.

Yeni Şafak. (1999, Temmuz 05). Hafız Esad Moskova'da. *Yeni Şafak Gazetesi*. Kasım 23, 2021 tarihinde <https://www.yenisafak.com/dunya/hafiz-esad-moskovada-2657107> adresinden alındı

Yevgeny, M.Primakov, (2004), *A World Challenged Fighting Terrorism in The Twenty-First Century*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Yılmaz, Salih, (2016), *Rusya Neden Suriye'de?*, Ankara: Yazar Yayınları

Yılmaz, Salih, (2020), *Rusya'nın Suriye Politikası*, Ankara: İlbilge Yayıncılık.

Zisser, Eyal (2018), Suriye-Baas Partisi ve Ulusal İlerici Cephe-Sahte Bir Demokratik Tecrübe. P. D. Eravcı içinde, *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika* (s. 69-84). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Zisser, Eyal, (June 2004), Bashar al-Asad and his Regime- Between Continuity and Change. *Orient*, 2(45), 239-256.

EKLER

EK-1: Hafız Esad Döneminde Görev Yapan Diplomatlara Mülakat Sırasında Sorulan Sorular

Soru 1: Hafız Esad dönemi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Soru 2: Hafız Esad döneminde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce ve sonra Suriye'nin dış politikasındaki benzerlikler ve farklılıklar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Soru 3: Hafız Esad dönemi Suriye ve Sovyetler Birliği ilişkileri hangi paradigmalara dayanmaktadır?

